

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma DURSUN

MEKKÎ SÛRELERİN EĞİTİM ÜSLÛBU ve İLK DÖNEMDE İNSANLAR
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma DURSUN

MEKKÎ SÛRELERİN EĞİTİM ÜSLÛBU ve İLK DÖNEMDE İNSANLAR
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr Eyüp YAKA

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatma DURSUN'un bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Yasin PİŞGİN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ (İmza)

Tez Başlığı: Mekkî Sûrelerin Eğitim Üslûbu ve İlk Dönemde İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/06/2015

Mezuniyet Tarihi : 25/06/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SURELERİN DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1.1 Dil ve Üslup	7
1.1.1 Lafız-Anlam Uyumu.....	10
1.1.2 Her Kesimden İnsanı Hayran Bırakması	11
1.1.3 Kur'ân'ın Nizamındaki Ses Ahengi.....	12
1.1.4 Kur'ân'ın Vecâzeti (Cevâmiu'l-Kelîm)	13
1.1.5 Kur'ân'ın Akla ve Duygulara Aynı Anda Hitap Etmesi	14
1.1.6 Tekrarlar.....	15
1.1.7 Te'kid.....	16
1.1.8 Tasvir	18
1.1.9 Fesahat	19
1.1.10 İstidlal Yapısı	21

İKİNCİ BÖLÜM

VAHYİN İLK DÖNEMİNDEKİ MUHATAPLARIN KUR'ÂN ÜSLÛBUNA TEPKİLERİ ve SONUÇLARI

2.1 Dil Yönünden	23
2.2 Bilgilerinin Olup Olmaması Açısından Etkileri (Tarihsel Gerçeklik)	24
2.3 Cahiliye Toplumunda Sosyal Konumları ve Kültür Yapıları Açısından Vahyin Etkileri.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKKÎ SURELERDEKİ YENİ KONULAR ve ÜSLÛBLARININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Konular ve Kavramlar	31
3.1.1 Tevhid İnancı	31
3.1.2 Ölümden Sonra Diriliş (Ba's)	33

3.1.3 Ahiret Hayatı	37
3.1.4 Cennet ve Cehennem	39
3.1.5 Nübüvvet.....	42
3.2 Konuların ve Kavramların Muhataplar Üzerindeki Etkileri	43
3.2.1 Olumlu Etkileri.....	43
3.2.2 Olumsuz Etkileri.....	47
3.3 Kur'an Ayetlerinin Peygamber Akrabaları Üzerindeki Etkileri	51
3.3.1 İman Edenler	51
3.3.2 İman Etmeyenler	53
3.4 Mekkî Surelerin Eğitim Metodu Açısından Üslûbu.....	55
3.4.1. Tedricilik.....	55
3.4.2 Küllîlik	58
3.4.3 Tehaddî	61
3.4.4 İnzâr ve Tebşîr.....	63
3.4.5 Va'z ve Nasihat	68
3.4.6 Örnekle Anlatım.....	77
3.4.7 Soru-Cevap Yöntemi	81
3.4.8 Gaybdan Haber Verme	84
3.4.9 Mecâz-Teşbih.....	87
3.5 Mekkî Surelerde Sunulan Ahlaki Prensiplerde Eğitim Üslûbu	90
3.5.1 Hesap-Ceza	91
3.5.2 Nimetlerin Hatırlatılması	93
3.5.3 İnsana Verilen Değer	95
3.5.4 Kadına Verilen Yeni Değer Anlayışı.....	98
3.5.5 İnfak.....	100
3.5.6 Yeni Bilgiler Işığında Eğitim	101
3.5.7 Akli Kullanmak ve Düşünmekle İlgili Ayetler	103
3.5.8 Süre Tanınması.....	106
3.5.9 Yalan Söylemekten Nehyetmek	108
3.5.10 Gıybetten Menetmek.....	111
3.5.11 Yalan Yere Şahitlikten Nehyetmek	113
3.6 Mekkî ve Medenî Surelerdeki Eğitim Üslûbunun Farkları	114
3. 7 Mekkî Surelerin Eğitim Üslûbunun Toplumsal Sonuçları	117

SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	129

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
AÜİFD.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	İbn, bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c.	Celle Celâluhû
Çev.	Çeviren
CÜİFD.	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ÇÜİFD.	Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
FÜİFD.	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÜİF	İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Mat.	Matbaacılık
Neşr.	Neşriyat
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhü aleyhi ve sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	Tercüme
Thk.	Tahkik eden
ts.	Tarihsiz
UÜİFD.	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ü.	Üniversitesi
v.	Vefat tarihi
Yay.	Yayınları
yy.	Yer yok
YYÜ.	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
YÜ.	Yalova Üniversitesi

ÖZET

Eğitim zaman ve sabır isteyen bir çabalar bütünüdür. Her çeşit eğitimde bu iki unsuru görmek mümkündür. Zira insan yetiştirmek en zor işlerden biridir. Eğitimin dinamik yapısı sebebiyle gelişen zaman ve mekân göz önünde bulundurulmalı; muhatapların sosyo-kültürel, zekâ ve yaş gibi farklılıkları gözetilerek yeni metotlar geliştirilmelidir.

Bu çalışmada Mekkî sureler ve ayetlerde bulunan üslup ve eğitim metotları ele alınmıştır. Çünkü bu surelerde yeni bir toplum anlayışının temelleri atılmaktadır. Bir bakıma sıfırdan bir inanç ve ahlak sistemi oluşturularak sağlıklı bireyler meydana getirmek hedeflenmiştir. Bu ise evrensel bir din olan İslam'ın muhataplarını, bütün insanlara hitap eden bir üslupla eğitmesiyle mümkün olmuştur. Çünkü Kur'ân'ın ilk muhatabı olan toplumun insanlığa örnek bir toplum olması hedeflenmiştir.

Kur'ân, muhataplarını eğitirken tekrar, te'kid, mecaz, gibi edebi üslup çeşitlerini de kullanmıştır. Bu üslupları kullanmasındaki en önemli sebep vermiş olduğu bilgilerin akıllarda kalıcı ve anlaşılır olmasıdır. Nitekim Mekke halkının da kullanmış olduğu bu edebi unsurlar, birçok kişinin dikkatini çekmiş ve müslüman olmasına yardımcı olmuştur.

Evrensel eğitim anlayışının Kur'ân'daki tezahürlerinin ortaya çıkmasındaki en önemli araçlardan birinin de dilin kullanım şekli olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Çünkü Kur'ân, indiği dönemde dili kullanım şekliyle ve lafızlarıyla Arap diline mükemmel şekilde hâkim olan muarızlarını bile etkilemiştir. Mekke döneminden sonra gelen Medenî sureler de, bulunduğu zaman ve şartlara bağlı olarak genel manada aynı üslubu takip etmiştir. Bu sebeple çalışmamızın bazı yerlerinde konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla Medenî ayetlere de yer vermeyi uygun gördük.

Anahtar kelimeler: Mekkî Sureler, Eğitim, Üslup, Metot, Kur'ân

SUMMARY

THE STYLE EDUCATION OF MAKKI SURAH, AND ITS IMPACT ON PEOPLE IN ITS EARLY PERIOD

Education is a whole of efforts that requires time and patience. It is possible to see these two elements in every kind of education. Because educating people is one of the most difficult jobs. Due to the dynamic nature of education evolving space and should be kept in mind; new methods should be developed by taking addressee's characteristics such as socio-cultural, intelligence and age differences into consideration.

In this study, the style and education methods of Makki Surah and verses are discussed. Because in these surahs, the basic concept of a new society is built. In a way, it is aimed to develop healthy individuals by generating a faith and moral system from scratch. This is succeeded because Islam which is a universal religion trains its addressees with the style of appealing to all people. Because, Qur'an's first society is aimed to be an example to humanity.

Qur'an uses literary styles such as repetition, reinforcement (Te'kid), metaphor and gradualism while educating its addressees. The most important reason these methods are used is to make messages clear and permanent in the mind. As a matter of fact, these literary elements used by Mecca people attracted many people and helped them to be Muslim.

It is accepted by everybody that the way of the usage of the language is one of the most important tools in manifestation of understanding of universal education in Qur'an. Because, Qur'an affected even the people who mastered in Arabic language and were against Islam with its way of using the words and methods. Madani surah after Mecca period also generally followed same style depending on the time and circumstances of its own. Therefore, we also think it is suitable to use Madani surah in some places in order to ensure the integrity of our subject.

Key words: Makki Surah, Education, Style, Method, Qur'an

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ, Peygamber'i (s.a.s.) vasıtasıyla doğru ve yanlışların ne olduğuna dair bilgileri insanlara ulaştırmıştır. Bu bilgilerin bazıları itikadî bazıları ise ahlaki konulardır. Fakat Kur'ân konularında ahlaki düzenlemelerin ağır bastığını görmekteyiz. Bunun sebebinin ise yaşanılır bir toplum inşa etmek olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân bütün insanlığın son ilahi mesajıdır ve evrensel bir ahlak anlayışı ancak ilahi kaynaklı olabilir.

Bu inşa sürecinin vazgeçilmez üslubundan birisi de vahiy dilinin Arapça olmasıdır. Çünkü Allah (c.c.) Arapça konuşan bir topluma yine onların diliyle hitap etmişti ve insanlara verilecek mesajın çok iyi kavranması bu seçilen dil aracılığıyla olmuştur: *“Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”* (Yusuf, 12/2) Görüldüğü gibi Kur'ân ayetlerinin Arapça olmasının bir sebebi de düşünmeye yardımcı olmaktır.

Yirmi üç yıllık vahiy dönemini Mekkî ve Medenî olarak iki başlıkta incelemek mümkündür. Araştırma konumuz ise Mekkî sure ve ayetlerdir. Mekkî ayetler, tek Allah inancının tanıtıldığı ve temel ahlak prensiplerinin yerleştirildiği bir süreci kapsar. Bu yeni bilgilerin öğretildiği eğitim evresinde farklı üsluplarla insanlar iknaya çalışılmıştır. Böylece tamamen farklı bir ahlak anlayışı olan yeni bir toplum oluşturulmuştur. Bu sebeple araştırmamız boyunca Kur'ân'daki üslup çeşitlerini belirleyerek bunların din eğitiminde nasıl kullanılabileceğini tespit etmeye çalıştık. Bunları modern eğitim metotlarıyla da karşılaştırdık.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; Mekkî ve Medenî ayetlerin arasındaki fark ortaya konmuştur. Birinci bölümde araştırmamıza temel olması için Kur'ân'ın kendine has üslup özelliklerine değinilerek bu üslup özellikleri örnekler eşliğinde açıklanmıştır. İkinci bölümde Mekke halkının Kur'ân üslubuna verdiği tepkiler sonucunda ortaya çıkan eğitim süreci ayetler aracılığıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise yaşanmış olaylardan hareketle eğitim metotları irdelenmiş olup özellikle bu bölümün son kısmında örneklerin daha iyi anlaşılabilmesi için sebep-i nüzullere yer verilmiştir.

Çalışmamıza görüşleriyle yön vererek büyük katkı sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA'ya şükranlarımı sunarım. Bu süreçte desteğini esirgemeyen anneme ve babama; sabır ve anlayışları için eşim Zekai DURSUN'a ve kızlarıma teşekkür ederim. Eğitimin değil nasıl bir eğitim olması gerektiğinin önemini anlaşıldığı bu dönemde çalışmamızın din eğitimine küçük de olsa bir katkı sağlamış olmasını Yüce Allah'tan temenni ederim.

Fatma DURSUN

Antalya, 2015

GİRİŞ

Vahyin ilk dönemlerinde Kur'ân'ın az bir kısmı Hz. Peygambere ulaşmasına rağmen, bu süreçte belâğatı ve üslubuyla kendisine inanan-inanmayan insanları derinden etkilemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise yirmi üç senede inzal olmasına rağmen konu bütünlüğü açısından hiç bir çelişki içermemektedir. Defalarca okunduğu halde okuyucularda bir bıkkınlığın oluşmaması ve değişik irşat yollarının kullanılması da¹ ayrıca Kur'ân'ın insanlar üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Nitekim o kendine has metoduyla öğretilerini insanlığa farklı bir üslup ve bakış açısıyla aktarmıştır.²

Konuşmada asıl maksat onun yararlı ve eğitici-öğretici olmasıdır.³ Kur'ân'ın asıl gayesi de iyi bir insan yetiştirmek olduğu için ilk inen ayetler olan *Mekkî ayetlerde*, ahlaklı ve imanlı bir insan modeli oluşturmak maksadıyla farklı bir dil üslupları ve eğitim metodu uygulanmıştır. Tek Allah inancının neredeyse unutulduğu bir dönemde yaratıcıyı tanıtmak, indığı topluma mevcut inancının yanlış olduğunu bildirmek, bozulmuş ahlaki yapının değiştirilmesini ve doğru olanı anlatmak oldukça zordu. Nitekim Ebu Cehil örneğinde olduğu gibi bazı şahıslar sadece kibir ve inat uğruna doğruyu kabul etmemektedirler. İşte bu zorluğun üstesinden gelmek de ancak, eşi ve benzeri olmayan bir ilahi kitapla mümkün olmuştur.

Surelerin ve ayetlerin Mekkî veya Medenî olması konusunda farklı açıklamalar olmasına rağmen “Hicretten önce gelen ayetlere Mekkî, hicretten sonra gelen ayetlere ise Medenî denir”⁴ görüşü daha çok kabul görmüştür. İbn Hacer (v.774/1373) Mekkî surelerin ayetlerinin Medine’de inmesinin az olduğunu belirtmiştir.⁵ Bazı ayetler de vardır ki Mekkî surelerde olduğu halde Medenî surelerin özelliğine sahiptir.⁶ Surelerin ve ayetlerin Mekkî veya Medenî olduğunu ancak sahabe ve tabiinden gelen bilgilerle öğrenmek mümkündür.⁷ Mekkî sûrelerde daha çok imana teşvik etmek, inkâr ve küfürden caydırmak, bir konuya dikkat çekmek, manayı teyit ve te’kid etmek gibi maksat ve hikmetlerle bazen bir ayetin birkaç defa tekrar edildiği de görülmektedir.⁸ İçerdiği konular açısından Mekkî surelerde müşriklerin içine

¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “İcâzü'l Kur'ân”, *DİA*, XXI, s. 405, İstanbul, 1991.

² Eren, Cüneyt, Kur'ân Metnin Dil Özellikleri, s. 133, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 18 sayı: 59, Bahar 2014.

³ Şeker, Necmeddin, Sözlü İletişimde Nebvî Metot Hz. Muhammed'in (as) Konuşma Üslubu ve Adabı, s.112, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık 2011-5 (10).

⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurrahman, “Ayet”, *DİA*, IV, s. 243, İstanbul, 1991.

⁵ Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I, s. 84, Merkez Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Medine, 1426.

⁶ Süyûtî, *a.g.e*, I, s.12.

⁷ Süyûtî, *a.g.e*, I, s. 47.

⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurrahman, “Ayet”, *DİA*, IV, s. 243-244, İstanbul, 1991.

düştüğü çelişki, peygambere inanmayanların başına gelen ibretlik olaylar, ahlaki ve insani değerlerden bahsedilmiştir. Medenî surelerde ise farzlardan ve haddenden bahsedilmiştir.⁹

Araştırmanın amacı: “Mekkî Surelerin Eğitim Üslubu ve İlk Dönemde İnsanlar Üzerindeki Etkisi” adlı bu çalışma; Mekkî surelerin indiği dönemde muhataplarının yaş, zekâ ve bulunduğu ortamı dikkate alarak ortaya koyduğu üslubu ve eğitim sürecini inceleyerek bunlarda nasıl bir metot uygulandığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Önemi: Allah Teâlâ insanı yoktan yaratmış ve ona bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bu sebeple o, dünya hayatının nasıl yaşanması gerektiği hakkında bilgiler verirken bir rehber göndermiş ve Kur’ân aracılığıyla muhataplar belli bir eğitim sürecinden geçmiştir. Araştırmamızda ilahi kaynaklı üslubun insan eğitime katkısı üzerinde durarak bu metodun pratik hayata nasıl yansıtıldığı incelenmeye çalışılmıştır. Sonraki aşamada ise ilahî üslubun günümüz pratik yaşama uygunluğunu irdeleyerek bunun önemi üzerinde durulmuştur.

Kaynak Değerlendirmesi: Mekkî surelerin dil, üslup ve eğitim metotlarını modern eğitim metotlarıyla beraber konu alan, yüksek lisans ya da doktora seviyesinde Türkiye’de yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı akademik çalışmalarda konuya temas edildiği görülmektedir. Suat Yıldırım’ın, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*¹⁰ kitabı, Atilla, Yargıcı’nın *Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi*¹¹ adlı makalesi, Mehmet Bağçıvan’ın *Mekkî Surelerde Sosyal Baskı*¹² adlı doktora tezi bu çerçevede zikredilebilir. Bu araştırmamızın yapılan çalışmalardan farkı ise, Mekkî sure ve ayetlerde kullanılan üslupların hem eğitime katkısı hem de günümüze uygulanabilirliğinin bir arada incelenmesidir.

Araştırmamızın Mekkî ve Medenî surelerin tasnifatı ve Mekkî surelerin dil ve üslup özelliklerini konu edilen giriş bölümünde; Süyûtî (v. 911/1505)’nin *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*’ı, Zerkeşî (v. 794/1392)’nin *el-Burhân fî ulûm’il-Kur’ân*’ı, Zerkânî (v. 1367/1948)’nin *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*’ı, İbn Manzûr (v. 711/1311)’un *Lisânü’l-Arab*’ı, Zemahşerî (v. 538/1144)’nin *Esâsü’l-Belâğâ*’sı, el- Râğıb İsfahânî (v. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği)’nin *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*’ı, Taberî (v. 310/923)’nin *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*’ı, İbn Kesîr (v. 774/1373)’ in *Tefsîr Kur’âni’l-a’zîm*’i, İbn Âşûr (v. 1394/1973)’un *Tefsîru’t-tahrir ve’t-tenvir*’i gibi klasik ve çağdaş Arap dili sözlükleri, Kur’ân kavramları ile ilgili eserler, rivayet ve dirayet tefsirleri başlıca yararlanılan kaynaklar arasında

⁹ Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed Abdullâh, *el-Burhân fî ulûm’il-Kur’ân*, s. 133, Dâru’l-hadîs, Mısır, 2006; bkz.. Kattân, Menna’, *Mebâhis fî ulûm’il-Kur’ân*, Dâru’s-Suûdiyye, ts.

¹⁰ Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşr., İstanbul, 2011.

¹¹ Yargıcı, Atilla, *Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi*, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 17, sayı: 4, 2004.

¹² Bağçıvan, Mehmet, *Mekkî Surelerde Sosyal Baskı*, (Doktora Tezi), YÜ. SBE, Yalova, 2014.

bulunmaktadır. Ayrıca Kütübü's-sitte ve diğer sahih hadis kaynakları, sebab-i nüzûl'e dair eserler ve güvenilir İslam tarihi kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Ayetlerin tercümesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve Suat Yıldırım'ın mealinden yararlanılmıştır.

Kapsamı: Bu tez araştırması vahyin indiği Mekke dönemini kapsamaktadır. Mekkî ayetlerden de özellikle nüzul sebebi sahih kaynaklardan bize kadar ulaşanlar tercih edilmiştir. Sadece edebi üslup ve ifade tarzları dikkate alınmıştır. Bununla beraber lüzumlu yerlerin dışında sanat inceliklerine değinilmemiştir.

Yöntem: Mekkî ayetlerde İslam dininin temel konularının ve esaslarının konulduğunu vurgulayıp bunları ana ve tali konular şeklindeki başlıklar altında örnekler vererek incelemeye çalıştık. Aynı konuyla ilgili benzer ayetler bir araya getirilerek konuya bütüncül bakılmıştır. İnsanların yeni dine tepkileri belirlenerek psikolojik analizler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Kur'ân'ın indiği dönemde kötü alışkanlıkları nasıl düzelttiğiyle ilgili üsluplar belirlenmiş ve modern eğitim alanındaki bilgilerle de karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda zikredilen ayetlerin ifade üsluplarıyla içerdiği konuların günümüz din eğitim ve öğretim metodu açısından bizlere neler verebileceği üzerinde durduk. Tarihi olaylar içeren sebab-i nüzûller kullanılmıştır. Araştırmamızın ana konusu Mekkî sureler olmasına rağmen, Kur'ân üslubunun Medenî surelerde de aynı tarzda devam ettiğini görmekteyiz. Bu sebeple araştırmamızda gerekli yerlerde buna dikkat çekmek amacıyla Medenî sure ve ayetlere de yer vermeye çalışılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili hadislerden de çokça istifade edilerek meselenin daha net anlaşılmasına gayret edilmiştir.

A. Ayet ve Surelerin Mekkîliği ve Medenîliği Konusundaki Tasnifat

Mekkî ayetlerin ilk dönem inen ayetler olduğu bilinmektedir. Âlimler Mekkî ve Medenî sureler ve ayetler arasındaki farklar için birçok ölçüt ortaya koymuştur. Bu ölçütler mekân, muhatapların bulunduğu şehir, gece-gündüz, kış-yaz veya hicret temel alınarak konulmuştur. Bu açıklama doğrultusunda surelerin Mekkî veya Medenîliği hakkında hicret temel alınarak tasnif edilen ve meşhur olan üç görüş şöyledir:¹³

- a. Hicretten önce gelen ayetlere Mekkî, hicretten sonra gelen ayetlere ise Medenî denir.
- b. Hicretten sonra dahi olsa Mekke’de inenlere Mekkî sure, Medine’de inenlere ise Medenî sure denilmiştir.
- c. Mekke halkına hitap edenlere Mekkî sure, Medine halkına hitap edenlere ise Medenî sure denilmiştir.

Yukarda zikredilen maddeler ışığında âlimler hicretten önce gelen ayetlere Mekkî, hicretten sonra gelen ayetlere ise Medenî denir görüşünün doğru olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁴

Surelerin Mekkî ve Medenî olarak tasnif edilmesinin bazı faydaları vardır. Bu faydaları şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Nâsih ve mensûh ayetler arasındaki müşkili ortadan kaldırır ve meydana gelmesi muhtemel problemleri yok eder.
- b. Teşri’ tarihi bilineceği için hikmeti bilinir ve tedrici vahyin sebepleri daha da iyi anlaşılır.
- c. Surelerin nerede indiğini bilmek Kur’ân’ı tahrifattan kurtarır ve değişikliklerden kurtarır.
- d. Ayrıca surelerin nerede indiğini bilen bir müslüman aleyhte konuşmalara karşı Kur’ân’ı savunabilir.¹⁵

Mekkî ayetlerle Medenî ayetler arasında belirgin konu ve karakteristik farklar bulunmaktadır. Çünkü Mekke döneminde insanlar önce İslamı tanımışlar, Medine döneminde ise bu tanımanın ve İslamı kabul etmenin gereği olarak bazı yükümlülükler yüklenmişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz iki döneme ait sure ve ayetlerde bulunan farklar ve bu farkları bulmak için kullanılan ölçütleri şu şekilde zikredebiliriz:

¹³ Zerkeşî, *a.g.e.*, s.132; Süyûtî, *a.g.e.*, I, s.45-46; bkz. Kutub, Muhammed, *Kur’ân’ı Nasıl Okuyalım*, s. 77-101, İşaret Yay. , çev. Bekir Karlığa, İstanbul 1990.

¹⁴ Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur’ân*, I, s. 159-160, Dâru'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1995; Suyûtî, *a.g.e.*, I, s. 43-155.

¹⁵ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 60, TDV, Ankara, 2012.

B. Mekkî Sure ve Ayetlerin Özellikleri

1. Mekkî Ayet ve sureler kısa, ifade kısa ve öz anlatımlı, tabirler hararetli ve vurguludur.
2. Allah'a, ahirete iman ve cennet cehennem tasvirleri bulunur.
3. İyi ahlaka teşvik vardır.
4. Âdem ve iblis kıssalarını ihtiva eder (Bakara hariç).
5. Secde ayetleri geçer.
6. Hurûfu Mukatta'a bulunur (Bakara ve Âl-i İmran sureleri hariç)
7. Allah'a ortak koşanlarla mücadele ve bu hususta deliller vardır.
8. Kasemlere yer verilmiştir.
9. يا ايها الناس "Ey insanlar" diye başlayan ayetler Mekkî, يا ايها الذين امنوا "Ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetler Medenî'dir.
10. İçinde كلا kelimesi bulunan ayetler Mekkî'dir.¹⁶
11. Mekkî sureler Müşriklerden bahseder ve onlara deliller getirir. Böyle bir üslubun seçilmesindeki sebep, Mekke ehlinin Hz. Peygamber ve Kur'ân'a karşı olan inatçı tutumları ve olumsuz davranışlarıdır.
12. Yahudi ve Hristiyanlardan bahsetmez.
13. Cihat ayeti yoktur, fakat çetin bir üslupla mücadele ruhu taşır.
14. Ruhu cezbeder, tatlı musikî ahenklerle doludur.
15. Mekkî surelerde Hz. Peygambere seslenilerek hem konunun kesinliğine vurgu yapılmış, hem de peygamberle birebir konuşurken O'nun peygamberliğini ve vahyi tasdik eder nitelikte olmuştur.
16. Önemli bazı kelime ve cümleler tekrar edilerek böylece konuyu önemi vurgulanmaktadır.
17. Tevhid ve şirk konuları en temel meseledir.
18. Geçmiş kavimlerden ve peygamberlerin mücadelelerinden bahseder.

C. Medenî Sure ve Ayetlerin Özellikleri

1. Hukuk, ceza hukuku, miras payları, bazı toplumsal kurallar, devlet hukukuna ait bazı ahkâma dair konuları ihtiva eder.
2. Savaşa izin ve savaş hükümleriyle ilgili cihat hükümler bulunur.
3. Ankebût Sûresi hariç, içinde münafıkların bahsi geçen sûreler Medenî'dir.

¹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 132-133; Bk. Süyûtî, *el-İtkân*, I, s. 43; Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 48, Ensar Neşr. , İstanbul 2011.

4. Yahudi ve Hıristiyanlarla ilişkiler, onları yanlışlarından dönmeye davet gibi konular Medenî surelerde işlenmiştir.¹⁷
5. Ayetler uzundur ve üslûbu sakindir.
6. İnananları tefekkür ve derin düşüncelere sevk eder.

¹⁷ Akgül, Muhittin, <http://www.hikmet.net/soru/28477/mekk-238-ve-meden-238-ayetlerin-246-ozellikleri-nelerdir>, 16/10/2014, 21:45.

BİRİNCİ BÖLÜM: MEKKÎ SURELERİN DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Mekkî surelerin genel dil ve üslup özelliklerine değinilerek araştırmamıza yardımcı olacak şekilde Mekkî sureler hakkında eğitim perspektifinden genel bir bilgi vereceğiz.

1.1 Dil ve Üslup

Dil: Dil; yani lisan, kelamın ve sözün uzvudur. Dil, düşünce ve meramı ifade ederken kullanılan ses işaretlerinin bütünüdür.¹⁸ İnsanlar iletişim kurmak ve bazı birikimlerini kendi aralarında paylaşmak için dili araç olarak kullanmaktadırlar.¹⁹

Üslup: Üslup kelimesi, sözlükte takip edilen yol, tarz, eda, stil anlamına gelmektedir. Duygu ve düşüncelerin anlatılması sırasında dil malzemesinin kullanılmasındaki özgünlüktür.²⁰ Üslup aslında kişinin ta kendisidir yani akseden bir aynadır ki aldığı eğitim, yaşadığı toplum ve kişiliği etkileyen her unsur kişinin üslubunda kendini gösterir.²¹ Bir bakıma kişi üslubuyla kendi hakkında karşıdaki muhataplarına ipucu verir.

Üslûbü'l-Kur'ân: Kelimelerin seçiminde ve cümle yapısında Kur'ân'ın kendine özgü anlatımına Üslûbü'l-Kur'ân denir.²² Kur'ân ele aldığı her konuyu kendine has bir ifade tarzıyla muhataplarına sunmuştur. Öyle ki kendi döneminde edebi türlerde çok ileri seviyede olan muhatapları (Velid b. Muğire) bile şaşkınlıklarını gizleyememiştir. Bir yenilgi ifadesi olarak bu “sihirdir” deyip geçiştirmek suretiyle taraftarlarını iknaya gayret etmişlerdir. Bunun sebebi ise insanları derinden etkileyen Kur'ân'ın sihirli ve belîğ bir üsluba sahip olmasıdır.²³

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ “Yemin olsun ki biz bu Kur'ân'da insanlar için çeşitli misaller vermişizdir.”²⁴ ayetinde de zikredildiği üzere Allah Teâlâ, insanlara kesin delillerle gerçekleri gözler önüne sermiş, bununla da kalmayıp daha iyi kavranılabilmesi için detaylı bir şekilde izah etmiştir. Ayrıca bu detaylı anlatımla da o, bir nevi insanları yapılması gerekenler çerçevesinde sorumlu kılmıştır. Herhangi bir beşerin yapmasının mümkün

¹⁸ el-İsfehânî, Râğıb, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 450, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ts. ; İbn Manzûr, Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, s. 4029, Dâru'l-meârif, Kahire, ts.

¹⁹ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth, Osman, *el-Hasâis*, I, s. 33, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Mısır, ts.

²⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 2058; Firûzâbâdi, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Kamusu'l-muhît*, I, s. 83, Beyrut, 1994; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, II, s. 239; bkz. Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, I, s. 468, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998; Karaismailoğlu, Adnan, “Üslub”, *DİA*, XLII, s.383, İstanbul, 2012.

²¹ Bulhîyye, Muhammed, *Kur'ân'ı Kerim'de Belâğî Üslub*, s.12, Batna Ü. , Cezair, 2009-2010.

²² Zerkânî, *a.g.e.*, II, s. 239, Mertoğlu, Mehmet Suat, “Üslûbu-l Kur'ân”, *DİA*, XLII, s. 382, İstanbul, 2012.

²³ el-Himsî, Naîm, *Fikratü i 'câzi'l-Kur'ân*, s. 17, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980.

²⁴ İsra, 17/ 89.

olmadığı çeşitli misaller verilerek de meydan okunmuştur.²⁵ Kur'ân çeşit çeşit misaller vermek için birçok dilsel üsluba başvurmuştur.²⁶ Kur'ân'ın yemin, soru-cevap, tekrarlar ile gelecekte bahsederken mazi fiilin kullanılması gibi öne çıkan değişik üslup çeşidi vardır.²⁷ Ayrıca Kur'ân üslubunun bunlardan başka kıssalar, meseller, teşbih, kinaye, mecaz gibi unsurları da kullandığını görmekteyiz. Araplar bu üslup çeşitlerini günlük hayatlarında ve edebi eserlerinde kullanmışlardır.²⁸ Fakat Kur'ân'ın mucize olmasının sebeplerinden biri de hiç şüphesiz, farklı üslup metoduyla beraber sunduğu eşsiz anlatımıdır. Üslubundaki bu farklı kullanımı, kelimelerdeki ve cümlelerdeki uyum, edebi açıdan kimsenin üslubuna benzememesi, uygun kelimeyi tam olarak münasip yere yerleştirmesi olarak sıralayabiliriz.²⁹ Aynı kelime farklı bir cümlede başkası tarafından kullanılsa aynı etkinin yaratılması mümkün gözükmemektedir. Ebu Zer el-Ğifari'nin şair olan kardeşi Üneys b. Cünade el-Ğifari Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı dinledikten sonra onun ne bir kâhin sözü ne de herhangi bir şiir olamayacağını söylemiş ve iman etmiştir.³⁰ Bu mevzuyu İbn Âşûr (ö.3941/1973) şöyle açıklamıştır: “Nasıl ki, ruhu marifetle aydınlanmış olan bir kimsenin, bedeninin de temizlik ve nezafetle aydınlanmış olması gerekiyorsa, işte söz de böyledir. Nice hikmetli sözler vardır ki, (sadece) lafzının tutukluğu sebebiyle gönüllere tesir edemez.”³¹ Kur'ân siyak ve sibakındaki uyumun da etkisiyle ve bu benzersiz üslubuyla kendisini dinleyenleri acz içerisinde bırakmış, gerektiğinde de meydan okumuştur.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى

وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

onu yabancı dilden bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka: “Bu kitabın âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Arap bir peygambere yabancı dil, öyle mi?” derlerdi. Sen de ki: “O, iman edenler için bir hidayet ve şifadır.” İman etmeyenlerin kulaklarında ise bir ağırlık vardır. Kur'ân onlara göre bir körlüktür. Sanki onlar uzak bir yerden çağırılıyorlar (da duymuyorlar).”³² Zikredilen ayette Kur'ân; muhataplarının çok iyi bildiği ve kullanıldığı dilde inmesinin gayesi açıklanmış ve her ne kadar Arapçayı bilseler de inanmayanlar inat

²⁵Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*, XV, s. 77, Dâru'l-hicr, Kahire, 2001; İbn. Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, IX, s. 77, el- Fârûku'l-hadîse, Kahire, 2000; Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekaâvil fi vücûh't-te'vîl*, III, s. 551, Mektebetü'l-ubeykât, Riyad, 1998; Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXI, s. 56, Dâru'l-fikir, Lübnan, 1981.

²⁶Düzenli, Yaşar, <http://kurannesli.info/bilgibankasi/yazi.asp?id=1419>, 18/06/2014, 20:30.

²⁷Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 547.

²⁸Draz, Abdullah, *en-Nebeü'l-azîm*, s. 113, Dâru't-tayyibe, Riyad, 1997.

²⁹Kâdî İ'yâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki (fî şerefi) 'l-Mustafâ*, s.524, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984.

³⁰İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrir ve't-tenvir*, I, s. 114, Dâru'l-Tûnissiye, Tunus, 1984.

³¹İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, s. 112.

³²Fussilet, 41/44.

ederek ön yargılı yaklaşıtları için³³ Kur'ân onlar için uzaktan duyulan bir ses ve kulaklarındaki ağırlıktan başka bir şey olamayacağı gösterilmiştir. Ayetin baş tarafında son dinin kitabının anlaşılması için indiğine vurgu yapılmıştır.³⁴ Bu ayet Kur'ân'ın okunmasının gerçek manada *anlama* olmadığına altını çizmekte ve gerçekten anlaşılabilmesi için ön yargısız bir şekilde yaklaşımın önemine dikkat çekmektedir. Bizim de üzerinde durmak istediğimiz konu tam olarak bu olup Müslümanların öncelikle Kur'ân'ı Allah Teâlâ'nın istediği gibi anlamaları ve ondaki eğitim metotlarını pratiğe yansıtmaları doğru olacaktır. Bu bağlamda Kur'ân'ın istenilen şekilde anlaşılabilmesi için onun gaye ve hedefi tam olarak anlaşılmalı, okunurken önyargısız ve onun içerik olarak diğer kitaplara benzemediği bilinciyle okunmalıdır.³⁵ Onu okurken öncelikle en önemli meselenin akide meselesi olduğu kavranmalıdır.³⁶ Asıl amaç insanın terbiye metodunu va'z ederek onu eğitip yetiştirmektir.³⁷ Zaten Kur'ân, pratik hayatta tatbik edilebilecek öğütler içermektedir. Bu bağlamda terbiye ederken de düzenin ve hayatın işleyişinin devamı için bazı emir ve yasaklar konulmuştur.³⁸ Çünkü insanın yaratıcısı, onun nasıl mutlu ve huzurlu bir ortamda varlığını sürdürebileceğini en iyi bilendir: *“أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ”* “O yarattığı mahlûkunu hiç bilmez olur mu O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”³⁹

Kur'ân'ın yirmi üç yıla yakın bir sürede inzal olmasının üsluba katkısı kaçınılmazdır. Hatta bu iniş süreci onun üslubunun bir gereği ve parçasıdır diye düşünebiliriz. Kur'ân muhatabın tepkilerine göre üslubuna mukteza-ı hale uygun bir şekilde yön vermiştir. Çünkü Kur'ân duruma, şartlara, tepkilere, sorulara ve olaylara göre üslubunu değiştirebilmiştir. Mekki ayetlerde dinin temelleri atılmış, şirk ehline yeri geldiğinde sert cevaplar verilmiş; Medeni dönemde ise Mekki ayetlerle atılan temellerin üzerine istenilen ahlaklı bir toplum inşa edilmiştir. Bu durum bir kitap olarak değil de hitap şeklinde nazil olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰

Kur'ân'ın dikkat çeken diğer bir özelliği de aynı anda iki zümreye hitap edebilmesidir. Zira Kur'ân sorulara ve şüphelere cevap verirken hem inanları bilgilendirmiş ve sorunları gidermiş hem de inanmayanların yanlışlıklarını delilleriyle göstermiştir.⁴¹

³³ İbn. Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 446.

³⁴ Taberî, *a.g.e.*, XX, s. 446.

³⁵ Mevdûdî, Ebu'l Â'lâ, I, s. 27, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yay, İstanbul, 1996.

³⁶ Kutub, Muhammed, *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım*, s. 33.

³⁷ Kutub, Muhammed, *a.g.e.*, s. 35.

³⁸ Kutub, Muhammed, *a.g.e.*, s. 50.

³⁹ Mülk, 67/14.

⁴⁰ Eren, Cüneyt, *Kur'ân Metninin Dil Özellikleri*, s. 156.

⁴¹ Düzenli, Yaşar, <http://kurannesli.info/bilgibankasi/yazi.asp?id=1419>, 18/06/2014, 20:30.

وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَرْيَدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا “Kur'an'dan mü'minler

için şifa ve rahmet olan şeyleri indirmekteyiz. Oysa o, zalimlere kayıplarından başkasını artırmaz.”⁴² Bu ayette görüldüğü gibi Kur’ân, aynı Kur’ân fakat kişilerin niyetlerine göre ise sonuç farklıdır. Bu sebeple iki zümre de aynı ayeti okuyup kendi durumu hakkında bir sonuca varabilmektedir. Mü’min için Kur’ân dalaletten ve cahillikten korunma vesilesi olup, kâfir için ise Allah’ı tanımamakla meydana gelen cehalet demektir.⁴³ Kâfirler ayetleri duydukça küfürleri daha da artmakta ve daha yüksek sesle itiraz etme çabası içine girmektedirler.⁴⁴

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir önemli nokta da Kur’ân’ı insanlara tebliğ etmekten sorumlu olan Hz. Peygamber’in üslubunun dini davetteki önemidir. Bir öğretici olarak o, öğretme metodunu yaşayarak anlatmıştır. Nitekim Aişe (r.a.) O’nun ahlakının Kur’ân olduğunu⁴⁵ belirtmiştir. Bu da demek oluyor ki Hz. Peygamber Kur’ân’ın yumuşak, ikna edici ve uyarı içeren üslubunu kendi bünyesinde barındırmıştır. Hatta bu üslup, birçok kişinin İslamı kabul etmesine yardımcı olmuştur. Muâviye b. Hakem’in şu sözü Hz. Peygamberin üslubunun tatlılığına örnek olması bakımından önemlidir: “Peygamber’in yolunda canım feda olsun, ben ondan önce de sonra da ondan daha güzel öğreten ve eğiten bir muallim görmedim. Vallâhi o beni hiç azarlamadı, bana hiç sitem etmedi ve bana hiç el kaldırmadı”⁴⁶

Yukarıda zikrettiğimiz Kur’ân’ın genel üslup özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1.1.1 Lafız-Anlam Uyumu

Geçmişten geleceğe kelime seçimi edebi bir eserde oldukça önemlidir. Bir şairin veya edibin hem lafzı hem de manayı aynı anda orantılı kullanması ise oldukça zordur. Sözü kısa tutmak isterken mana kaybolur, manaya önem verirse söz uzayıp gider. Kur’ân bu gibi eksiklikten uzaktır. Nitekim yazarlar, üzerinden zaman geçen eserleri ara ara tekrar gözden geçirerek düzeltirler. Fakat Kur’ân’ın buna ihtiyacı yoktur. Çünkü hangi konuda konuşursa konuşsun delalet ve fesahat yönünden en kuvvetli kelime seçilmiştir.⁴⁷ Râğıb el-İsfahânî (v.502/1108) bu konuda şunu söylemektedir: ”Bu kavramların ve onlardan türetilenlerin dışında kalanlar, ona kıyasla, meyvelerin içi ile kabuğu, hurmanın kendisi ile çekirdeği, buğdayın özü ile kepeği gibidir.”⁴⁸

⁴² İsrâ, 17/82.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, s.63; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, s. 547.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr Kur’âni'l-a’zîm*, IX, s.70.

⁴⁵ Müslim, İbnü'l-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Salâtü'l-Müsâfirîn, 139, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2010; Nesâî, Ahmed b. Şuayb el- Horasânî, *Sünenü'n-Nesâî*, Kıyâmu'l-Leyl, 2, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2007.

⁴⁶ Müslim, *Mesâcid*, 33.

⁴⁷ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, II, s. 260; Draz, Abdullâh, *a.g.e*, s. 115; Hımsî, Naîm, *a.g.e*, s. 95.

⁴⁸ el-İsfahânî, Râğıp, *el-Müfredât*, s. 6.

İnşirah suresinden bu konuya bir örnek vermek mümkündür: *أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ* “*Senin*

için göğsünü açmadık mı?”⁴⁹ Bu ayette kullanılan “*sadr*” kelimesi göğüs manasına gelmekle beraber bu kelimenin içerdiği mana çok daha kapsamlı ve derindir. Bu kelimenin içerdiği manalar ise şöyledir; Peygamberlik müessesesini ve zor olan İslam’a daveti kaldırabilmesi için Hz. Peygamberin göğsünün genişletilmesi, göğsüne ilim ve hikmet konulması, cehaletten kaynaklanan göğüs darlığının giderilmesi.⁵⁰ Görüldüğü gibi *sadr* kelimesi aslında bilinen göğüs manasından uzaklaşmış daha farklı manalar ortaya çıkmıştır ve dahi yerine başka bir kelime konulsa yukarıda zikredilen manaları içermeyebilir. Kur’ân bir lafızla birçok manayı hedefleyerek istenilen mesajı vermiştir.

1.1.2 Her Kesimden İnsanı Hayran Bırakması

Hem inanan hem de inanmayıp muhalefet ederek şiddetle itirazda bulunanlar Kur’ân’ın eşsiz ahenginden etkilenmiş, bunu istemeye istemeye itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Müşrikler Arap diline ne kadar vakıf olsalar da gerçekte kendi nefisleriyle baş başa kaldıklarında Hz. Muhammed’in okuduğu Kur’ân’dan etkilendiklerini ve onda bulunan insicamın kendi dillerine benzemediğini söylemek zorunda kalmışlardır. Hz. Ömer’in müslüman olmadan önce Hz. Peygamberin Hâkka suresini okumasını dinledikten sonra şu sözleri buna en büyük delildir: “Dinlediğim bu sözlerin belâgatına, düzgünlüğüne, derli toplu oluşuna hayran olmuş, niçin geldiğimi unutmuştum. Bu hâdiseden sonra, kalbimde İslâm’a karşı bir istek hâsıl oldu.”⁵¹

Diğer bir etkilenme hadisesinin haberi ise müşriklerin liderlerinden gelmektedir. Bir gece Ebû Süfyan, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şerik birbirlerinden habersiz bir halde Resulüllah’m evine yaklaşıp evin yakınında bir yere gizlenerek, Resulüllah’ın seslice okuduğu Kur’ân’ı dinlemeye başladılar. İslâm davetini şiddetle reddettikleri, Peygamberle ve Kur’ân’la alay ettikleri için, Peygambere ve Kur’ân’a yönelik bu ilgilerinin birileri tarafından fark edilmesi durumunda mahcup olmaktan çekiniyorlardı. Uzun bir süre Kur’ân dinledikten sonra, evlerine girmek için sessizce ayrıldılar. Ancak yolda birbirleriyle karşılaştılar. Birbirlerine, gecenin bu geç saatinde nereden geldiklerini sordular. Önce yalan söylediler, ama yalanlarını anladılar ve birbirlerine karşı gerçeği itiraf edip Resulüllah’ın okuduğu Kur’ân’ı dinlemekten geldiklerini söylemek zorunda kaldılar. Buna üçü de şaşırdı. Birbirlerini uyarıp, bir daha böyle yapmamaları gerektiğini, halka kötü örnek olabileceklerini söyleyerek ayrıldılar. Her biri diğer iki arkadaşının verdikleri söze uyduğu inancıyla ertesi gün tekrar Kur’ân dinlemeye

⁴⁹ İnşirah, 94/1.

⁵⁰ Taberî, *a.g.e*, XXIV, s. 492; İbn Kesîr, *a.g.e*, XIV, s. 388; Zemahşerî, *a.g.e*, VI, s. 396.

⁵¹ İbn Hişâm, Muhammed b. Ahmed, *es-Sîre*, I, s 347, Dâru’l-cil, Beyrut, 1975.

gitti. Bir süre sonra birbirlerini fark ettiler. Bir kez daha birbirlerini uyarıp, bu yaptıklarının aralarında gizli kalmasını, bir daha yapmamaları gerektiğini söylediler. Ama sözlerine üçü de uyamadı ve ertesi gün tekrar Kur’ân dinlemeye gittiler. Yine birbirleriyle karşılaştılar. Artık her şey açığa çıkmıştı. Dinledikleri şeyler konusunda konuşmaya başladılar. Ahnes b. Şerik, Ebû Süfyan'a hitaben “Ey Unzala'nın babası! Muhammed'den dinlemiş olduğun şeyler konusunda görüşün nedir?” diye sordu. Ebû Süfyan “Vallahi işittiğim şeylerden bazılarında ne denilmek istendiğini anladım. İşittiğim şeylerden bazısını ise anlamadım, anlayamadım” dedi. Ahnes b. Şerik aynı soruyu Ebû Cehil'e de sordu. Ebû Cehil'in sözleri inkârının gerekçesini dile getiriyordu: “Bizler Abdumenaf oğulları ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; “Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var” diyorlar. Biz bunu nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, ona asla inanmayacağız; onu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdumenaf soyuna itaat etmememiz olacak şey değil.”⁵²

İlahi vahye muhatap olan diğer bir grup ise Mü'minlerdir. Onlar Kur’ân’dan içerik ve üslup bakımından etkilenmeleri sebebiyle ve sonu gelmez sorularına cevap buldukları için büyük bir kararlılıkla her zaman Kur’ân’a tabi olmuşlar, emirlerini yerine getirmişler, yasaklarını bir daha yapmamak üzere terk etmişlerdir. Hayatlarının her devresinde Kur’ân’ı rehber kabul etmişlerdir. Bunun en büyük sebebinin, bulundukları toplumun ahlaki bozulmalarına tahammül edememeleri ve haksızlıkların artık dayanılamayacak boyuta ulaşması olarak görülmektedir.

1.1.3 Kur’ân’ın Nizamındaki Ses Ahengi

Kur’ân’ın dili Arapçadır. Arapça, kelime türetme bakımından en geniş kapasiteye sahip olan ve belâğat açısından ise zirvede olan bir dildir. *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ*

“Düşünesiniz diye onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.”⁵³ Kur’ân’ın Arapça olması bilhassa muhatapların ifade edileni anlamasına yardımcı olmuş hatta bu yolda zorlukları ortadan kaldırmıştır.⁵⁴ Allah Teâlâ bu ayetle Arapçanın, bütün müslümanlar için bir düşünme vesilesi olduğunu bildirmektedir.⁵⁵

⁵² İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 249-250, Muhammed el- Hamisi, Mağrib, 1976; İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 275-276.

⁵³ Yusuf, 12/2.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIII, s. 7; İbn Kesîr, *Tefsiru Kur’âni'l-a'zîm*, VIII, s. 6; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, s. 250.

⁵⁵ Eren, Cüneyt, *a.g.e*, s. 135.

Onun dili dünyevidir. Yani ğaybdan haber verirken bile mutlaka insanların anlayacağı bir dil kullanmış ve onların anlama seviyelerine göre inzal olmuştur. Ayrıca indiği dönemde dil ve sosyal kültürel çevreyi de dikkate almıştır.⁵⁶

Harekesiyle, medleriyle ve okurken çıkan namesiyle Kur'ân kişiyi etkiler ve insan aynı hazzı başka bir kelimada bulamaz.⁵⁷ Kişinin bu lezzete ulaşması için mutlaka harfleri tam çıkarmalı, düzenli okuyuşla kelimeler dile ağır gelmemelidir.⁵⁸ Kur'ân'da kendini tekrarlayan, okuyucuyu bunaltan, sıradan, tek düze bir üslup yoktur. Mesela Nûn suresi; neredeyse her ayet sonu *nun* harfiyle bitmiş ve kulaklarda o eşsiz ahengini bırakmıştır. Okuyan bir daha okumak istemektedir.

Araplar bilgileri dâhilinde olan seci'li ve mürsel nesre benzetemedikleri için ona şiir demek zorunda kalmışlardır.⁵⁹ Sesteki ahenk elbette konunun içeriğiyle uygunluk göstermektedir. Firavun'un hizmetinde bulunan ve iman ederek karşı çıkan sihirbazların kıssasında ayın, tı, kâf, cim, hı, sâd gibi şiddet ve isti'lâ harfleriyle⁶⁰ Firavun'un tehditleri birleşerek okuyanda ve dinleyende oradaymış hissi uyandırmakta ve dehşetli azap adeta hissedilmektedir. Nitekim sihirbazlara yapılan bu işkencenin, tarihte ilk defa Firavun tarafından yapıldığı söylenmektedir.⁶¹ فَلَا تُطِعْنِ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا تَصَلِّبْنَكُمْ فِي

جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَئِنَّا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى

keseceğim ve muhakkak sizi hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve devamlı olduğunu bileceksiniz."⁶²

1.1.4 Kur'ân'ın Vecâzeti (Cevâmiu'l-Kelîm)

Kur'ân en az kelimeyle en zengin manaları ifade eder. Bunu yaparken de asla manayı daraltmaz. Manayı tam olarak ve uzatmadan anlatmak için de *hazf* ve *ihtisar* yoluna gider.⁶³ Zemahşerî (v. 538/1144) Kur'ân'ın metodunun *hazf* ve *ihtisar* olduğunu söylemiştir.⁶⁴

⁵⁶ Eren, Cüneyt, *a.g.e.*, s. 139.

⁵⁷ Zerkânî, *a.g.e.*, II, s. 244.

⁵⁸ Zerkânî, *a.g.e.*, II, s. 246.

⁵⁹ Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 127.

⁶⁰ Yıldırım, Suat, *a.g.e.*, s. 128.

⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 115; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 352; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, s. 96-97.

⁶² Tâhâ, 20/71.

⁶³ Zerkânî, *el-Burhân*, II, s. 244.

⁶⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, s. 262; Kaya, Murat, *Kur'ân Üslubu ve Başlıca Hususiyetleri*, s. 302, *Araştan SBE İlmi. Dergisi*, Bışkek, 2006.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ “Her kim Allah'a ve Resulüne itaat

eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar bedbahtlıktan kurtulanlardır.”⁶⁵ Ömer (r.a.) bu ayeti işittiğinde Kur'an 'ın Cevâmiu'l-Kelîm oluşunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Allah dünya ve ahiret ahvali hakkında İsa'ya ne indirmişse hepsini bu ayette toplamış!”⁶⁶ Ömer'in (r.a.) de ifade ettiği gibi İncil'in tüm içeriğini bir ayetle Allah Teâlâ müslümanlara bildirmiş ve verilmek istenen mesajda hiçbir eksiklik olmamıştır. Beşerin sadece iki çeşit üslubu vardır: İlmi ve edebi üslup. Fakat ilmi üslup, edebi üslup sahiplerini ikna edemez; edebi üslup ise ilmi üslup sahiplerini ikna edemez.⁶⁷ Allah'ın keliması ise yaş, zekâ ve eğitim açısından her kesime hitap eder ve bununla da kalmaz herkes kendi seviyesine ait ne öğrenmek isterse Kur'an'dan elde eder.

1.1.5 Kur'an'ın Akla ve Duygulara Aynı Anda Hitap Etmesi

Kur'an bir olay veya olgu hakkında konuşurken mutlaka akli ve kalbi aynı anda muhatap alır.⁶⁸ Bu iki varlığın herhangi birini dışlamaz ve ikisine de aynı derece önem verir. Özellikle bilgi çağında olduğumuz bu dönemde akıl ve kalbin beraber işlevselliğinin ne kadar önemli olduğu ve dahi bunlardan birisinin ihmali durumunda insanların çeşitli sorunlarla yüz yüze kaldığı bir gerçektir. Bu sebeple Kur'an'ın üslubu ve sunum tarzı dikkate alınmalıdır. Bir beşer ise aynı anda hem kalbe hem de akla hitap edemez. Akli ön planda tutsa kalp geri planda kalır ve tam tersi kalbi konu edinse akıl geri planda kalır. وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ

نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Derken, evinde bulunduğu hanım, onun nefsinden murad alıp yararlanmak istedi. Kapıları kilitledi ve “Haydi beri gel!” dedi. Yusuf: “Allah'a sığınırım! Muhakkak ki, o (kocan), benim efendim, bana çok güzel baktı. Doğrusu zalimler hiç iflah olmazlar” dedi.”⁶⁹ Bu ayet, üç ayrı baştan çıkarma yolu ile üç ayrı iffet hadisesini Rahman'ın askerlerine ve şeytanın askerlerine bağlayarak⁷⁰ iffet metaforu oluşturmuştur. İnsana hem aklını kullanmayı hem de kalbinin sesini dinlemeyi öğreterek günden gün sakınmayı ve iffetli olmayı anlatmıştır.

⁶⁵ Nûr, 24/52.

⁶⁶ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, I, s. 112.

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Zerkânî, *a.g.e*, I, s.26-27.

⁶⁸ Zerkânî, *a.g.e*, II, s. 247; Kaya, Murat, *a.g.e*, s.301; Zerkânî, *a.g.e*, II, s.260; Draz, Abdullâh, *en-Nebeü'l-azîm*, s. 143; bkz. Yıldırım, Suat, *a.g.e*, s. 115-156.

⁶⁹ Yûsuf, 12/23.

⁷⁰ Zerkânî, *a.g.e*, II, s. 247-248.

1.1.6 Tekrarlar

Kur'ân'da özellikle Mekkî ayetlerde fazlaca kullanılan diğer bir üslup çeşidi ise tekrarlardır. Onun, tekrara bu kadar yer vermesi tekrarın içerdiği manayı ve ulaşılmak istenen maksadı önemsemesinden kaynaklanmaktadır. Tek'id yerine tekrar metodunu kullanmasının sebebi; tekrar, te'sis içerir ve te'kid'e göre daha derin manaları bünyesinde barındırmaktadır.⁷¹ Aslında yüzeysel olarak bakıldığında salt tekrarmış gibi gözükse Kur'ân tekrarları, her defasında başka bir konuya dikkat çekmeyi hedeflemekte ve her seferinde yeni bilgi içermektedir. Tekrar, modern eğitim metodu olarak kullanılmakta olup Hz. Peygamber de tekrar metodunu ashabını eğitirken kullanmıştır.⁷² Selef de tekrar metodunu Kur'ân eğitiminde sık sık kullanmıştır. Tekrarın amaçlarından biri unutan insanın dikkatini sürekli arzu edilen konulara çekmek, diğeri de bilgilerin insan zihnine tedrici olarak yerleşmesini sağlamaktır.⁷³ Kur'ân, eğitim metotlarını insanların anlayacağı seviyede her çeşidini kullanmıştır. Özellikle edebi sanatı da kullanarak insanın hem kulağına hem de aklına ulaşmıştır. Araplar önemli konuları arz ederken edebi tarzları olan tekrar sanatını; tehvil (dehşetli göstermek), te'kid, tahvif (korkutma) ve tefeccu' (hüzün ızhar etmek) gibi maksatlarla kullanmışlardır. Ayrıca bir şeyin gerçekleşmesini istediklerinde de tekrarı dua amaçlı kullanmaktadırlar.⁷⁴ Kur'ân bazı lafız ve cümleleri veya bazı manaları tekrarlamak suretiyle iki şekilde tekrar üslubu kullanır.⁷⁵ *“O gün yalanlayanların*

vay haline!” Mürselat suresinde geçen bu ayet on defa tekrarlanmıştır. Buradaki tekrarın amacı mananın tam olarak etraflıca anlaşılması içindir. Ayetlerin içerdiği manalar ise “Hüküm gününü”, “Allah'ın ayetlerini”, “Kudretimizi”, “Bu nimetleri”, “Cehennemi” veya “Cenneti yalan sayanların o gün vay hallerine” şeklindedir.⁷⁶ Görüldüğü gibi aslında anladığımız manada sadece tekrar değil, bilakis her defasında farklı şeye dikkat çekilerek durumun ciddiyetine ve önemine vurgu yapılmış, zihinlerde yeri sağlamlaştırılmıştır.

Manaların tekrarında ise amaç, kişilere farklı şekilde bir olayı sunarak her insan tipinin aynı olayı kendine mal etmesi ve bu farklı üslup metoduyla beşerin bunu yapamayacağına dikkat çekmektir.⁷⁷

⁷¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 627; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 648.

⁷² Ehdel, Haşim, *Ta'limü tedebburi'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, s. 116, Dar'ş-şuûnü'l-İslamiyye ve'l-evkâf, Mekke, ts.

⁷³ Güven, Mustafa, *Kuran'ın Dili ve Anlatım Üslûbu Üzerine Bir Deneme*, s. 144-145, *Hikmet Yurdu*, Ocak-Haziran 2011, yıl: 4, c: 4, sayı: 7.

⁷⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, s. 627.

⁷⁵ Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 146.

⁷⁶ Yıldırım, Suat, *a.g.e.*, s. 148.

⁷⁷ Yıldırım, Suat, *a.g.e.*, s. 148-149; bkz. Bulhiyye, Muhammed, *Kur'ân'ı Kerim'de Belâği Üslub*, s. 97.

Kıssalarda tekrar ise konunun akışına göre farklı yönlerde dikkat çekmek için zikredilmiştir. Örneğin Hz. Musa'nın kıssası farklı surelerde geçerken aslında her defasında tekrar edilmemiştir. Çünkü farklı konuların arasına serpiştirilerek farklı mesajlar verilmek istenmiştir.

Ayrıca Kur'ân tekrarları şaşırtma ifadesi olarak: *فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* “Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti, Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti.”⁷⁸, yüceltme ifadesi olarak: *الْحَاقَّةُ مَا*

كَلَّا سَوْفَ “(gerçekleşecek) Kıyamet, Nedir, o Kıyamet?”⁷⁹, tehdit amaçlı olarak:

تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ “Hayır! Yakında bileceksiniz. Yine hayır! Yakında bileceksiniz

(hatanızı).”⁸⁰ olarak da kullanmıştır.⁸¹

1.1.7 Te'kid

Tekid, sözlükte “pekiştirme, kuvvetlendirme, teyit etme, sağlamlaştırma gibi”⁸² anlamlara gelmektedir ve “Tevkid” şeklindeki kullanım, “te'kid”den daha fasihtir. Kur'ân da bunu bir üslup çeşidi olarak kullanmıştır. Genellikle gelecekte bahseden konularda kullanılır.⁸³

Kur'ân'da geçen bazı tek'id edatları şunlardır; *قَدْ, لَنْ, لَعَلَّ, لَيْتَ, لَكِنْ, أَلَا, إِنَّ, إِنْ*,

أَلَا...لَا, سَوْفَ.

Kur'ân'da Te'kid kullanımının gayelerini şöyle sıralayabiliriz;⁸⁴

- Konunun kesinliğini ve gerçekleşmesinin ne kadar doğru olduğuna vurgu yapmaktır. Ayrıca vurgulanan konu hakkında akıllara gelen şüphelerin ortadan kalkması hedeflenir.
- Dikkati, Allah'ın ayetlerine, yaratmasındaki eşsizliğine, kudretinin mükemmelliğine yöneltme; dinleyeni düşünme ve tefekküre sevk etme:

⁷⁸ Müddessir, 74/19-20.

⁷⁹ Hâkka, 69/1-2.

⁸⁰ Tekâsür, 102/3-4.

⁸¹ Zerkeşî, a.g.e, s. 632.

⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 100; Fîrûzâbâdi, *Kamusu'l-muhît*, s. 417; el-İsfehânî, Râğıp, *el-Müfredât*, s. 531.

⁸³ Zerkeşî, a.g.e, s.548.

⁸⁴ er-Râvî, Kazım Fethi, *Kur'an-ı Kerim'de Te'kid Üslupları*, s. 134, CÜİFD, Dilek Mat. , çev. Hasan Keskin, Sivas, Haziran-2002.

فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلِ مَا أَنْتُمْ تَنْطِقُونَ “Gök ve yerin Rabbine andolsun ki size

edilen o vaad, herhalde haktır. O tıpkı sizin konuşmanız gibi gerçektir.”⁸⁵ Bu ayette olduğu gibi Allah Teâlâ gök ve yere işaret ederek kıyametin kopmasının gerçekliğine vurgu yapmış ve onlar aracılığıyla insanları düşünmeye sevk etmiştir.

c. Allah’ın vaadinin kesin olarak gerçekleşeceğini ifade etme:

وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ “Müminlere yardım etmek ise üzerimize bir hak oldu.”⁸⁶

Mü’minlerin çektikleri eziyetlerin biteceğine dair müjdelerle dolu olan bu ayet düşmana karşı zaferin mutlak olduğunu ifade etmektedir.

d. Sevap kazanmaya teşvik etme:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ “Şüphesiz takva sahipleri cennetlerde ve ırmak

kenarındadırlar.”⁸⁷ Allah Teâlâ bu ayette takva sahiplerini bekleyen akıbeti haber vermiş ve Te’kid edatıyla bu yolda olanları daha da sevap işlemeye teşvik etmiştir.

e. Allah’ın azabından sakındırma:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ “Hiç şüphesiz siz ve Allah’ın dışında kulluk

ettikleriniz cehennem odunusunuz.”⁸⁸

Konuyla alakalı bir diğer ayet ise şöyledir: ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

تُبْعَثُونَ “Sonra siz bunun ardından, muhakkak ki öleceksiniz. Sonra da siz, şüphesiz, kıyamet

gününde tekrar diriltileceksiniz.”⁸⁹ Bu ayet اِنَّ ve اِنَّ tek’id edatları kullanarak ölümü iki kere teyit etmiştir. Bunun sebebi inkâr edenlerin gaflette ısrarlı olduğunu göstermektir. Ba’s ise bir kere te’kid edilmiştir, çünkü bu konuda o kadar çok delil vardır ki yeniden dirilme hakkında

⁸⁵ Zâriyât, 51/23.

⁸⁶ Rûm, 30/47.

⁸⁷ Kamer, 54/54.

⁸⁸ Enbiyâ, 21/98.

⁸⁹ Mü’minûn, 23/15-16.

kişinin inkâra gitmemesi gerekmektedir.⁹⁰ Ayet bu üslubuyla muhatabını bir nevi Ba's'ı kabul ettiğini varsayıp psikolojik etki altına almaya çalışmıştır.

1.1.8 Tasvir

Tasvir; “temsil manasına gelmekte olup bir şeyi anlatırken sanki onu görüyormuş gibi betimlemektir.”⁹¹ Kur’ân, *edebî tasvir* üslubunu: hadiseleri kişilerin zihninde canlanması ve verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılması için etkin bir araç olarak kullanmıştır. Aslında edebî tasvirden maksat, kişilerin hayatıyla anlatılan olayları özdeşleştirmek ve olumlu-olumsuz örnekleme yapmaktır. Böylece kişi olumlu davranışa sevk edilir ve olumsuz davranışlarda tenkit edilerek onu bu olumsuz davranışlardan uzaklaştırma amaçlanmaktadır. Kur’ân bu sanatı kullanırken karşılıklı diyalogu da ekleyerek tam manasıyla muhatabı konunun içine çekiverir ve böylece her okuyan kendisini de ilgilendiren örnekleri tam karşısında bulur.⁹² Tasvir vasıtaları; renkler, hareketler, varlığın özü, diyalog, kelimelerin birbiri ile eşleşmesi, ibarelerin ahenkli oluşu, kişinin hadiseleri kulakları ile işitmesi, hissetmesi, hayal etmesi, fikir ve vicdanıyla duymasıdır.⁹³ Kur’ân’da hayal, olmayan bir şey hakkında kafa yorma değil; bilakis kişilerin zihinlerinde soyut olan bir şeyi somutlaştırarak sunmaktır.⁹⁴ O, Cennet, Cehennem, psikolojik bir durum, insanın bir özelliği, yaşanmış bir olay, sevap-günah gibi olguları her zaman tasvir üslubuyla gözler önüne sermiştir.⁹⁵ Olaylar her zaman, zihinlerde hareketli ve gerçekmiş gibi yaşanan döneme uyarlanır. Buna dair şu iki örneği zikretmek mümkündür:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرِنْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ

فَأَتْتُ أَكْثَرَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ

*kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hâli ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona kuvvetli bir sağanak düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır.”*⁹⁶ Bu ayette Allah’ın rızasını kazanmak için sadaka verenlerin durumuna değinilmiş ve yağmur düştükten sonra meyve veren bahçenin haline benzetilerek ihtiyacı olanlara sadaka vermenin sonucu somutlaştırılmıştır. Zira sadaka vermek diğer

⁹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 1639.

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.4125.

⁹² Kutub, Seyyid, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, s. 53, Ravza Yayınları, Çev: İsmail Aslan, İstanbul, 1999.

⁹³ Naiboğlu, Muhammed Nasrullah, *Kur’ân’da Bedii Tasvir Üslubu Hakkında*, s. 413, *Bakü Devlet Ü. İlmi Mecmuası*, Nisan, 2008.

⁹⁴ Kutub, Seyyid, *a.g.e.*, s. 108.

⁹⁵ Kutub, Seyyid, *a.g.e.*, s. 54; Çiçek, Halil, *20. Asırda Tefsir İlimleri Çalışmaları*, s. 76, Timaş Yay, 1996.

⁹⁶ Bakara, 2/265.

ibadetlere göre daha zor ve de yüksek tepedeki meyveler kadar sonuç itibariyle daha lezzetlidir.⁹⁷

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ

الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْحَيَاتِ “Bizim ayetlerimizi yalanlayan ve onlara

inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve deve (veya halat) iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte suçluları böyle cezalandırırız.”⁹⁸ Allah Teâlâ küfür içinde olanların cennete girmelerinin imkânsız olduğunu bu ayetle bildirmiş ve bu imkânsızlığı ise yine mümkün olmayan bir olayla tasvir ederek zihinlerde olayı somutlaştırmış ve netleştirmiştir. Bu konuda İbn Abbas (r.a.), Allah Teâlâ’nın kâfirlerin cennete girmelerinin imkânsızlığını devenin iğne deliğinden geçmesinin imkânsızlığına benzetmesinin mükemmel olduğunu söylemiştir.⁹⁹ Görüldüğü gibi devenin iğne deliğinden geçmesi ne kadar imkânsızsa Allah’ı inkâr edenlerin de cennete girmelerinin o kadar imkânsız olduğu, her insanın bildiği somut bir örnek ile açıklanmaya gidilmiştir.

1.1.9 Fesahat

Sözlükte fesahat: “ortaya çıkma, açık seçik olma, arınma, berraklaşma” manasına gelmektedir.¹⁰⁰ Bundan hareketle sözün kusurlardan arınmış olmasına fesahat denir. Kur’ân’ın dil, mana ve üslup güzelliği âlimler tarafından her platformda zikredilmiştir.¹⁰¹ Dil güzelliğinden kastedilen, lafız güzelliğidir ki iki şekilde olur; cümleleri meydana getiren kelimelerle kelimeleri meydana getiren harflerin uyum içerisinde olması ve bu kelimelerin fesahat özellikleri göz önünde bulundurularak seçilmesidir.¹⁰² Bu da ses ahengini ve mükemmel uyumu ortaya koyar.¹⁰³

Dilsel ahenk ve uyum özellikle Mekkî surelerde olmak üzere bütün Kur’ân’da mevcuttur, hatta Arapların mana açısından duymadığı ve bilmediği kelimeler kullanılmıştır. Nitekim Velid b. Müğire bu mucizevî nazımdan ve uyumdan etkilendiğini bizzat kendi, önde gelen yandaşlarına itiraf etmek zorunda kalmıştır. Tabii ki inanan ve inanmayan herkes bunu ifade etmiştir. Allah Teâlâ bu durumu adeta gözler önüne koyarcasına, en azından hem dilsel hem

⁹⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, IV, s. 679; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, II, s. 464; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, s. 496-497.

⁹⁸ A’raf, 7/40.

⁹⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, s. 242.

¹⁰⁰ Halîl b. Ahmed, Ferâhîdî, *Kitâbü’l-a’yn*, s. 321, thk., Abdülhamid Handâvî, Dâru’l-kütübi’l ilmiyye, Beyrut, 2003; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 3411.

¹⁰¹ Draz, Abdullâh, *en-Nebeü’l-azîm*, s. 128-146; Çiçek, Halil, *a.g.e.*, s. 83-87; Tetik, Necati, Ses ve Anlam.İlişkisi Bakımından Kur’ân ve Kıraat, s. 297-312, *YYÜ Kur’ân ve Dil Sempozyumu*, Van, 2001.

¹⁰² Çiçek, Halil, *a.g.e.*, s.86.

¹⁰³ Draz, Abdullâh, *a.g.e.*, s. 102-103.

de bilgi verme bakımından bir ayet getirme hususunda müşriklere meydan okumuştur. Tarihi süreçte ise hiçbir beşer Kur’ân gibi bir örnek ortaya koyamamıştır. Gerçekte iman etmemek için inat eden insanlar dışında, Arap dilinin sırlarına vakıf olanlar ondan etkilenmiştir.¹⁰⁴ Bu

durum Kur’ân’da ise şöyle ifade edilmiştir: *اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعُرُ*

“Allah sözlerin en güzelini indirmiştir. Allah'ın vahiy yolu ile

*gönderdiği bu söz, her tarafı birbirini tutan, gerçekleri, farklı üsluplarla tekrar tekrar beyan eden bir kitaptır. Rab'lerini tazim edenlerin derileri onu okuyup dinlerken ürperti duyar.”*¹⁰⁵

Allah Teâlâ’nın kitabında, dil güzelliği baştan sona her kelime, her cümle ve her surede devamlı surette bulunmaktadır.¹⁰⁶ Kur’ân’da dil güzelliğiyle beraber konu bütünlüğü de korunmuş olup onda gereksiz kelimeler ve çelişkili ifadeler asla bulunmamaktadır.¹⁰⁷ İnsanın ise unutkan ve yetersiz bir varlık olması hasebiyle böyle kusursuz bir eser sunması imkânsızdır.

Kur’ân’daki dil ve mana uyumuna dikkat çekmek maksadıyla şu ayeti zikretmek uygun olacaktır: *أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ*

“Yahut bunların durumu karanlıklar, gürleme ve şimşekler

*içinde gökten boşanan bir yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. Allah kâfirleri kuşatmıştır.”*¹⁰⁸ Kur’ân, münafıkların

özelliklerinden bazılarını burada veciz ve güzel bir ifadeyle muhatabına sunmuştur. Yağmurlu bir günün tasvir edilmesiyle İslam dini yağmur yüklü buluta benzetilmiş ve bu yağmur; içinde karanlık (küfür), tehdit ve korku (şimşek) barındırdığını ifade etmiştir.¹⁰⁹ Münafıklar böyle bir psikolojik ortamda gerçekleri bir anlık fark edip İslam nurundan yaralanıyor gibi gözükseler de, gerçekleri duymak istemedikleri ve İslam dininin nurundan korktukları için kulaklarını tıkamışlardır.¹¹⁰ İşte münafıkların hak karşısında ne hale geldikleri kalın sesli ve şiddet sıfatı içeren harfli kelimeler de kullanılarak en kısa şekilde muhataplara sunulmuştur. Bu veciz dilsel anlatımla münafıkların içinde bulunduğu “İman etmiş gibi gözüküp aslında iman etmemeleri ve bu durumun anlaşılması tehlikesiyle daima tedirgin halde olmaları” olarak

¹⁰⁴ Draz, Abdullâh, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁰⁵ Zümer, 39/23.

¹⁰⁶ Draz, Abdullâh, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁰⁷ el-Hımsî, Naîm, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁰⁸ Bakara, 2/19.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, s. 199.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, s. 301.

söyleyebileceğimiz karmaşık durum; yağmurlu, karanlık, şimşekli bir günün karmaşıklığıyla okuyucuya aktarılmıştır. Böylece aslında gözle görülemeyen bu psikolojik durum, somut bir doğa olayıyla okuyucunun anlamasına yardımcı olmuştur.

1.1.10 İstidlal Yapısı

Kur'ân'da tevhid, yeniden dirilme, peygamberlik gibi konuların birçok delil eşliğinde sunulduğunu görmekteyiz. Hatta ana konuların bunlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda ana konuların daha iyi anlaşılır olması için Kur'ân'ın delilleri bolca zikretmesi tabi ve kaçınılmaz bir durumdur. Kur'ân istidlal metodunu hasmıyla mücadele formatında kullanmış ve muhatabını konunun içinde kendisini bulmasını sağlamıştır. Ayrıca onun üslubunda aynı anda birçok yönler de bulunmaktadır. Korku-ferahlık, sevap-günah, cennet-cehennem gibi farklı konuları bir ayette bulmak mümkün olabilmektedir.¹¹¹

İstidlal yapısına örnek olarak şu ayeti zikretmek yerinde olacaktır:

وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Andolsun ki onlara, «Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?» diye sorsan «Allah» derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?»¹¹² Bu ayet yeri ve göğü yaratanın, güneşi ve ayı insanların hizmetine sunanın Allah olduğu karşılıklı konuşma üslubuyla yine müşriklerin görüşünü kullanarak delillendirmiştir. Zira müşrikler, yerin ve göklerin yaratıcısının tek olan Allah olduğunu itiraf etmekteydiler.¹¹³ Bu itiraf sebebiyle aslında onların kendileriyle çelişen bir sonucun ortaya çıkmasını Allah Teâlâ kat'î bir suretle kabul etmemekte ve yanlışlarını savunamayacak bir şekilde yüzlerine vurmaktadır.

Kur'ân'ın istidlal yapısına diğer bir örnek ise şöyledir: لَا إِلَافَ قُرَيْشٍ إِلَّا فِيهِمْ رَحْلَةُ الشِّتَاءِ

“Kureyş'e imkân vâsıfî فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

sağlandığı için, kışın ve yazın yolculuk etme imkânı sağlandığı için, hiç olmazsa onun için bu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler! Ki kendilerini açlıktan doyurdu ve onları korkudan emin kıldı.”¹¹⁴ Allah Teâlâ bu surede, Kureyşli müşriklerin de bildiği rahatlıkla yolculuk yapabilme, Harem-i Şerif'in bulunduğu emin bir beldede oturma, açlıktan ve

¹¹¹ el-Akk, Halid Abdurrahmân, *el-Furkân ve'l-Kur'ân*, s. 169, el-Hikme, Dimaşk, 1996.

¹¹² Ankebût, 29/61.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVIII, s. 438; İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-a'zîm*, X, s. 527; Zemahşerî, *a.g.e*, IV, s. 559.

¹¹⁴ Kureyş, 106/1-4.

korkudan emin kılınma¹¹⁵ gibi nimetleri sıralayıp hiç olmazsa bu nimetler için bile ibadete layık olduğunu bildirmektedir.¹¹⁶ Allah, ibadete layık tek varlık olduğunu verdiği nimetleri delil sunarak göstermiştir. Bir bakıma kişinin inanmama hususunda mazeret göstermesi delillerle bertaraf edilmiştir. Muhataplar birebir yaşadıkları tecrübe dolayısıyla inanmama hususunda Allah'ın sözleri karşısında ikna edici geçerli bir mazeret sunamamaktadırlar.

Görüldüğü üzere bu ayette Allah Teâlâ kendisine iman hususunda deliller getirerek akıllara hitap etmiştir. Nitekim Kureyşlilerin en büyük geçim kaynağı ticaret idi. Bu ticaret nimetlerinden faydalanmış kişiler olarak da bu deliller karşısında susmak zorunda kalmışlardır. Aslında burada vurgulanmak istenen, bunca deliller sunulmasına rağmen şirkte ısrar edilmesidir.

Sonuç olarak Mekkî surelerin dil ve üslup özellikleri incelendiğinde Kur'ân'ın kendine has bir üslubu olduğu gözükmemektedir. Bu üslupla hem kendine inananları tekrar tekrar etkilemiş hem de inanamayanları acz içinde bırakmıştır. Dili kullanım şekli bazen Mekke halkının kullandığı tarzda olmuş bazen ise dile farklı anlamlar yüklemiştir. Fakat her zaman insanlara kendilerinden örnekler sunmayı da ihmal etmemiştir. İnananlar gelen ayetlerin etkileyici üslubu karşısında yeni dine daha çok sarılmış; Müşrikler ise bir türlü kabullenemedikleri yeni dini inatları uğruna reddetmişlerdir. Mekkî ayetler ise bu tepkilerin hepsine cevap vermiş hatta kâfirleri imana davet yolunda her türlü dilsel ifadeleri kullanmıştır.

Kullanılmış olan tekrar, te'kid, tasvir, feshat, lafız-anlam ilişkisi gibi edebi unsurlar Mekke halkını derinden etkilemiş, hatta gizli gizli dinlemek için fırsat kollamışlardır. Bunun yanında tek ilah hakkında önceden bilgilerinin olması yeni dine karşı ilgilerini daha da arttırmış ve birçok sebepten dolayı çeşitli tepkiler vermişlerdir.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, s. 465.

¹¹⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, s. 435.

İKİNCİ BÖLÜM

VAHYİN İLK DÖNEMİNDEKİ MUHATAPLARIN KUR'ÂN ÜSLÛBUNA TEPKİLERİ ve SONUÇLARI

Araştırmamızın bu kısmında Kur'ân'a muhatap olan toplumun Kur'ân'a verdikleri tepkiler ve sonucunda nasıl bir eğitim sürecinden geçtikleri ele alınacaktır. Zira Mekke toplumu inşa toplumu olması bakımından Medine için bir ön hazırlık manasına gelmektedir. Bu sebeple yeni nesiller yetiştirmek isteyen bir dinin nasıl bir üslup kullandığı ehemmiyet kazanmaktadır. Çünkü tercih edilen üslup sonuca varmak için en uygunu olmalı ve yeni bilgileri kalıcı bir şekilde kalplere yerleştirmelidir.

2.1 Dil Yönünden

Kur'ân'ın indiği dönemde yaşayan insanlar, dil açısından onda bir noksanlık bulamamışlar ve hatta o güne kadar duymadıkları farklı bir üslupla Arapçayı kullandığı için ona içten içe hayran olmuşlardır. Bazen de bunu yüksek sesle itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Bazıları ise hem yüksek sesle itiraf etmiş hem de inatları ve ellerindeki sosyo-kültürel güçleri kaybetmemek uğruna farklı yakıştırmalara ihtiyaç duymuşlardır. Bunun en güzel örneğini Velid b. Muğire'nin Hz. Peygamber'den dinlediği Kur'ân'ın etkisiyle söylediği şu sözlerden anlıyoruz: “Ne söyleyeyim ki; vallahi aranızda şiiri benden daha iyi bilen, şiirin recezini, kasidesini ve cin şiirlerini daha iyi tanıyan hiç kimse yok. Vallahi onun dediklerinde buna benzer bir şey yok. Vallahi onun söylediği sözde bir tatlılık, üzerinde bir parlaklık var. O sözlerin dalları meyveli, kökünün suyu boldur. O söze kimse üstün gelemeyiz, aksine o söz herkese üstün gelir ve altına aldığını da ezer geçer” dedi. Ebû Cehil “Onun hakkındaki kanaatini söylemeden kavmin senden razı olmayacak” deyince Velid b. Muğire “Bırak bir düşüneyim” deyip düşündü ve “Bu sihirbazdan nakledilen bir sihirdir, onu başkalarından naklediyor.”¹¹⁷ demiştir. Elbette bu itiraftan sonra gelen inkâr pek anlaşılır değildir. Fakat o dönemdeki bazı baskılar, bulunduğu konum ve atalara bağlılık, Allah'a iman yolunda en büyük engel sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araplar dili kullanma açısından Kur'ân'a herhangi bir itirazda bulunmamışlardır. Eğer Kur'ân'da dilsel bir hata bulmuş olsalardı en başında peygamberi kendi öz dillerini kullanamadığı için eleştirmekten geri durmazlardı.¹¹⁸ Bütün bunlardan şu anlaşılmıştır ki; Mekke'de insanlar ilahi davete muhatap olmuş ve sonuçta tepki bakımından iki farklı insan

¹¹⁷ İbn İshâk, *es-Sîre*, s 188; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 243.

¹¹⁸ Aydüz, Davut, Kur'ân'ı Kerim'in Gramer Yapısına Bir Bakış, s. 328, *YYÜ Kur'ân ve Dil Sempozyumu*, Van, 2001.

tipi ortaya çıkmıştır: Birinci grup, ilahi davet üslubunun güzelliğinden ve belâğatından etkilenerek İslam dinini kabul etmiş, ikinci grup ise ilahi davetin ahengine kapılmış ama bazen özelde, bazen de genel manada İslam'ı reddetmiştir.

2.2 Bilgilerinin Olup Olmaması Açısından Etkileri (Tarihsel Gerçeklik)

Okuma-yazma kültürünün olmayışı, kültürün sözlü olarak aktarılması sebebiyle İslam öncesi Arap toplumunun dinî inanışlarını Kur'ân'dan, tarih kitaplarından ve şiirlerden öğrenmek mümkündür. Tevhid inancına, sözlü kültürün en önemli kaynaklarından biri olan hanif¹¹⁹ şairlerin şiirlerinde rastlanmaktadır.¹²⁰ Hanif şairlerin ortak özelliği puta tapmayı kesinlikle kabul etmemiş olmaları ve bu uğurda arayışlara girmeleridir. Bu şairlerden biri olan Kuss b. Sâ'ide el-İyâdî, tevhid inancı konusunda şöyle demektedir:

كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَيْسَ بِمَوْلُودٍ وَلَا وَالٍ
أَعَادُ وَ أُبْدَى وَ إِلَيْهِ الْمَآبِ غَدَاً

“Kesinlikle Allah birdir, doğmamış, doğrulmamıştır. Ona döndürülürüm. Onun önüne çıkarılırım, yarın dönüş O'nadır.”¹²¹

Bir diğer hanif şairi olan Zeyd b. Amr b. Nufeyl (v.606) ise tevhid inancına inanmanın önemine vurgu yaptıktan sonra Araplar arasında ahiret inancının varlığına delil olan şu sözleri söylemiştir: “Biliniz ki iyi kimselerin yurdu cennettir, kâfirler için ise sıcak ve alevli cehennem vardır.”¹²² Hasen-el Basri (v. 110/728) bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: “Cahiliye devrindeki Araplar hitabelerinde ve şiirlerinde kaderden söz etmişlerdir. Şeriat [İslam] bu konuda onların inançlarını teyidin ötesinde yeni bir şey söylememiştir.”¹²³

Hanîf şairlerin önde gelenlerinden birisi de Umeyye b. Ebi's-Salt'tır (v. 8/630)¹²⁴ Kendisi tek Allah'a inanmakta ve son peygamberin geleceğini bilmekteydi. Fakat kendisinin peygamber olarak gönderileceğini umut ettiği için Hz. Muhammed'in peygamberliğini

¹¹⁹ Hanifler için kısaca Allah'a ortak koşmayıp putlara tapmayan ve insanî ilkeleri ayakta tutmaya çalışan insanlar tanımlamasını yapabiliriz. Öztürk, Resul, İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslam'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu, s. 138, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), sayı: 1; Cahiliye döneminde hanif dinine mensup olanların isimleri için bkz. Âlûsî, *Buluğu'l-ereb*, II, s. 244, Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut, ts.

¹²⁰ Polat, İbrahim Ethem, Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı, s. 124, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c.: I, sayı: 1, Bahar 2001.

¹²¹ İbn İshâk, *a.g.e.*, I, s. 164, Kahire, 1964; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 232; Polat, İbrahim Ethem, *a.g.e.*, s. 126.

¹²² Polat, İbrahim Ethem, *a.g.e.*, s. 127.

¹²³ ed-Dihlevî, Şah Veliyyullâh, *Hüccetüllâh 'il-bâliğa*, I, s. 219, Dâru'l Cîl, Beyrut, 2005.

¹²⁴ Âlûsî, *Buluğu'l-ereb*, II, s. 254.

kabullenememiştir. Nitekim Hz Peygamber Ümeyye b. Ebi's-Salt hakkında: "Şiiri iman etti; fakat kalbi imana gelmedi" demiştir.¹²⁵

Yukarıda zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Araplar İslam gelmeden önce de Allah'ın varlığının mutlak olduğunu ve Allah'ın semâvatı yarattığını kabul ediyorlardı: "Andolsun ki onlara: 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorarsan, şüphesiz 'Allah'tır' derler. Öyleyse niçin (aldatılıp) döndürülüyorlar?"¹²⁶ Fakat Allah'a yaklaşmak için¹²⁷ putları aracı kabul ediyorlar; hastalık ve felaketten kurtulma gibi konularda ise onlardan yardım istiyorlardı.¹²⁸ Bu ve bu benzeri konular gibi Arapların daha önceden yaptıkları davranışlarda eğer İslam ruhuna uygun bir anlayış varsa bir değişikliğe gidilmemiştir.¹²⁹ Bu bağlamda Allah'ı zaten tanıyan toplumdan putları terk edip sadece O'na ibadet edilmesi istenmiştir.¹³⁰ Nitekim Kur'an'da Arapların önceden Allah'ı tanıyıp kabul ettiğini bildirilmiştir: وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ

الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ "Onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorarsan, mutlaka: "Onları o Azîz

ve Hakîm (O mutlak galip, tam hüküm ve hikmet sahibi) yarattı." derler."¹³¹ Ayrıca Kur'an, tanıdıklarını zannettikleri ilahlarını da onlara tanıtmış ve faydasız varlıklar olduğunu söylemiştir: أَهْمُ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ هُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ هُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ هُمْ آذَانٌ

يَسْمَعُونَ بِهَا "Onların yürüyecek ayakları mı var? Yoksa tutacak elleri mi var? veya görececek gözleri mi var? Yahut işitecek kulakları mı var, neleri var?"¹³² Kur'an, ortak koşulmadan sadece bir Allah'a ibadet edilmesi gerektiğini akıllara hitap ederek sabırla öğretmeye çalışmıştır. Arap toplumuna bu hususta birçok ayet inmiş ve uzun uzun izahatlar yapılmıştır.¹³³

¹²⁵ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, s. 57-59, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1972; Mevdûdî, Ebu'l- Â'lâ, *Tefhîmü'l Kur'an*, IV, s.182.

¹²⁶ Ankebût, 26/61; Cevad Ali, *a.g.e*, VI, s. 36.

¹²⁷ Zümer, 39/3; Âlûsî, *a.g.e*, II, s. 197; Cevad Ali, *a.g.e*, VI, s. 34.

¹²⁸ ed-Dihlevî, *a.g.e*, I, s. 115-116; U'lyâ, Salih Ahmed, *Târihu'l-Arabi'l-kadîm ve'l-bi'seti'n-Nebeviyye*, s. 206, Şirketü'l-matbûât, Beyrut, 2000; Cevad Ali, *a.g.e*, VI, s 61; Güngör, Mevlüt, *Kur'an Bağlamında İslam Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret inancı*, VIII, s. 18, *Dini Araştırmalar*, 2006. Ayrıca bkz. Pak, Zekerîya, Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının, Kur'an'dan Hareketle Tespitiyle İlgili Bazı Hususlar, s. 311-330, *CÜİFD*, cilt: 5, sayı: 1, 2001.

¹²⁹ Cevad Ali, *a.g.e*, VI, s. 28.

¹³⁰ Mekke'de bulunan Arapların Hz. İbrahim'in dininden vazgeçerek putlara ibadet etmeleriyle ilgili daha geniş rivayeti için bkz. Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, II, s. 200.

¹³¹ Zuhurf, 43/9.

¹³² Â'râf, 7/195.

¹³³ Mü'minûn, 23/84-89, Lokmân, 31/25, Ankebût, 29/61-63,

Yeni bir din gelmeden önce de Araplar zaten bazı dini ritüellere sahiptiler. Belli dönemlerde hac yapıyorlar, Kâbe'yi tavaf ediyorlardı.¹³⁴ Allah Teâlâ Hz. İbrahim'den kalan bu din kırıntılarının zamanını ve keyfiyetini belirlemiş ayrıca putlardan da arındırmıştır. Dikkat çekilmesi gereken husus, vahiy gelmeden önce de Arap toplumunda hac ve namaz gibi bazı ibadetlerinin bulunmasıdır ki bu da aslında şirke yönelmeden önce tevhid inancının o topraklarda bulunduğu bir göstergesidir. Ebu Zer el-Ğıfari müslüman olmadan üç sene önce namaz kılardı. Kus b. Sâide de namaz kılanlar arasındaydı.¹³⁵ Ayrıca Ebu Zer (r.a.), kardeşini yeni din hakkında bilgi toplaması için gönderir ve kardeşi araştırmasını bitirdikten sonra şöyle der: “Hz. Muhammed, senin gibi tek Allah’a ibadet ediyor, iyilikle muamele etmeyi emrediyor.”¹³⁶ Hz. Hatice'nin ilk vahiy geldiğinde verdiği tepki ve sorgulamadan hemen iman etmesi de tevhid inancının o topraklarda bulunduğu bir göstergesidir.¹³⁷

Arapların Allah'ın varlığını kabul etmeleri, elbette Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın dikkatinden kaçmamış, ayrıca Allah'ın varlığını bildiklerini gösteren ayetlerin sonlarında dikkati çeken önemli bir ayrıntı olarak “*Öyleyse neden saptırılıyorsunuz, Allah'tan korkmuyor musunuz, düşünmez misiniz?*”¹³⁸ gibi ifadeler kullanılmış ve doğru yola davet edilmişlerdir. Ayet sonlarında bu çeşit cümleler elbette ki dikkatleri toplama ve zihinleri uyarma amacına yöneliktir.

Mekke halkı ve civar Arap kabileleri kâhinlerin görüşlerine sık sık başvururlardı. Yemen'de bulunan Cenb isimli bir topluluk Peygamberlik ilan edildikten sonra Peygamber hakkında kendi kâhinlerinden bilgi istemişlerdir. Kâhin de O'nun Allah tarafından seçildiğini bildirmişti.¹³⁹ Ayrıca kabileler onlarla fikir alışverişi yaparak günlük hayatlarına onların verdiği kararlar doğrultusunda yön verirdi. Nitekim kâhinler Hz. Peygamberin bazı vasıflarını insanlara anlatmıştır. Fakat insanlar, Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilinceye kadar bu anlatılan vasıfları unutmuş¹⁴⁰ ve kendilerine son peygambere iman etmeleri söylenildiğinde sanki bu konuda hiç bilgileri yokmuş gibi davranmışlardır.

¹³⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, II, s. 196, Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts;

¹³⁵ Öztürk, Mustafa, *İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku*, s. 232, *Sempozyum: Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 1-3 Temmuz 2011.

¹³⁶ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 131.

¹³⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 237.

¹³⁸ Enbiyâ, 21/67; Zümer, 39/38; Mü'min, 40/73-74.

¹³⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 209.

¹⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 204.

Sonuç olarak İslam'ı kabul etmeyerek ona karşı mücadele etmelerinin temelinde İslam hakkındaki önyargıları ve farklı siyasî-sosyal endişeler bulunmaktadır.¹⁴¹ Anlaşılan odur ki, bu ön yargılar genel manada üst tabakada bulunup fakir halkı etkilemekte ve ileri gelenlerin kendi çıkarları için tevhid anlayışına direndikleri, dolayısıyla da kabilenin diğer üyelerinin de buna uyduklarını görmekteyiz. هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَأَتَيْنَاهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا

تَعْلَمُونَ “Ey Rabbimiz, derler. İşte şunlar bizi saptırdılar, onun için onlara iki kat ateş azabı çektir.” O da: “Her birinize iki misli azap var, lâkin siz bunu bilmiyorsunuz!” buyurur.”¹⁴²

Yukarıda kâhin bahsinde geçtiği üzere Mekke toplumu ve civardaki kabileler bir şekilde hem de kendi inandıkları kaynaklardan İslam'ın yeni bilgileriyle örtüşen bilgiler alabiliyorlardı. Bu da göstermektedir ki, inanmamalarının arkasında bilgi eksikliği değil bilakis bazı çıkar çatışmaları bulunmaktadır.

2.3 Cahiliye Toplumunda Sosyal Konumları ve Kültür Yapıları Açısından Vahyin Etkileri

Vahyin ilk indiği Mekke döneminde insanların, her toplumda olduğu gibi kendilerine has sosyal, kültürel ve ekonomik bir yapı içinde olduğunu görmekteyiz. Kendi aralarında köle, kadın-erkek, zengin-fakir gibi sosyal sınıflar oluşmuştur. Bu sosyal ve kültürel yapı ise inanmanın önündeki en büyük engellerden biri olarak gözükmemektedir. Çünkü İslam'ın öğretileri cahiliye dininin öğretileriyle ters düşmekte ve bazı kesimleri rahatsız ederek birçok haksızlıklara sebebiyet veren düzenlerinin bozulmasına sebep olacaktır.¹⁴³

Önemli bir konu da aralarındaki akrabalık (asabiyet) denilen kan bağı veya antlaşma ile gelen bir dayanışma mekanizmanın bulunmasıdır. Bu asabiyet olgusunun ne kadar önemli ve çekişmelerin neredeyse en büyük sebebinin bu olduğunu Ebu Cehil'in şu sözlerinden anlamaktayız: “Biz (Mahzunoğulları kabilesi) ve Abdümenafogulları şan ve şeref konusunda birbirimizle yarışır dururduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti, bizde verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarış atları gibi yarıştık durduk. Şimdi onlar gökten kendisine vahiy gelen bir Peygamberimiz var dediler. Biz buna nasıl yetişebiliriz? Vallahi biz ona asla inanmayız ve

¹⁴¹ Öztürk, Resul, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁴² Â'râf, 7 /38; Bkz. Ahzâb, 33/67; Sebe, 34/31-33.

¹⁴³ U'lyâ, Salih Ahmed, *Târihu'l-Arabi'l-kadîm*, s. 371; Öztürk, Mustafa, *a.g.e.*, s. 235.

onu tasdik etmeyiz.”¹⁴⁴ Görüldüğü üzere vahye inanma gibi önemli bir konuda bile yarış içerisinde olup iş inatlaşmaya kadar gitmiştir.

Burada dikkat çeken diğer bir husus ise liderlik konusudur. Peygamberin lider olması ileri gelenler için kabul edilemez bir durumdur. Zira onlara göre lider olacak kişi zengin ve nüfuz sahibi olmalıdır. Oysaki yeni düzen, nüfuz sahibi olmanın ve zenginliğin önemli olmadığını, bilakis bir görev ve sorumluluk verilirken ehil olup olunmadığına bakmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Bilal (r.a.)’ın Habeşli bir köle olmasına rağmen ilk ezanı okumasını örnek gösterebiliriz.¹⁴⁵

Bir diğer inanmama sebepleri ise geçmişe körü körüne bağlılıktır. Geçmişten hikâyeler olarak nesilden nesile aktarılan ve hiçbir dini dayanağı bulunmayan haberler zamanla dini bir simge haline dönüşerek insanlar arasında yaygınlaşmıştır.¹⁴⁶ Her fırsatta düşünmeyi tavsiye eden Kur’ân, aklını kullanıp araştırmadan, sadece ataların dinine bağlanmayı reddeder ve şöyle der: “Kendilerine: *"Allah'ın indirdiğine ve Resule (onların hakemliğine) gelin denildiğinde "Atalarımızı ne halde bulmuşsak o bize yeter!" derler. "Ataları hiçbir şey bilmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı onlara tabi olacaklar?"*”¹⁴⁷ Bu ayet, yüzyıllardır alışlagelmiş puta tapma ve diğer inanma şekillerini eleştirip Mekkelileri düşünmeye sevk ederek yeni bir zihniyet anlayışını onlara sunmuştur. Zira müşriklerin Kur’ân’la gelen yenilikleri kabul etmeme yolunda en kuvvetli dayanakları, atalarına bağlı olarak onlara ihanet etmenin mümkün olmayacağıdır. Yani inanmış oldukları din, saplantı haline gelmiş ve doğru olup olmadığına bakmaksızın bağlandıkları için atalarının dini, bir bakıma da kabilenin dini konumunda kalmıştır.¹⁴⁸ Tam bu noktada zikredilen ayet aracılığıyla Allah Teâlâ az bir düşünmeyle bunun doğru bir anlayış biçimi olmadığını ifade etmektedir.¹⁴⁹

Toplumsal sınıf farklılığının bulunması ve İslam’ın insanların eşit olduğuna vurgu yapması Hz. Peygamber’e inanmayı engelleyen sebeplerden biri sayabiliriz. Çünkü Araplar; köle, kadın, fakir sınıflarıyla eşit olmayı hazmedemiyor, bunun sonucu olarak da bu sosyal tabakanın bozulmasını istemiyorlardı. İslam dini yeni kurallar getirerek aradaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak istemiştir. Hatta kendilerine göre sıradan saydıkları bir insana vahiy gelmesini kabullenemiyorlardı: “*Bu Kur'ân, bu iki şehirden (Mekke ve Taif) büyük bir adama indirilseydi ya!*”¹⁵⁰ Bu gurur ve kendini üstün görme anlayışının vahye inanmaya engel teşkil

¹⁴⁴ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 170.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, s. 41; Fayda, Mustafa, “Bilâl-i Habeşî”, *DİA*, VII, s 152, İstanbul, 1992.

¹⁴⁶ Ulya, Salih Ahmed, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁴⁷ Mâide, 5/104.

¹⁴⁸ Öztürk, Mustafa, *a.g.e.*, s. 235.

¹⁴⁹ Mâide, 5/104.

¹⁵⁰ Zuhuf, 43/31.

ettiğini ve sonucunun ne olduğunu şu ayet açık bir şekilde ortaya koymuştur: “*Ama inkâr edenlere gelince (onlara da şöyle denir); ayetlerim size okunurdu, fakat siz büyüklük tasladınız ve suçlu bir toplum oldunuz.*”¹⁵¹ Hz. Peygamber kölelere iyi davranmayı, onlara eziyet etmemeyi emretmiş; yokmuş gibi davrandıkları kadınlara eğitim hakkı, evlilik konusunda yenilikler ve mirastan hak alma gibi birçok haklar sunmuştur.¹⁵² Nitekim şu hadiste geçen *din kardeşliği* kadın erkek ayırmadan her iki grubu da içine almış ve ayrımcılığı ortadan kaldırmıştır:¹⁵³ “Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu (zalimlere de) teslim etmez. Kim, din kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir...”¹⁵⁴

Ticarette uğraşan¹⁵⁵ Mekke’nin ileri gelenleri için İslam’ın yeni emirleri ekonomik açıdan tehdit sayılmaktaydı. Çünkü İslam puta tapmayı yasaklamış, bu yasaklama her yıl panayırılar düzenlenerek Kâbe içindeki putlara yapılan ziyaretin engellenmesi, kabileler arasındaki ticaretin ortadan kalkması ve put alım ve satımının yasaklanması manasına gelmekteydi. Uzun zamandır devam eden bu ticaret anlayışının yok olması paraya önem veren bir topluluk için Kur’ân’a inanmama hususunda geçerli bir sebeptir.¹⁵⁶

Zengin olup da iman etmeyi seçen insanlar da bulunuyordu. Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Hatice gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Bu iman eden ve etmeyen iki grup arasındaki en büyük fark hayata bakış açıları ve benliklerini kaplamış olan kibir gözükmektedir. Zira kibir, haddinden fazla bir özgüven vermekte olup kişi kendisinden daha kuvvetli bir varlığı kabullenmekte zorlanmaktadır. Ayrıca kibir ve benlik duygusu bazı yenilikleri, akabinde ise öğrenmeyi engellemektedir. Mekkeli müşriklerin, gerçekte yeni olmayan ama yeni bir inanma şekli olarak kabul ettikleri *tek ilah* inancı karşısındaki gösterdikleri bu sert tutum durumu açıklar niteliktedir.

Sonuç olarak yeni dine verilen tepkileri asabiyet, geçmişe körü körüne bağlılık ve toplumsal sınıf farklılığı olarak üzere üç başlık altında incelemek mümkün gözükmektedir. Nitekim Mekke halkı Kur’ân’ın kullandığı dilin etkisinde kalmış, bulundukları konum itibarıyla de tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bazen zengin ve nüfuzlu olmak inanmamak için bir sebep gözükmekte bazen de mazlum ve fakir olmak inanmak için bir neden

¹⁵¹ Câsiye, 45/31.

¹⁵² Dayf, Şevki, *el-Asru’l-câhili*, s. 72-75, Dâru’l-meârif, Kahire, 1960; bkz. U’lyâ, Salih Ahmed, *a.g.e.*, s. 169-175.

¹⁵³ Tuğlu, Nuri, Hz. Muhammed’in Arap Toplumunda Meydana Getirdiği Sosyal Değişim, s. 345, IV. *Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, Isparta, 2002.

¹⁵⁴ Buhârî, Mezâlim, 3.

¹⁵⁵ Dayf, Şevki, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁵⁶ Bkz. İmamoğlu, Vehbi, Mekke Putperestlerin İslam’la Yüzlemesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2/6, yy., 2009.

olabilmektedir. Özellikle müşrikler, Hz. Peygamber'in getirdiklerine şiddetle muhalefet etseler de asla yalan diyememişlerdir. Mekke halkının dini kültürüne baktığımızda tek ilah inancının kalıntılarını görmek mümkündür. Fakat zamanla unutilan bu tek ilah inancı yerini putperestliğe bırakmış ve bu durum Kur'ân tarafından şiddetle reddedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKKÎ SURELERDEKİ YENİ KONULAR ve ÜSLÛBLARININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında, Mekke döneminde bilindiği halde bazı nedenlerle tamamen unutulmuş veya unutulup farklı anlamlar yüklenen veya bilinen ama İslam tarafından yeni bir anlayış ortaya koyan bazı konular ve kavramlar incelenmiştir. Kur'ân'ın özellikle vurguladığı ahiret hayatı, tevhid inancı, yeniden dirilme, önceki kavimlerden ders çıkarma gibi önemli konular ışığında Kur'ân insanlara bu konuları anlatırken nasıl bir metot uygulamış; inanmaya zorlamış mı, nasıl deliller getirmiş, hangi durumlarda hangi üslubu kullanmış bu ve benzeri sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

3.1. Konular ve Kavramlar

Mekke halkının zaten bildiği veya farklı anlam yüklediği konuların İslam'dan önce zihinlerdeki manaları ve İslam'dan sonraki anlamlarını inceleyip özellikle yenilikler üzerinde durmayı uygun bulduk. Bunu yaparken de pratik hayata yansımalarının daha kolay olacağını düşündüğümüz için örnekler üzerinden hareket etmeye gayret ettik.

3.1.1 Tevhid İnancı

Hiz. İbrahim'in yoğun çabaları ile yerleşim mekânı olan ve Hiz. İsmail'in hayat sürdüğü topraklar olarak bilinen Mekke, tahmin edileceği gibi gerçekte tevhid inancının yer ettiği bir beldedir. Daha sonraları puta tapma hadisesi, bazı şahısların diğer şehirlerde gördüğü putları Mekke'ye getirerek yaygınlaştırması şeklinde vuku bulmuştur. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde şirk her ne kadar yaygın olsa da asli değil arızidir; asli olan ise Haniflik ve tevhiddir.¹⁵⁷

İhlâs suresinin de özellikle üzerinde durduğu gibi konu; Allah Teâlâ tektir ve asla ortaklık kabul etmemektedir. Gerçekte Araplar pratik hayatta dahi o'nun varlığını kabul ediyorlar ancak, ona noksanlık atfederek bazı varlıkları eş tutuyorlardı. Bu durum ise yeni tanıştıkları tevhid dininin ruhuna ters düşmekteydi: وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ إِلَّا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِيتَايَ

فَارْهَبُونِ “Allah buyurdu ki: "İki tanrı edinmeyin. O ancak tek ilahtır. O halde yalnız Ben'den

¹⁵⁷ Öztürk, Mustafa, Mustafa, İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku, s. 235.

korkun!”¹⁵⁸ Görüldüğü üzere ayet Allah’a ortak koşmayı ve farklı ilahlar edinmeyi kesin bir dille reddetmiştir.

Mekke dönemi için, putlardan kurtulma ve tek Allah’ın varlığını sinelere yerleştirme dönemi diyebiliriz. Kur’ân öncelikle tek ilah kavramını, nihayetinde de Allah’ı tanıtmış ve çok ilahın varlığının doğuracağı sonuçları insanların aklına hitap ederek şöyle ortaya koymuştur: *“O, Allah’tır, gökte de*

*yerde de tek ve gerçek İlah’tır. O tam hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi hakkıyla bilir.”*¹⁵⁹

“لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

*Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. Demek ki o yüce arş ve hükümlerinin sahibi Allah, onların zanlarından, onların Allah’a reva gördükleri vasıflardan münezzehtir, yücedir!”*¹⁶⁰ Dahası Allah Teâlâ tevhid inancının doğruluğunu öğretmek için onların seviyesine inmiş ve delil olarak onların bildikleri örneklerle sonuca ulaşmaya çalışmıştır: *“O kâfirler bakıp düşünmezler mi: (Mesela) deve nasıl yaratılmış? Gök nasıl kurulup uçsuz bucaksız yükseltilmiş? Dağlar nasıl da yeri tutup, dengeleyen direkler halinde dikilmiş. Yeryüzü nasıl yayılıp hayata elverişli kılınmış?”*¹⁶¹

İslam dininin bir bütün olduğu herkesçe bilinen bir durumdur. Bu sebeple tek ilah inancı müslüman olmak için tabii ki yeterli değildir. Allah’ın varlığını kabul etme, devamında da bazı kuralları ve yenilikleri beraberinde getirecektir. Bu sebeple Allah’a inanan bir kimseden; ahlaklı olması, köleye ve kadına iyi davranması, herkese adaletli davranması kısacası bütün alışkanlıklarını gözden geçirmesi beklenir. Bu değişimin zorluğu karşısında insanların yara almaması için Mekke döneminde öncelikle temel zorunlu bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgiler aktarılırken de tevhid inancının indiği ortam, psikolojik durum ve insanların anlama kabiliyetleri olmak üzere üç unsura dikkat edilmiştir.¹⁶² Ayrıca Mekke döneminde yeni bir terbiye anlayışının yerleştirilmesi hedeflendiği için, yeni bilgiler nakış işlercesine yavaş yavaş kalplere yerleştirilmiştir.¹⁶³ Kişilerin yaşadığı ortam ve kültür dikkate alınarak yapılan davetin etkileri şüphesiz tartışılmazdır. Daha sonra gelen ibadet ve muamelat konularını insanlar, zorlanmadan hayata aktarabilmişlerdir. Fakat bu tek ilaha inanma sonrasında gelen değişimden bazı inatçı ve çıkar peşinde koşanlar sadece korkmakla yetinmeyip kendilerine tâbi olanları da olumsuz olarak etkilemişlerdir.

¹⁵⁸ Nahl, 16/51.

¹⁵⁹ Zuhurf, 84/43.

¹⁶⁰ Enbiyâ, 21/22.

¹⁶¹ Gâşiye, 88/17-20

¹⁶² el-Meydanî, Habenneke, Abdurrahman, *Kavâid et-tedebbüri’l-emsâl*, s. 53-54, Dâru’l-kalem, Dimaşk, 2009.

¹⁶³ el-Meydanî, Habenneke, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 152.

3.1.2 Ölümünden Sonra Diriliş (Ba's)

Ahirete ve gayba iman, yeniden dirilmeyi de içine alan geniş bir manaya sahiptir. Kur'ân, ölümden sonra dirilmeye iman etme ve yeniden dirilmeyle paralel giden hesap verme üzerinde özellikle durmuş ve her fırsatta herkesin Allah karşısında hesaba çekileceği bir günün mutlaka göz açıp kapayıncaya kadar geleceğini vurgulamıştır. Ölümünden sonra dirilme konusu o kadar önemlidir ki birçok ayette Allah'a imanla birlikte zikredilmiştir:

لَا يَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ

إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir toplumun; babaları, oğulları,

kardeşleri yahut akrabaları da olsa, Allah’a ve Resulüne düşman olanlarla, dostluk ettiğini

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ ”¹⁶⁴, göremezsin.

يَتَرَدَّدُونَ “Senden katılmamak için izin isteyenler sadece Allah'ı ve âhireti tasdik etmeyenler,

kalpleri şüphe ile çalkalanıp şüpheleri içinde bocalayıp duranlardır.”¹⁶⁵

Bu ayetlerde, günümüzde de en yaygın ve en çok kullanılan takrir yani *anlatım metodu* kullanılmıştır. Sözlü anlatım gerektiren bütün eğitim-öğretim faaliyetlerinde bu anlatım kendine yer bulmuştur. Çünkü sıralı bir şekilde birbirine bağlı konular için en uygun üslup takrir yani *anlatım metodudur*.¹⁶⁶ Nitekim ayette de olduğu gibi anlaşılması yeterli olan geniş konularda bilgi verilerek muhataba durum aktarılmıştır.¹⁶⁷ Bu sayede eğitimci, ayetler aracılığıyla ifade edilen uyarıları dikkate alarak hedef kitlesinin davranışları doğrultusunda tepkilerini geliştirir. Doğru tepkiler geliştiren bir eğitimci ise kendisini zihnen rahat hissederek birikimlerini daha doğru yerlerde kullanabilir. Bu konuya dair hadisler de mevcuttur: “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa akrabasını gözet sin. Kim de Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun.”¹⁶⁸ Bu hadis, Allah’a ve ahirete imanın getirilerini ve uygulanabilirliğini bizlere gayet öğretici bir şekilde sunmuştur. Çünkü bu iki temel esasa iman eden kişi, her hareketine hatta düşüncesine bile dikkat etmesi gerektiğinin bilinci

¹⁶⁴ Mücâdele, 58/22.

¹⁶⁵ Tevbe, 9/45; bkz. Bakara, 2/8.

¹⁶⁶ Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 221, Anı Yay., Ankara, 2011.

¹⁶⁷ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 10, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf,

erişim: 16/ 12 / 2014, 15.10; Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, s. 202, TDV, Ankara, 2013.

¹⁶⁸ Buhârî, Nikâh, 80, Edeb, 31-85, Rikak, 23; Müslim, İmân, 74-75; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Kiyâmet, 50; İbn Mâce, Edeb, 4.

içindedir: “Kim zerre miktarı iyilik yaparsa onu görecek ve kim zerre miktarı kötülük yaparsa karşılığını görecektir”¹⁶⁹

İslam’ın, bir hüküm getirdiğinde dikkate aldığı bazı unsurlar vardır. Bunlardan biri de aklın korunmasıdır. Bu nedenle içki haramdır. Ölümden sonra dirilmenin de aklın korunmasına yardımcı olduğunu ve inanan insana ayrı bir sabır gücü verdiğini düşünmekteyiz. Ahiret inancı, insanoğlunun en çok kafa yorduğu “Ben kimim, benim yaşamım bu hayattan mı ibaret” gibi ilahi bir kaynak olmadan asla cevaplayamayacağı sorulara da yanıt vermiş olur. Nitekim insan, gerek mazlum olarak haksızlığa uğramış olsun gerekse hayatında birtakım olumsuzluklarla karşılaşsın, ahirete iman ettiği müddetçe sabretmeyi tercih edecektir. Sonuç olarak da kişi, akıl sağlığını korumuş sağlıklı bir birey olarak toplumda kendine yer bulacaktır. İslam’ın istediği, sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi ve sosyal bir varlık olan insanın oluşturduğu toplumun huzurlu olmasıdır.

Kur’ân, her konuda olduğu gibi bu konuda da öncelikle deliller getirerek akla hitap etmiştir. Her ayette dolaylı da olsa bu anlayış dinamik bir şekilde yer bulmuş ve mutlaka yeniden dirilme ve dönüşün Allah’a olduğu vurgulanmıştır. Ayetler, kişilerin olumlu davranışlarına yarın ahirette mükâfat verileceğini: *إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ* “Biz iyi hareket edenleri işte böyle ödüllendiririz.”¹⁷⁰; olumsuz davranışların ise cezalandırılacağını bizlere hatırlatmaktadır: *فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا* “Onun için onlara şöyle diyeceğiz: Yaptığınız kötülüklerin meyvelerini tadın! Artık Bizden sizin azabınızı artırmaktan başka bir şey beklemeyin.”¹⁷¹ Bu ayetlerde özendirme-sakındırma (Terğib-Terhib) metodu kullanılmış ve umut, kaygı, güven duyguları dikkate alınarak muhatabı doğru davranışa sevk etme hedeflenmiştir. Bu metodu takip eden eğitimcinin dikkat etmesi gereken husus ise muhatabını aşırı kaygılı bir hale sokmamaktır.¹⁷² Çünkü aşırı kaygılı kişinin öğrenmeden uzaklaşması muhtemeldir.

Vahyin inmeye başladığı Mekke döneminin güzel yönlerinin yanında olumsuzlukları da oldukça fazlaydı. Belli bir kesim her türlü ekonomik ve sosyal itibarı elinde bulunduruyordu. Bu sınırsız güç sayesinde istediklerini kimseye hesap vermeden yapıyorlar ve hatta bu durumun böyle olması gerektiğini savunuyorlardı: “Hayır, yetime cömert davranmıyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Size kalan mirası hak

¹⁶⁹ Zilzâl, 99/7-8.

¹⁷⁰ Murselât, 77/44.

¹⁷¹ Nebe’, 78/30.

¹⁷² Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 16, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 15:50.

*gözetmeden yiyorsunuz. Malı delicesine seviyorsunuz.”*¹⁷³ Ama Kur’ân bu haksızlıklar karşısında uyarılarını yapmış, yapılan haksızlıkların mutlaka hesaba çekileceğini bildirmiştir. En önemli tehdit aracı olarak da ölümden sonra dirilmeyi kullanmıştır. Özellikle nüfuz sahibi kişiler yeniden dirilmeyi kabullenmemişler ve yeniden yaratılma konusunda Hz. Muhammed’e birçok sorular yöneltmişlerdir. Sordukları sorular ve yaptıkları yorumlar hep alay içermekte olup bu üsluplarıyla Hz. Peygamber’in davasını aşağılamayı amaçlamışlardır. Habbab b. Eret’in başından geçen şu olay durumu açıklaması bakımından önemlidir: “Ben demircilik yapıyordum ve Âs b. Vail”den alacağım vardı. Borcumu almak için ona gittiğimde o da bana: “Muhammed’e küfretmedikçe sana ödeme yapmayacağım” dedi. Ben de: “O’na asla küfretmem ve gün gelecek sen ölüp de dirileceksin” dedim. O da: “Öldükten sonra ben gerçekten diriltilecek miyim? O halde malımın yanına döndüğümde borcumu sana ödeyeceğim” dedi.”¹⁷⁴

Bu olayda, Habab b. Eret ve Âs b. Vail’in tutumu oldukça dikkat çekicidir. Birisi hiçbir sosyal gücü olmadığı halde inandığı doğrularda kararlıdır; diğeri nüfuz sahibi ve karşısındakini alaya alarak kendi inandığına bağlılığını açıklamaktadır. Fakat Habab b. Eret, Allah’ın razı olduğu bir hal üzereyken; diğeri ataların rızasını gözetmektedir. Üstelik hiçbir dayanağı olmaksızın alaycı bir tavır içindedir. Ayrıca yeniden dirilmenin gerçekleşme ihtimalini düşünmeden gayet kendinden emin bir üslup kullanmıştır. Bu, düşünmeden söylenen ve alay içeren üsluba karşı, Kur’ân’ın cevabı da alaycı ve tehditkâr olmuştur: “*Âyetlerimizi inkâr edip "Bana elbette mal ve evlat verilecek!" diyen kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? Asla! İşte onun bu sözünü deftere kaydedeceğiz ve azabını da artırdıkça artıracacağız. Onun (ahirette sahip olacağını) söylediği şeylere biz varis olacağız ve o bize tek başına gelecek.*”¹⁷⁵ Allah Teâlâ bu ayette dünyada zengin olan kişilerin hallerinin ve sonlarının nasıl olacağına işaret etmek için temsili bir anlatım metodu kullanmıştır. Ayrıca temsili anlatım; anlatılan teorik bilgilerin uygulamada nasıl ortaya çıktığının somut bir göstergesi olduğu için,¹⁷⁶ bu sayede kişinin anlaması ve verilen bilgilerin zihinde bir yerlere oturtması kolaylaşır. Bu sebeple eğitimci vermiş olduğu çarpıcı bilgilerin akılda daha kalıcı olmasını arzu ederse bu metodu kullanabilir. Bu metod günlük hayata en yakın öğretim tekniklerinden biridir.¹⁷⁷ Ayette de görüldüğü üzere soru sorularak insanlar düşünmeye yönlendirilmiştir. Bu sebeple eğitimcinin temsili anlatımdaki

¹⁷³ Fecr, 89/17-20.

¹⁷⁴ Buhârî, Buyû’, 2091, İcâre, 2275, Tefsîr, 4732, 4733, 4734, 4735; Tirmizî, Tefsîr, 3162; Nesâî, Tefsîr, 342,

¹⁷⁵ Meryem, 19/77-80

¹⁷⁶ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 9, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014,10:20.

¹⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Sönmez, Veysel, *a.g.e.*, s. 144.

ilk hedefi, kendisini dinleyenleri düşünmeye sevk etmek ve muhatapların kendi düşüncelerini ifade etmelerini sağlamaktır.

Bir başka hadise de şöyle cereyan etmiştir: Bir gün, Kureyşin ileri gelenlerinden Ümeyye b. Halef, Hz. Peygamberin huzuruna gelerek çürümüş kemikleri eline alıp ufalar ve havaya saçarak, onun söylediklerini boşa çıkarmak için: “Ey Muhammed, Allah'ın bunu da dirilteceğini sanıyor musun?” diye sormuştu. Peygamberimiz de cevap olarak, “Evet. Allah (c.c.), seni öldürecek, sonra diriltecek ve sonra ateşe atacaktır.”¹⁷⁸ cevabını vermişti ki, bu husus, ayette şöyle anlatılmıştır: *وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي*

“Kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirdi de

*“Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir?” dedi. Deki onları ilk defa yaratan diriltecektir. O her yaratmayı bilendir.”*¹⁷⁹ Allah Teâlâ, burada insanın kendisinden, Allah'ın onu yoktan yaratmasından¹⁸⁰ örnek verdikten sonra bir de yeryüzünde bulunan varlıklardan deliller

getirerek ikna metodunu kullanmıştır: *“لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ*

“Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir

*iştir, ama insanların çoğu gerçeği bilmezler.”*¹⁸¹ Bu iki ayet, temsili anlatımla olayları somut bir halde muhatapına sunarak akla hitap edecek bir üslupla itirazlara cevap vermiştir. Nitekim en karmaşık durumlar bile temsili anlatımla anlaşılır hale gelebilmektedir. Eğitimci zor bir konunun anlatımında bu üslubu tercih ederek zihinlerde kalıcı hale getirebilir.

Bu delillerden sonra yaşamları boyunca her sene gözlemleyebilecekleri doğa olaylarıyla da bu konu üzerinde durularak müşriklerin her türlü karşıt görüşleri çürütülmüştür:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا

“O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerinden biri de

*şudur ki: Sen yeri boynu bükük, kupkuru görürsün. Fakat Biz üzerine su indirince yer harekete geçip kabarır. İşte bu yere kim hayat veriyorsa ölüleri de O diriltecektir. Çünkü O her şeye kadirdir.”*¹⁸² Kurumuş bir toprak nasıl her sene yeniden yağmurla beraber

¹⁷⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, s. 37-39.

¹⁷⁹ Yâsîn, 36/78-79.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru Kur'âni'l-a'zîm*, XI, s. 385; Taberî, *a.g.e*, XIX, s. 488; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, s. 196.

¹⁸¹ Mü'min, 40/57.

¹⁸² Fussilet, 41/39; İbn Kesîr, *a.g.e*, XII, s. 245; Zemahşerî, *a.g.e*, V, s. 384.

canlanıyorsa ve insanlar da bunu müşahede edebiliyorlarsa Allah Teâlâ da aynı bu yeniden oluşan bitkiler gibi, yok olan kemikleri bir araya getirmek suretiyle yeniden diriltmeye muktedirdir.

Bu ayet her seviyedeki insanın anlayacağı şekilde yeniden dirilmeyi tasvir etmiştir. Ama sorduğu soruda bir şartlanma olmadan sadece öğrenme amacı güden insanlar inanmayı tercih etmişlerdir. Aksine müşrikler ise toplumdaki yerleri nedeniyle hesap verme veya hesaba çekilme durumu onlar için kabul edilemez bir neticedir. Bunun yanında iman edenler, her an hesap veriyormuşçasına hayatlarını kontrol altında tutmaktaydılar.

3.1.3 Ahiret Hayatı

Ahiret hayatı, ölümden sonra gerçekleşecek hayatın bütün merhalelerini içerisine almaktadır. Bu merhaleler; kıyametin kopması, Ba's, amellerin hesaba çekilmesi, haşr, şefa'at, mizan, sırat, cennet ve cehennem olarak sıralanabilir.¹⁸³ Dünyada kısa bir süre kalacağının ve bir gün öleceğinin idrakinde olan insan için ahiret inancı elbette önemlidir. Çünkü dünya hayatında ahirete hazırlık yapmak ister ve hayatının her alanında bu hazırlığın bilincinde olur.

Bazı durumlar vardır ki kanun yapıcı bunları denetleyemez. Her ne kadar bir takım hukuk kuralları konulsa da bazen insanları durdurmak kolay olmayabilir. İmanın etkisi bu gibi durumlarda kendisini gösterir. İnanmayan kişi bir de güç sahibi ise her istediğini yapmak ister. Fakat kişinin kendi içinde oluşturduğu ahiret iman gibi iç dinamikler onu felakete sürüklenmekten alıkoyar. İslam bu anlayışla, kişinin kendi kendine kontrol mekanizması oluşturmasını istemiştir. Zira Kur'an'ın da belirttiği gibi ahiret inancına sahip olan kişiden bazı ahlaki davranışlar beklenir. Hem topluma hem de Allah'a karşı bazı sorumlulukları yerine getirmesi talep edilir: *أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ وَلَا يَحْضُرْ عَلَى*

طَعَامِ الْمِسْكِينِ “Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana! O, yetimi şiddetle itip kakar. Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez.”¹⁸⁴

Mekke döneminde insanların neredeyse tamamı ahiret hayatına inanmazlardı.¹⁸⁵ Ömrün sadece sayılı seneler olduğunu ve zamanın geçmesiyle yok olup gideceklerini düşünmekteydiler: *وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ*

مِنْ عِلْمٍ إِنَّ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ “Âhireti inkâr eden kâfirler bir de şöyle dediler: "Hayat, sadece bu

¹⁸³ Soysaldı, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahiret İnancı*, s. 52, FÜİFD, ts.

¹⁸⁴ Mâûn, 107/1-3.

¹⁸⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, XII, s. 129; Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, s. 296, Akademi Yay. , İzmir, 2010.

dünyada yaşadığımız hayattan ibarettir: Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi yalnız zamanın akışı helâk eder." Aslında, buna dair hiçbir kesin bilgileri yoktur, onlar sadece zanlarıyla böyle söylüyorlar."¹⁸⁶ Dahası inanmayıp Hz. Peygamber'i alaya almak ve öldükten sonra dirilmenin imkânsızlığını¹⁸⁷ ifade etmek suretiyle kıyametin kopmasını istediklerini belirterek zamanını sormuşlardır: *وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ* "Onlar: "Eğer dediğiniz doğru ise, peki bu vaadin ne zaman gerçekleşeceğini söyleyin!" derler."¹⁸⁸ Fakat Kur'an, uykularını kaçırarak iğneleyici bir üslupla bir gün mutlaka kıyametin gerçekleşecek olduğunu, mazi siğasını kullanarak kesin bir ifadeyle bu alaycı tavırlarının boşuna bir uğraş olduğunu ilan etmiştir: *قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ* "De ki; «Allah'ın azabı diyelim ki; gündüz ya da gece ansızın geldi. Suçlular bunun bir an önce gerçekleşmesini niye isterler ki?»"¹⁸⁹

Bahsi geçen ayetlerde örnek olay incelemesi ve soru-cevap metodu kullanılarak hem olaylar somutlaştırılmış hem de dinleyen kişi soruya muhatap olduğu için kendini olayların merkezinde bulmuş olur. Cevap vermek isterken de beyin fırtınası¹⁹⁰ yaparak verilen örnekleri detaylı bir şekilde inceler. Bu metodu kullanan bir eğitimci hedef kitlesini kolaylıkla yönlendirip vermek istediği mesajı karşısındakilere iletir.

Müşriklerin öğrenme amacı gütmeyen bu inatçı tutumları sebebiyle ahiret hayatından bahseden ayetler, konunun hassaslığı bakımından biraz daha gerilimli ve tehditkârdır. Ahiret hayatıyla ilgili ayetlerin tasvir ettiği olaylar sanki o anda yaşanıyormuş hissiyatı meydana getirmektedir: *"Cürümlere, suçlara batanlar dünyada iken, müminlerle alay edip onlara gülerlerdi. Yanlarından geçerken kaş göz hareketleriyle onları küçümserlerdi. Ailelerine döndüklerinde yaptıkları bu işlerle övünüp eğlenirlerdi. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de iman edenler kâfirlere gülecekler. Koltuklarına*

¹⁸⁶ Câsiye, 45/24.

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm* VII, s. 369; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, s. 144.

¹⁸⁸ Yûnus, 10/48.

¹⁸⁹ Yûnus, 10/50; Benzeri ayetler için bkz. Ankebût 29/53; En'âm, 6/57-58; Yûnus, 10/11, 51; İsrâ, 17/11; Kehf, 18/58; Meryem, 19/84; Hac, 22/47; Şuarâ, 26/204; Neml, 27/72; Sâffât, 37/176; Sâd, 38/16; Şûra, 42/18; Ahkâf, 46/24; Zâriyât, 51/14.

¹⁹⁰ Beyin fırtınası hakkında detaylı bilgi için bkz. İslim, Ömer Faruk, Scamper (Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası Tekniği), 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September, 2011, Fırat University, Elazığ; Kırbaş, Hayri, http://www.kirbas.com/pdf/pdf_ciktisi.php?id=400, .Beyin,Fırtınası-2, ..26/06/2014, 2015, 23:40; Erginer, Ergin, Öğretim İlke ve Metotları, Anı Yay., Ankara, 1999; Demirel, Özcan, Planlamadan Değerlendirmeye Öğretim Sanatı, Pegem Yay., Ankara, 1999.

kurulurlar. “Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?” diye bakınırlar.” ¹⁹¹ Bu ayet, sosyal bir varlık olan insanın davranışlarına yön vererek onu sağlam bir eğitim süzgecinden geçirmeyi amaçlamıştır. Ebu Cehil’in arkadaşlarıyla beraber Ali (r.a.) ve yanındakilerle alay etmesini ¹⁹² ahirete inanmayan insanların sıfatı olarak görülmüş ve müslümanlara bunun doğru olmadığını öğretmeyi amaçlamıştır. Allah Teâlâ, burada din düşmanının bu ciddiyetsiz ve alaycı halini dikkate alarak bir o kadar da sert bir üslupla cevap vermiştir. Öyle ki, bu ayeti dinleyen Ebu Cehil ve arkadaşları daha dünya hayatındayken bir anda kendilerine ahiretteki durumları gösterilmiştir. Dünyada eziyete maruz kalan müslümanlar ise aynı hatayı yapmayarak sabretmeleri sonucu ahirette bunun karşılığını aldıklarını görmüşlerdir. Yani bir bakıma roller değişmiştir. Dünyada rahat görünenler ahirette sıkıntıya düşmüşler; sıkıntı içinde olanlar da sonsuz mutluluğu tatmışlardır.

Müşriklerin kendilerinden bu kadar emin olmaları ve ahiret hayatının hemen başlamasını istemelerinde elbette büyük bir cesaret örneği vardır. Çünkü en son zikrettiğimiz ayet, o vaat edilen gün geldiğinde asla ertelenmeyeceğini bildirmiştir. Geri dönüşü olmayan kötü bir durumu istemeleri, duyduklarına karşı ön yargılı olmalarından ve yeniliklere açık olmamaktan kaynaklanmaktadır. Zira onlar, bir dayanak olmadan sadece ataları inanıyor diye yanlışta ısrar ediyorlardı. Ahiret inancının onların hayatlarında olması demek; bir yandan geçmişte yaptıkları hataları yapmamak anlamına gelirken, diğer yandan kendilerini üstün gördükleri sıfatlardan vazgeçmek anlamına gelmektedir. Bu ise onları yeni bir bilgiyi öğrenmeye hazırlar ve böylece eğitimin önündeki en büyük problem ortadan kalkmış olur.

Kur’ân içki ayetinde olduğu gibi bazı yeniliklerde tedricilik metodunu kullanmıştır. Ancak ahirete iman konusunda ise dikkat çeken şey ise, durumun hassaslığı itibarıyla tedricilik olmamasıdır. Çünkü İslam’ın beş şartından biri olan ahirete iman, zamanla olacak bir şey değildir. Gayba iman bir bakıma diğer ibadetlerin kapısını açan bir anahtar gibidir. Kişi ahirete inanırsa Allah’ı peşinen kabul etmiş demektir ki, Allah’a iman olmadıkça diğer ibadetlerin bir faydası yoktur.

3.1.4 Cennet ve Cehennem

Ahiret hayatına inanmayan bir topluluğun, dünyada yaptıklarının hesabını verdikten sonra ulaşılacağı yer olan Cennet ve Cehenneme de inanmaması elbette çok doğaldır. Çünkü hesaba çekilmeyeceklerini ve her istediklerini yapabileceklerini düşünen insanlar, mükâfat ve ceza sonucu ulaşılacakları bir aşama olduğu için Cennet ve Cehennem’i kabullenemezler. Bu

¹⁹¹ Muttaffîfîn, 83/29-36.

¹⁹² Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, XXII, s. 155, er-Risâle, Beyrut, 2006; Râzi, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXXI, s. 1021; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu’t-tefâsîr*, III, s. 534, Dâru’l-Kur’ân’i’l-Kerîm, Beyrut, 1981.

sebeple Allah Teâlâ Kur'ân'ın birçok yerinde inananları teşvik amacıyla Cennet hayatı hakkında güzel tasvirler yapmıştır: *“Gerçek şu ki: Allah iman edip makbul ve güzel işler işleyenleri, zemininden ırmaklar akan cennetine yerleştirecektir. Elbette Allah dilediğini yapar.”*¹⁹³ *“İşte onlar için belli bir rızık, meyveler vardır. Onlar ikram gören kimselerdir.”*¹⁹⁴ Bununla beraber inanmayanlara ise tehdit unsuru olarak cehennem hayatından bahsetmiştir: *“(Ve onlara şöyle diyeceğiz:) "O halde, (yaptığınız kötülüklerin meyvelerini) tadın, artık size şiddetli azaptan başka bir şey vermeyeceğiz.”*¹⁹⁵

Her ne kadar Cennet tasvirleri iman edenlere, Cehennem tasvirleri de kâfirlere hitap ediyor gibi gözükse de daha dikkatli incelendiğinde olumlu-olumsuz bu ayetler her iki zümreye de hitap etmektedir. Bu ise eğitimde olumlu davranışlarda ödül, olumsuz davranışlarda ise ceza gerektirdiğini düşündürmektedir. Nitekim bir müslüman her ne kadar iman etmiş olsa da, bu olumsuz ayetleri okudukça her zaman kendini kontrol altında tutma ihtiyacı hisseder: *وَأَمَّا مَنْ*

*“Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz”*¹⁹⁶ İman etmeyen bir kimse ise olumlu ayetleri duydukça zamanla yanlışını görebilir, görmüyor ise en azından ileride nelerle karşılaşacağını bilir ve ayette geçen mükâfata ulaşabilmek için kendine çekidüzen verebilir.

İlk davet dönemlerinde müşrikler Hz. Peygamber'in davasını çok önemsememekte hatta kendilerine zarar verilemeyeceğini düşünmekteydiler. Fakat puta tapanların sonlarının Cehennem olacağına dair ayetler¹⁹⁷ inmeye başlayınca, asla eleştiriye açık olmayan Mekke'nin ileri gelenleri rahatsız olmaya başlamıştır.¹⁹⁸ Bu tür ayetlerin inişiyle birlikte Mekkeli müşriklerin dünyasına Cennet-Cehennem kavramları ve bir hesap-ceza olgusunun bulunduğu bir hayatın varlığı hakikati ile kendilerinin de hesap sorulabilirliği gündeme gelmiş olmaktaydı. Hiç kimsenin lâ yüs'el (hesap sorulamaz) olmadığı realitesi, toplumda onlar için inanılmaz bir statü yıkımına yol açmış, böylece rollerin değişimi süreci başlamıştır. Sonuç olarak bunların Cehenneme gitmesi, emirleri altında olan halk nezdinde gözden düşmeleri demektir ki, sınıfsal tabaka olan bir toplumda bu kabul edilemez bir durumdur. Bu sebeple, Cennet ve Cehennemi inkâr etme yoluna gidilmiştir. Bu suretle, bir bakıma kendi sarsılan

¹⁹³ Hac, 22/14.

¹⁹⁴ Sâffât, 37/41.

¹⁹⁵ Nebe', 78/30.

¹⁹⁶ Kehf, 18/ 88.

¹⁹⁷ Yûnus, 10/ 18; Enbiyâ, 21/98-99; Furkân, 25/55; Ankebût, 29/171.

¹⁹⁸ Fayda, Mustafa, “Muhammed”, DİA, XXX, s. 412, İstanbul, 2005.

statülerini korumayı amaçlamışlardır. Aksi takdirde ellerinde gerçek manada bir itiraz sebebi bulunmamaktadır.

İnsanlar, gözle göremediği varlıkları kendi dünyalarından örneklerle anlamaya ve anlatmaya çalışırlar. Müşriklerin de, ayetlerde geçen Cennet tasvirlerini bir türlü kabul edememelerinin altında yatan sebep, her şeyi maddi hayatla sınırlandırmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle her şeye ve bunların da en iyisine sahip olduklarını düşünmeleri, daha da güzelinin varlığını kabullenmeyi engellemektedir. Oysaki Allah Teâlâ, her şeyin maddiyatla ölçülemeyeceğini bazen devreye kalbin girdiğini belirtmektedir: وَلَا

تَقِفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا *“Hakkında kesin*

bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.”¹⁹⁹

bu ayette de geçtiği üzere Kur’ân’ın bir olay karşısında takip ettiği metodu, hüküm vermeden önce durum tespiti yapmaktır. Mekke döneminde özellikle inanmayan muhataplardan da bunu istemiştir. Kişi bir bilgi edindiğinde sadece aklıyla bu bilgiyi yorumlayamayabilir. Bu durum ise ne inkâr etmeyi ne de iman etmeyi gerektirir. Çünkü kalp, bilgi edinme aracı haline gelebilir ve öğrenilen bilgileri akla özümsetebilir. Aklın tek başına hüküm çıkarmada yetersiz kaldığı durumlarda en büyük yardımcısı kalp olur. İşte bu sebeple aklın alamadığı şeyleri (Cennet-Cehennem, Ba’s gibi) tamamen reddetmek yerine ona giden yollar üzerinden gerçeğe ulaşmak daha doğru olabilir. Kişi, salt bilgilerle bir hükme ulaşmakta yetersiz kalabilir. Eğer inanılması gereken hususlar konusunda, Kur’ân’ın bu metodu takip edilirse ortaya çıkan problemler daha kolay çözülebilir. Zira Allah Teâlâ, atalarından duysa da duymasa da, görse de görmese de mutlaka bildirdiği şeylerin hesabını onlardan soracaktır.²⁰¹

Muhatalara Cennet ve Cehennem’in varlığı tanıtılırken özendirme ve sakındırma metodu kullanılmıştır. Bu metotla insanların umut, kaygı ve güven duyguları esas alınarak onların güçlü bir şekilde bilgi ve davranışa yönelmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.²⁰² Çünkü kişilerin korkuları ve kaygıları onları araştırmaya ve doğruyu bulmaya sevk edebilir. Netice olarak da, doğruyu bulduğu varsayılan bireyin yanlışlarını düzeltmesi gerekmektedir.

¹⁹⁹ İsrâ, 17/36.

²⁰⁰ Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, XVII, s. 30, Minber et-tevhîd ve'l-cihâd, ts.

²⁰¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIV, s. 594.

²⁰² Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 17, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, ...erişim:16/ 12 / 2014, 11:40.

3.1.5 Nübüvvet

Mekke halkı, kendilerinden biri olan ve dürüst kişiliğiyle tanınan Hz. Muhammed’le sorunsuz bir ilişki içindeydiler. Hz. Peygamber, açıktan davet emri gelince bir gün Safâ tepesine çıkarak Mekke halkının kendisine olan güvenlerini test etmiştir. Onlar ise cevap olarak şöyle demişlerdir: “Evet, senin yalan söylediğini hiç görmedik”²⁰³ Hz. Peygamber’e en çok düşmanlık edenlerden biri olan Ebu Cehil de daha sonraları bu durumu tasdiklercesine şunları söylemiştir: “Yâ Ebu Kâsım, haydi selamle git. Vallahi, sen cahillerden, kendini bilmezlerden değilsin.”²⁰⁴ Bu iki örnekte açıkça gözükmektedir ki, Peygamberin kişiliği hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Dahası övgü dolu sözler birbirini takip etmektedir.

Gerçek sorun, Peygamberlik müessesesinin müşriklerin çıkarlarıyla çatışması sonucu bizzat kendisidir. Çünkü onların gözündeki nüfuz sahibi bile olmayan bir kişinin peygamber olması lider olması demektir ki bu kabul edilemez bir durumdur. Sonuç olarak da onu yalanlamayı ve itibarsızlaştırmayı tercih etmişlerdir. Fakat bu bütün peygamberlerin başına gelmiş ve çokça tecrübe edilmiştir.²⁰⁵ Ebu Cehil’in çelişki dolu şu sözü, dürüst olarak tanıdıkları bir kimseyi delicesine inkâr ederken akıllarının karışıklığına en büyük delildir: “Ey Muhammed, vallahi biz seni yalanlamıyoruz, zira sen bizim katımızda doğru sözlü birisin. Fakat biz, senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz.”²⁰⁶ Bu sözler üzerine şu ayetler inmiştir: “*Andolsun ki, senden önce de birçok Peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti.*”²⁰⁷

Bu kadar keskin ve kırıcı sözlerinin yanında da şaşırtacak derecede onların Hz. Peygamber’den çekinen bir tavır içinde olduklarını görmekteyiz. Bunun sebebinin, onun davasında kararlı olması, kavminin menfi bir durum karşısında intikam isteyecek olmaları ve tehdit olundukları şeylerin gerçekleşme ihtimali olduğu düşünülebilir. Nitekim Ebu Cehil’in Kâbe’de namaz kılma hususunda tehditleri sonucunda şu ayetler inmiştir: أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى

“O Allah’ın, her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Hayır! Hayır! Olmaz böyle şey! Eğer bu tutumundan vazgeçmezse, onu perçeminden tutup cehenneme sürükleriz. Evet, o yalancı ve suçlu perçeminden tutup sürükleriz. O zaman gitsin de taraftarlarını çağırsın. Biz de zebânileri

²⁰³ Balâzûrî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbü’l-esrâf*, I, s. 121, Dâru’l-meârif, Mısır, ts.

²⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 309; Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, II, s. 223, Dâru’l-meâ’rif, Kahire, ts.

²⁰⁵ İlgili diğer ayetler için bkz. Şuarâ, 26/141-105-123-160; Sa’d, 38/14; Nahl, 16/113.

²⁰⁶ Tirmizî, *Tefsîr*, 3066; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, IX, s. 224; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, 6/27; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, s. 340.

²⁰⁷ En’âm, 6/34.

çağıracağız.”²⁰⁸ İbn Abbas, Ebu Cehil’in adamlarını çağırması durumunda, zebânilerin onu anında yakalayacağını söylemektedir.²⁰⁹ Yıllardır beraber yaşadıkları ve dürüstlüğünden emin oldukları birinin tehditlerini ciddiye almak zorunda kaldıkları da bir gerçektir. Özellikle Ebu Cehil her defasında sözlü tartışmayı fiili harekete döndürme konusunda cüretkâr olmuş, bunun sonucu olarak da bazı hakikatleri kendi gözüyle görmüştür. Nitekim burada kendisiyle Hz. Muhammed arasında ateşten bir hendek gördüğünü söylemektedir.²¹⁰ Bu ayette Allah Teâlâ, olayın ciddiyeti ve içerdiği tehdit unsurundan dolayı ölçülü bir münakaşa metodunu kullanmıştır. Çünkü muhatap tamamen sınırları zorlamış ve her türlü iletişim yollarını kapayarak saldırı durumuna geçmek üzeredir. Bu durumda onun sözlerini kendi konusuna karıştırmaya imkân vermeden sözünü kesmiş²¹¹ ve gerçeklerle yüzleşmesini sağlamıştır. Hakikat ise onun bir gün hesaba çekileceğidir.²¹²

Hiz. Muhammed birçok eziyete rağmen sabretmiş ve doğruları söylemekten vazgeçmemiştir. O, kötülük yapanlardan umut kesmiş gibi gözüke de asla saygıda kusur etmemiş ve her fırsatta onlara yeni dini tanıtmaya devam etmiştir. Bu da bize öğrenme ve öğretme işinin sabırla olacağını ve asla pes etmemek gerektiğini göstermektedir.

3.2 Konuların ve Kavramların Muhataplar Üzerindeki Etkileri

Bu bölümde gerek iman eden gerekse iman etmeyen şahısların, vahyin ilk döneminde inen ayetlerden çıkarımları ve İslam’a katkıları nelerdir veya iman etmeyip yeni dinin ilerlemesine engel olan kişilerin tepkileri yaşanmış olaylar üzerinden incelenecektir. Bu olaylarla ilgili inen ayetlerin üslupları ve eğitim metotları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu inceleme esnasında günümüz insanların da bulunan ortak tepkiler belirlenip eğitim açısından nasıl bir yol izlenilmeli sorusuna cevap aramaya çalışacağız.

3.2.1 Olumlu Etkileri

Mekke dönemi insanların İslam’a yaklaşımı açısından birkaç gruba ayrıldıklarını görmekteyiz. Bunları; a) kurulu düzenden rahatsız olmayıp bu düzeni kendi menfaati için kullananlar; b) hali hazırda bulunduğu düzenden rahatsız olanlar; c) bulunduğu toplumdan bir rahatsızlık duymamakla beraber yeniliğe açık olanlar; d) az da olsa Hiz. İbrahim’den kalan veya başka peygamberlerden kalan bilgilerle yaşayıp yeni dine sıcak bakanlar (Hanifler) olarak sıralayabiliriz.

²⁰⁸ Alak, 96/14-18.

²⁰⁹ Tirmizî, Tefsîr 3346; Müslim, Sıfâtü-l Munâfikîn, 38; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 216.

²¹⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIV, s. 538.

²¹¹ Coşkun, Ahmet, <http://www.kuranihayat.com/content/kuranin-ifade-ozellikleri-ahmet-coskun,13/12/2014,23:55>.

²¹² Râzî, *Mefâtihi’l-ğayb*, XXXII, s. 22.

Yıllardır alışlagelmiş düzenden memnun olanlar Hz. Peygamber'e en çok kötülük yapanlardır. Bunların başında; Ebu Cehil, Ebu Leheb, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebîa, Âs b. Vâil, Nadr b. Haris gelmektedir. Bu kişiler hayatın her döneminde, aynı konumda olan kişileri temsil ettiklerini düşünebiliriz. Yani bu profildeki insan tipini hayatın her döneminde görmek mümkündür. Ayrıca bunların güç ve kuvvetinden faydalanan bazı zayıf kimseler de vardır ki onlar, bu İslam düşmanlarıyla beraber hareket etmektedirler: *"Ateşin içinde birbirleriyle tartışırken, zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara dediler ki: "Biz size uymuştuk. Şimdi siz şu ateşin ufak bir parçasını bizden savabilir misiniz?" Büyüklük taslayanlar: "Doğrusu hepimiz de onun içindeyiz. Allah kulları arasında şüphesiz hüküm vermiştir" derler.*"²¹³ Fakat zayıf olanlar liderlerinin arkasına saklanmayı dünyada alışkanlık haline getirdikleri üzere, ahirette de bunu devam ettirmek istemişlerdir. Liderler ahirette, dünya hayatında fark edemedikleri bir durumu kendilerine tâbi olanlara itiraf etmektedirler. Yukarıdaki ayet tam da bu noktayı vurgulamaktadır. Bu zayıf karakterdeki insanların durumu daha da içler acısıdır. Çünkü dünyada en büyük nimet olan seçme ve özgürlük hakkından mahrum kalmışlar ve kendilerine bahşedilen akli kullanamamışlardır.²¹⁴ Allah Teâlâ bu ayette örneklerle anlatım ve korkutma üslubunu kullanarak müşriklerin bir an önce bu davranışlarından vazgeçmelerini istemiştir. Ayette geçen tasvirli anlatımda da olduğu gibi, aksi takdirde sonlarının böyle olacağına vurgu yapılmıştır. Dünya hayatının zevkini tadarken bir anda gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalınmıştır. Ayet, Cehennemlik olanların hallerini ve dahi konuşacakları konuları bile işleyerek içlerine bir korku salmıştır. İnanamadıkları ahiret hayatını soyuttan somut anlatıma geçerek öğretmeye çalışmıştır. Böylece olay zihinlerde daha da netlik kazanmıştır.

Çizilen bu resimde dikkat çeken bir husus da fikirlerine başvurulmuş kişilerin vasıflarıdır. Çünkü yanlış yolda olan bir kimseye tâbi olmak ve onunla arkadaşlık yapmak belki de kişiyi hüsrana uğratacaktır. Bu ise hayati önem taşımakta olup seçilen dostlukların önemine dikkat çekilmektedir. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Kişi sevdiğinin dini üzeredir. Biriniz kimi sevdiğine dikkat etsin."²¹⁵ Yapılan yanlışlarda arkadaşlıkların etkisinin yadsınamaz olduğu bir gerçektir. Nitekim birçok bilim adamı, özellikle gençlerin bu gibi sebeplerle bocaladığına vurgu yapmaktadır.²¹⁶

²¹³ Mü'min, 40/47-48; Taberî, *a.g.e.*, XX, s. 341-342; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XII, s. 198; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, s. 352; Râzî, *a.g.e.*, XXVII, s. 75.

²¹⁴ Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XL, s. 29.

²¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, 4833, Mektebetü'l-ma'rif, Riyad, ts; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 2378, Mektebetü'l-ma'rif, Riyad, ts.

²¹⁶ Tatlıoğlu, Durmuş, *Günümüz Gençliğinin Temel Problemleri ve Dinimizin Ortaya Koyduğu Çözüm Yolları, Yeni Ümit Dergisi*, sayı: 64, Nisan-Mayıs 2004; Kılıç, Nimet, Ek, H.Nurcan, *Öğrencilerinin Sigara Yönelik, Bilgi, Tutum ve Davranışları*, s. 85-90, *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*, 2006; Ünal, Halime, Çukur, Cem Şafak, *Arkadaş Grubunun ve Okula Olan Bağlılığın Gençlerin Şiddet Algısına ve Şiddet Davranışlarına Etkisi*, s. 803-826, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Aydın, Ekim 2009.

Ebu Leheb, Hz. Peygamber'in amcası olmasına rağmen, batıl inançlarına kesin çizgilerle bağlı olması sebebiyle ona karşı en acımasız olanlardan biridir.²¹⁷ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“Öncelikle en yakın akrabalarını uyar.”²¹⁸ ayeti indikten sonra ve açıktan davetin başlamasıyla birlikte Hz. Peygamber her fırsatı değerlendirerek İslam'ı tanıtmaya gayret etmiştir. Fakat O, Ebu Leheb tarafından takip ediliyor ve hakarete varan cümlelerle²¹⁹ yalanlanarak insanların yeni dine girmeleri hatta dinlemeleri bile engelleniyordu.²²⁰ Nitekim Hz. Muhammed'in akrabası olması sebebiyle muhataplar, akrabasının bile yalanladığı kimseyi ciddiye almamışlardır. Karısı Ümmü Cemil'in de yaptıkları sınırı o kadar aşmıştır ki, Tebbet suresi onların bu fütursuzca hareketleri sebebiyle inmiştir.²²¹ Surede geçen “*elin kuruması*”, kişiye gelecek zarardan kendisini koruyamaması anlamına gelmektedir. Bir sonraki ayet bunu teyit etmiştir.²²² Tebbet suresi, Ebu Leheb ve karısının en çok önem verdikleri şan ve şöhrete vurgu yaparak, ahirette düşecekleri durumu çok ince nüktelerle gözler önüne sermiştir.²²³ Allah (c.c) bu ayette, müşriklerin ileri gelenlerine kullandığı “korkutma” ve “sakındırma” metodunu kullanmıştır. Hz. Muhammed'e yaptıkları eziyetin karşılığında aynı derecede cezaya çarptırılmaları uygun görülmüştür. Ayrıca kullanılan kelimeler özenle seçilmiş ve konuyla bütünlük sağlayacak şiddet harfleri tercih edilmiştir.²²⁴ Surede bu engellemelerin, dini öğrenme aşamasında her zaman mevcut olabileceği bizlere gösterilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in davet metodunda da görüldüğü üzere öğrenme ve öğretme sabırla ve yılmadan devam edilmesi gereken bir durumdur. Bunun yanında da kişilere ve şartlara bağlı olarak eğitimde sert bir metot izlenildiğini de gözlemlemekteyiz.

Hz. Peygamber her ne kadar kendisine hakaret edilse de sabretmiş ve muhataplarına karşı son derece saygılı olmuştur. Kırıldığı kimselere bile fırsat buldukça İslam'ı anlatmıştır. Bunun en büyük delili gece gündüz davetten sonra kimsenin ona inanmaması sonucu üzülmesidir: لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ “Onlar iman etmiyor diye üzüntüden nerdeyse kendini yiyip tüketeceksin.”²²⁵ Bir başka olayda da bu durumu daha net görmekteyiz;

²¹⁷ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, CXI, s. 2.

²¹⁸ Şuarâ, 26/214.

²¹⁹ Buhârî, Cenâiz, 1394, Menâkıb, 3525, Tefsîr: 4801, Müslim; İmân, 355, 356, Tirmizî; Tefsir, 3363, Nesâî; Tefsîr, 734.

²²⁰ İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 423; Taberî, *Târihu'l-Taberî*, II, s. 319; İbn Sa'd, Muhammed b. Meni' ez-Zührî, *et-Tabakât*, I, s. 169, Mektebetü'l-hancı, Kahire, 2001.

²²¹ İbn Kesîr, *a.g.e*, XIV, s. 495; Ebu's-Suûd, b. Muhammed el-İ'mâdî, V, s. 587, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mektebetü'r-Riyadî'l-hadîs, Riyad, ts.

²²² Râzî, *a.g.e*, XXXII, s. 167.

²²³ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, CXI, s. 4.

²²⁴ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, CXI, s. 4; Kutup, Seyyid, *Meşâhedetü'l-kıyâme fî'l-Kur'an*, s. 66, Dâru's-ş-şurûk, Kahire, 1994.

²²⁵ Şuarâ, 26/3.

H. Peygamber bir gün Kureyş'in ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa, Ebu Cehil İbn Hişâm, Abbâs b. Abdülmuttalib'le konuşurken, kendisine soru soran âmâ Abdullah b. Ümm-i Mektum'e yüzünü ekşitmiştir.²²⁶ Bu şekilde davranmasının sebebi muhataplarının iman etmelerini sağlamak ve eğer iman ederlerse kavimleri de iman eder umududur.²²⁷ H. Muhammed sevgi dolu yüreğini Müslüman, müşrik ayırt etmeden herkese açmış ve bunu da ikna ve öğüt verme üslubuyla harmanlamıştır.

As b. Vail de diğer müşrikler gibi o kadar hırslı ve gözü dönmüştür ki H. Peygamber'den intikam almak için her fırsatı değerlendiriyordu. Mesela H. Kasım öldüğünde soyu kesilmiş manasına gelen “ebter” kelimesini kullanarak Peygamberle dalga geçmiştir.²²⁸ O ve diğer müşrikler kendilerine haber verilen şeyleri dinlemek yerine saldırgan tavır içine girmişlerdir. Dinlemeseler bile geçerli bir sebep bulamamışlar ve işi hakarete kadar götürmüşlerdir. Fakat bütün bunlar karşısında Kevser suresi, burada psikolojik bir tedavi yöntemi uygulamaktadır. Sure gerçekte adı unutulmayacak kişilerin Allah'ın yolundan gidecek kimseler olacağını, müşriklerin ve genel bir tabir ile dinin önünde engel olan kişilerin ise sonunun unutulmak olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Çünkü Allah katında adı anılacak kişiler H. Peygamber'in yolunu takip edenlerdir. Zira kimin ne kadar servetinin veya erkek evladının olduğunun önemi yoktur.

Utbe b. Rebîa hakkında da, onun İslam karşıtlığını ve yeni öğretilere kulaklarını tıkadığını belgeleyen ayetler inmiştir. O ve onun gibiler inanmamak için sudan sebepler üretip gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerde bulunarak²³⁰ kendi akıllarınca H. Peygamber'i köşeye sıkıştırıyorlardı. Aynı tür²³¹ isteklerle gelmeleri inanmama hususunda inatlarının derinliğini göstermektedir:²³² وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ

“Bir de: “Ona “Bizim de görebileceğimiz bir melek gönderilmeli değil miydi?” dediler. Eğer Biz bir melek gönderseydik elbette iş bitirilmiş olur, sonra kendilerine göz bile açtırılmazdı”²³³ Kaynaklar bu ayetin müşriklerin hepsini kapsamakta olduğunu ve özellikle

²²⁶ Abese, 80/1-2; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 363-364.

²²⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXX, s. 33; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, VIII, s. 343; Kurtubî, *el-Câmi' li... ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, s. 401.

²²⁸ Taberî, *a.g.e*, XI, s. 698; Kurtubî, *a.g.e*, XIX, s. 409; İbn Kesîr, *Tefsîr Kur'âni'l-a'zîm*, XIV, s. 482; Zemahşerî, *a.g.e*, VI, s. 445.

²²⁹ Taberî, *a.g.e*, XI, s. 698; İbn Kesîr, *a.g.e*, XIV, s. 483; Kutup, Seyyid, *a.g.e*, CVIII, s. 4.

²³⁰ İbn Kesîr, *a.g.e*, VI, s. 12; Taberî, *a.g.e*, IX, s. 159; Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, VI, s. 52.

²³¹ İsrâ, 17/90.

²³² Kutup, Seyyid, *a.g.e*, VI, s. 52.

²³³ En'âm, 6/8.

Zem'a b. Esved, Nadr b. Hâris, Esved b. Abdi Yağûs, Ubeyy b. Halef ve As b. Vâil hakkında indiğini aktarmaktadır.²³⁴

Kur'ân, ne talep ettiklerinin farkında olmayan bu insanlara meleğin gelmesinin; kendilerine tanınan sürenin bitmesi demek olup iman etme fırsatlarının kalmaması anlamına geldiğini göstermektedir.²³⁵ Nitekim kişi, gerçekte kendisine tanınan bir süre olduğunun farkına varmayarak yaptığı yanlışlara ısrarla devam edebilmekte ve uyarıları dikkate almamaktadır. Bu nedenle kişi verilen süre zarfında inadına devam eder ve bu süreyi yaptıklarının doğruluğunun bir işareti olarak algılayabilir. Aslında Allah (c.c), yanlıştan dönülmesi için süre tanıdığını Kur'ân'ın birçok yerinde vurgulamaktadır: *“İşte (böyle,) insanın başına bir bela geldi mi Rabbine yönelerek (yardım için) O'na yalvarır fakat O'nun rahmetiyle bir nimete kavuşunca da önceden yalvarıp yakardığını unutarak başka güçleri Allah'a rakip çıkarır ve böylece (başkalarını) O'nun yolundan saptırır. (Bu şekilde günah işleyenlere) de ki: "Bu inkârınızla kısa bir müddet keyif sürün bakalım (ama sonunda) ateşi hak edenlerden olacaksınız!"”*²³⁶

Müşriklerin inanmayacakları halde bu kadar istekte bulunmaları aslında işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildir. Bu aynı zamanda hakikat karşısındaki çaresizlikleri gözler önüne serilmekten başka bir şey değildir. Öyle ki, son aşamada ellerinde tutunabilecekleri bir dayanak kalmamış ve çok iyi tanıyıp güvendikleri²³⁷ Hz. Muhammed'den geçmiş kavimlerde defalarca denenmiş mucizeler talep etmektedirler. Fakat bunları sırf inatları uğruna yaptıkları bilinmekte ve istekleri makul karşılanmamakla beraber ikna çabalarına da devam edilmektedir.

3.2.2 Olumsuz Etkileri

Bazı kimseler de vardır ki birçok engellemelere rağmen okunan ayetler ve öğretilen yeni bilgilere kayıtsız kalamamışlardır. Hem bilgisini hem de aklını kullanan bu kişiler kayıtsız kalamadıkları yeni dini kabul etmişlerdir. Bu kişilerden biri de Tufeyl b. Amr'dır. Ziyaret için gittiği Mekke'de kendisine verilen ön bilgilerden etkilenererek Hz. Muhammed'i dinlememeye karar verir. Hatta Kâbe'de karşılaştıklarında kulaklarını tıkar. Ancak ne kadar hakikatten uzaklaşsa da Hz. Peygamber'den bazı ayetler duymuştur. Netice itibariyle iyiyi kötüden ayırt edebileceğine karar vererek, Allah'ın elçisiyle konuşmuş ve duydukları

²³⁴ İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 395, Kurtubî, *a.g.e*, VI, s. 253.

²³⁵ İbn Kesir, *a.g.e*, VI, s. 12; Taberî, *a.g.e*, IX, s. 160; Zemahşerî, *a.g.e*, II, s. 325.

²³⁶ Zümer, 39/8. İle ilgili ayetler diğer için bkz. Târik, 86/17; Yûnus, 10/102; Tûr, 52/31.

²³⁷ Müşriklerden Nadr b. Hâris şöyle demiştir: “Ey Kureyş, vallahi başınıza gelen çok büyük bir iştir! Daha önce bunun benzeri bir şeyle karşılaşmış değildiniz. Muhammed sizin aranızda büyüdü, içinizde en çok beğenilip razı olunan idi, en doğru sözlünüz idi, emânete en çok riâyet edeninizdi. Nihâyet büyüyüp size yeni bir din getirdi. Başladınız “Muhammed bir büyücüdür!” demeye... Vallahi onun size getirdiği sihir değildir.” İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 299.

karşısında daha fazla dayanamayıp iman etmiştir.²³⁸ Tufeyl, kendisinin müslüman olmasıyla yetinmemiş önce; babası ve eşini, daha sonra da bütün kabilesini İslam’a davet ederek onların müslüman olmalarını sağlamıştır.²³⁹

Hiz. Peygamber zorlu Taif yolculuğu dönüşü Rebîa’nın oğulları Utbe ve Şeybe’nin sahip oldukları bağa sığınmıştı. Hristiyan köleleri Addas aracılığıyla Hiz. Muhammed’e üzüm ikram etmişlerdi. Peygamber Efendimiz elini üzüme uzatırken “Bismillah” dedi ve üzümü alıp yemeğe başladı. Addas, Peygamber Efendimizin yüzüne baktı ve “Vallâhi, bu sözü bu beldelerin halkı söylemezler ve bilmezler!” diyerek kendi kendine söylenince, Peygamberimiz O’na; “Ey Addas! Sen hangi diyar halkındansın ve dinin nedir?” diye sordu. Addas; “Hristiyan’ım. Ninova’lıyım” dedi. Peygamber Efendimiz; “Demek sen, O sâlih kişi, Yunus Peygamberin hemşerisisin?” dedi. Addas; “Sen, Yunus Peygamberi nereden biliyorsun?” diye sordu. Peygamber Efendimiz; “O benim kardeşimdir. O bir peygamberdi, ben de Peygamberim!” deyince, Addas, sarılıp Peygamberimizin başını, ellerini ayaklarını öptü ve müslüman oldu. Utbe ve Şeybe onun müslüman olmasını ayıplayarak Hiz. Peygamberi kötülediler. Addas onlara; “Efendim! Yeryüzünde bu Zât’dan daha hayırlı bir kişi yok! Bana bir şey bildirdi ki, onu ancak bir Peygamber bilebilir.” dedi.²⁴⁰ Addas, farklı bir cümle duyunca aradaki farkı anında kavramış ve sorgulamıştır. Karşıdan da sorularına net bir cevap alınca iman etmiştir. Yine, Habeşistan kralı Necaşi aynı Addas gibi, kendi dini ve İslam dini arasında fark olmadığını ve kaynağın aynı kaynak olduğunu söyleyerek iman etmiştir.²⁴¹

Eğitimin ve arkasından gelen sağduyunun önemi bir kez daha bu örneklerde kendini göstermiştir. Son iki örnekte olduğu gibi alt yapısı olan ve ön yargısı olmadan yaklaşan kişiler dine girmekte, yeni bilgileri özümsemekte zorluk çekmemektedirler. Bu sebeple bilenle bilmeyenin arasındaki fark bir kez daha ortaya çıkmaktadır.²⁴²

Bazı kişiler de iman etmeyip insanlık namına Hiz. Peygamber’e yapılan eziyetleri kabullenememişlerdir ve ona yardım etmişlerdir. Ebu Talip, Mut’im b. Adiyy, Müslüman olmadan önce Abbas b. Abdulmüttalip bunlardan bir kaçıdır. Mut’im b. Adiyy, Kureys’in ileri gelenlerinden olup Hiz. Muhammed’i Taif dönüşü Mekke’ye giremeyince onu himayesine alarak emniyet temin etmiştir. Oğulları ile birlikte ona kalkan olmuş, Ebu Cehil’e inanmadığı halde koruduğunu söyleyerek kararlılığını göstermiştir.²⁴³

²³⁸ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 382-383.

²³⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 384.

²⁴⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 421; Taberî, *Târih*, II, s. 345-346.

²⁴¹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 337.

²⁴² Zümer, 39/9.

²⁴³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, II, s 347-348.

Habeşistan'da yirmi kadar Hıristiyan bir grup İslam dini hakkında bilgi aldıktan sonra Kur'ân ayetlerini dinlediklerinde, kendi kitaplarında da aynı şeylerin yazdığını söyleyerek, sanki yıllardır aradıkları şeyi bulmuşçasına gözyaşları içinde iman etmişlerdir. Yeni dini kabul ettikleri esnada onları dinleyen Ebu Cehil ve arkadaşlarının itirazlarını umursamadılar, bilakis kendileri için en iyi şeyin iman etmek olduğunu söylediler.²⁴⁴

Hiz. Ebu Bekir'in Hiz. Peygamber'e yardım etme hususunda yeri çok farklıdır. İlk Müslümanlardan olması sebebiyle İslam'a davetin her aşamasını görmüş ve maddi-manevi gereken her türlü yardımı yapmıştır. Bu yardımların birçok örneği vardır. Kâbe'nin yanında müşrikler Hiz. Muhammed'i dövmeye çalışırken onu kurtarmış ve şöyle demiştir: "Rabbim Allah diyen birini mi öldüreceksiniz." Bu olay üzerine şu ayetler inmiştir: *"Rabbim Allah'tır dediği için adam mı öldüreceksiniz? Oysa o, size Rabbinizden kanıtlar getirmiştir. Eğer o, bir yalancı ise yalanı kendi aleyhine dönecektir; ama gerçeği söylüyorsa, sizi uyardığı (azabın) bir kısmı başınıza gelecek"*²⁴⁵ Ayrıca parasını Müslüman köleleri azat etme yolunda harcamıştır. Bunların en bilineni Ümeyye b. Halef'in kölesi Bilal-ı Habeşi'dir. Birçok insan onun sayesinde İslam'la şereflenmiştir.²⁴⁶ Hiz. Ebu Bekir'i dinleyerek, kalpleri Allah'a yaklaşan ve başka şeylere yönelmeyen, devamlı tövbe halinde olan²⁴⁷ mü'minler hakkında şu ayet nazil olmuştur: *الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو*

الْأَنْبَاءِ (O kullarım ki) onlar söze (dikkatle) kulak verirler de onun en güzeline uyarlar. İşte bunlar Allahın kendilerine hidâyet ettiği kimselerdir, işte bunlar temiz akıl sahipleri olanların ta kendileridir."²⁴⁸ Bu ayette, Allah nezdinde muteber biri olmak için, öğüt metodu takip edilmiştir. Ayet söz dinleyenlerin özelliklerini zikrederek örnek vermiş ve çekici bir ifade tarzıyla maksadı muhataplara sunmuştur. Yani beğenilen davranışta bulunan kullar övülmüş bir taraftan da nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda onlara bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Böylece muhataplar daha da iyi davranışlarda bulunmak için motive edilmiş ve akabinde de verilecek olan mükâfatlar sıralanmıştır. Bu ayetin üslubundan hareketle kişilerde istenilen davranışlar için bir çabalama ve gayret görüyorsak onları eleştirmekten ziyade teşvik edici cümleler kurup ödülleri pekiştirmek doğru olacaktır.

İslam'ın pratikte uygulanabilirliğini Hiz. Ömer'in kişiliğinde net bir şekilde görmekteyiz. Zira o, müşriklerin yaptığı her türlü hatayı yapmış; yeri gelmiş dine saldırmış yeri gelmiş

²⁴⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 391.

²⁴⁵ Mü'min, 40/28; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 333.

²⁴⁶ Hiz. Ebu Bekir sayesinde müslüman olanların isimleri için bkz. İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 251-255; İbn İshâk, *a.g.e.*, III, s. 121.

²⁴⁷ Taberî, *a.g.e.*, XX, s.184-185; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, s. 297; Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XXXIX, s. 19.

²⁴⁸ Zümer, 39/18; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XII, s. 118-119.

Allah Rasulünü öldürmek istemiştir. Kötülükte o kadar ileri gitmiştir ki iman etmesi akıllara bile gelmemiştir.²⁴⁹ Fakat kız kardeşinin evinde Taha süresini duyduktan sonra müslüman olmuştur.²⁵⁰ Hem Mekke hem de Medine döneminde İslam'a birçok katkıları olmuştur. Ahlak anlayışını tamamen Kur'ân'a ve sünnete göre değiştirmiştir. İslam'la o kadar bütünleşmiştir ki *Ömer'in adaleti* diye dilden dile dolaşan bir kavram insanlar tarafından kullanılır hale gelmiştir.

Başta zikredildiği üzere, İslam'ın öğretileri karşısında insanların verdikleri tepkiler çeşit çeşittir. Bazıları çok uzak mesafeden gelmiş, bazıları ise yanında olduğu halde hakikati bulamamış; bir diğeri hemen iman etmiş ve bir diğeri için ise iman etmek biraz zaman almıştır. Her insan, İslamı kendi bakış açısıyla değerlendirebilir. Fakat asıl olan Allah'ın hangisinden razı olduğudur. Ölçü Kur'ân ve sünnettir. Diğer bir deyişle çerçeveyi bu iki kaynak belirler: *أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ*

اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa o, Rabbi’nden gelen bir nur

üzere olmaz mı? Kalpleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık sapıklık içindedirler.”²⁵¹ Bu âyet Hamza, Ali, Ebû Leheb ve oğlu hakkında indirilmiştir.²⁵² Ali ve Hamza, Allah'ın gönüllerini açtığı ve kalplerini İslam'a ısındırdığı kimselerdir. Ebû Leheb ve çocukları ise, Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış artık gerçeği göremez olmuşlardır. Haktan uzak olanla ona yakın olanın eşit olamayacağı²⁵³ gibi, inanmayan için Allah anıldıkça katılık daha da artmaya devam eder.²⁵⁴ En güzel ve akılda kalıcı eğitim çeşidi olan örnekleme metodu bu ayetin sebep-i nüzulü ile bize gösterilmektedir. Örnekleme metodu büyük-küçük her kesimden insanı etkileyebilir. Bazen anlatılmak istenen daha rahat ifade edilebilir. Zira Ebu Leheb gibi zorlu insanlar her zaman bulunmaktadır. Bu metot tatbik edildiğinde doğru ve yanlışın ayırt edilebilmesi eğitim aşamasındaki müslümanların işini kolaylaştırabilir. Bu zorlu insanlarla karşılaşıldığı zaman dikkat edilmesi gereken en önemli husus öğretme aşamasında kesinlikle pes edilmemesidir. Bunun en güzel örnekleri Ebu Cehil'in erkek kardeşi ve oğludur. Zira daha sonraları müslüman olmuşlardır ve bu uğurda canlarını bile feda etmişlerdir.

²⁴⁹ İbn İshâk, *es-Sîre*, III, s. 160.

²⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 343; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, s. 5-8; İbn İshâk, *a.g.e*, III, s. 160-165.

²⁵¹ Zümer, 39/22.

²⁵² el- Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 383.

²⁵³ Zümer, 39/22; İbn Kesîr, *a.g.e*, XII, s. 122.

²⁵⁴ Taberî, *a.g.e*, XX, s. 189; Zemahşerî, *a.g.e*, V, s. 299; Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XXXIX, s. 22.

3.3 Kur'an Ayetlerinin Peygamber Akrabaları Üzerindeki Etkileri

İnsanların en yakınlarından uzak kalamayacağı ve bir işe kalkıştığında kendisinin veya başkalarının akraba görüşlerinden etkileneceği göz önünde bulundurulmuştur. Bu kısımda akrabaların dini yaşantıdaki katkısı olumlu veya olumsuz olarak davetin ilk günlerinde Peygamberin iman eden akrabaları örneği üzerinden incelenecektir.

3.3.1 İman Edenler

Hiz. Hatice, Peygamberin eşi ve İslam'a ilk davet edilen kişidir. O'nun bir eş olarak müslüman olmasının hem manevi hem de psikolojik etkileri tartışılmazdır. Zira daha kendi ailesini ikna edememiş bir elçi, etrafındaki insanları kendisine imana ikna etme hususunda elbette zorluk yaşar. Hiz. Lut (a.s.) örneğinde olduğu gibi eşinin inanmayanlarla işbirliğine gitmesi,²⁵⁵ kalenin içten fethedilmesi demek olup İslam'a davetin önündeki en büyük engel olması muhtemeldir. Hatice (r.a.), ilk vahiy indiği andan itibaren bir eş, bir arkadaş olarak hep eşinin yanında olmuş ve her türlü maddi-manevi yardımı yapmıştır.²⁵⁶ Birçok ayet aile bütünlüğüne dikkat çekmiş, hatta ilk açıktan davet en yakın aile mensuplarına yapılmıştır:

”وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ“ *Öncelikle en yakın akrabalarını uyar.* ²⁵⁷

Hiz. Muhammed eşinin yaptığı iyilikleri asla unutmamış ve vefatından sonra dahi onu hayırla anmıştır: “Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkâr ederken, o bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken bana arka çıktı. Ve Allah Teâlâ bana ondan çocuklar nasip etti.”²⁵⁸ Aynı zamanda bu iman dolu kalbi O'na *ümmetin kadınlarının en hayırlısı* unvanını kazandırmıştır: “Kendi zamanındaki yeryüzü kadınlarının en hayırlısı İmran'ın kızı Meryem'dir. Bu ümmetin kadınlarının en hayırlısı da Hatice'dir.”²⁵⁹ Hatice (r.a.) kadınlara güzel bir örnektir. Çünkü o, bir kadının İslam'a davette aktif bir şekilde çalışabileceğini verdiği destekle göstermiştir. Aynı zamanda eşlerin fikrî olarak ortak bir şeyler paylaşması sevgiyi, yardımlaşmayı ve huzuru beraberinde getirmektedir. Evde huzurun olması, her alanda huzur demek olup başarıyı beraberinde getirir.

Hiz. Muhammed'in ailesinden ikinci iman eden kişi Ali b. Ebi Talip'tir. Herkesin iman etme hususunda büyüğünden çekindiği bir ortamda o da babasından çekiniyordu, fakat bu durum iman etmesine bir engel teşkil etmiyordu. İslam'a mensup olan neredeyse yok

²⁵⁵ Taberî, *a.g.e*, I, s. 301.

²⁵⁶ İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 240-241; Taberî, *a.g.e*, II, s. 302-305.

²⁵⁷ Suarâ, 26/214.

²⁵⁸ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 20; İbn Hanbel, *a.g.e*, VI, 118.

²⁵⁹ Buhârî, Enbiyâ, 47; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 69.

denilecek kadar azken o, Hz. Peygamber’le gizli gizli namaz kılmaya başlamıştır.²⁶⁰ Küçük yaşına rağmen kendisine bildirilen yeni dini kucaklamış ve aktif bir savunucusu olmuştur. Açıktan davetin başlamasıyla beraber akrabalara verilen yemekte Hz. Peygamber destek çağrısında bulunmuş ve Hz. Ali amcalarından hiç korkmadan, yapılan alayları umursamadan desteğini belli etmiştir.²⁶¹ En önemli savaşlarda en ön safta bulunmuş ve ilmiyle de bütün ümmete yol göstermiştir.

Gençlere örnek olması açısından ikinci örnek de Zeyd b. Hârîse’dir. Zira o da Hz. Peygamber tarafından evlat edinilmiş ve ilk inananlardan olmuştur.²⁶² O da Ali b. Ebi Talip gibi küçük yaşına rağmen hep İslam’ı savunmuş ve bu yolda hayatını feda etmiştir. Bu iki şahsiyet, kendisine bir örnek ve bir kahraman arayan gençlik için güzel bir yol gösterici olabilir. Zira insan, bilgi açısından en yetersiz olduğu gençlik döneminde yolunu kaybedebilir. Fakat küçük yaşta iman eden Ali b. Ebi Talip ve Zeyd b. Hârîse gibi şahıslar eğer çocuklara ve gençlere tanıtılırsa, kendilerine dini açıdan rehber olarak öğretilirse, o zaman daha bilinçli bir gençlikten bahsedebiliriz. Onlar, rol model olarak gençlerin örnek alabileceği, tarihte yaşamış gerçek insanlar olması sebebiyle, hayali kahramanlar peşinde koşan gençlerin hayatında bir rehber olmaları muhtemeldir.

Hz. Hamza, Hz. Muhammed’in hem amcası hem de sütkardeşidir. Peygamber olan yeğenin maruz kaldığı eziyetler sonucu şefkat duyguları kabarmış ve İslam düşmanlarının önünde gür sesle müslümanlığını haykırmıştır.²⁶³ Müşriklerin ileri gelenlerini Bedir savaşında öldürmüştür.²⁶⁴ Akrabaları konusunda oldukça hassastır ve daima onlara sahip çıkan bir insan olmuştur.²⁶⁵ Diğer bir amcası Hz. Abbas kısa bir zaman içinde müslüman olmuş fakat bunu belli etmeyerek, Hz. Peygamber’e müşriklerden haber getirmiştir. Ümmü’l-Fazl ile oğlu Abdullah’ın müslüman olmasına da karşı çıkmamıştır.²⁶⁶ Ayrıca, savaşlarda Hz. Peygamber’in yanında yer almıştır. Yakınlarına oldukça bağlıdır. Nitekim yeğeni Hz. Muhammed bu konuda şöyle demiştir: “Abbas, Kureys’in en cömerdi ve akrabalık bağlarına saygılısıdır.”²⁶⁷ Akraba olarak bu iki şahsiyet, müslüman oluncaya kadar ve müslüman olduktan sonra yeğenlerinin yanında yer almışlardır.

²⁶⁰ İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 245-246; İbn İshâk, *a.g.e*, III, s. 118; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, II, s. 113.

²⁶¹ İbn İshâk, *a.g.e*, I, s. 127.

²⁶² İbn Hişâm, *a.g.e*, I, s. 248.

²⁶³ Taberî, *Târih*, II, s. 334; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, s. 368-369; Algül, Hüseyin, “Hamza”, *DİA*, XV, s. 501, İstanbul, 1997; Fırlı, Ethem Ruhi, “Hamza”, *DİA*, X, s. 237, İstanbul, 1997.

²⁶⁴ Algül, Hüseyin, “Hamza”, *DİA*, I, s. 501, İstanbul, 1997.

²⁶⁵ Algül, Hüseyin, *a.g.e*, I, s. 501.

²⁶⁶ *DİA*, “Abbas”, *DİA*, I, s. 16, İstanbul, 1988.

²⁶⁷ Müslim, *Zekât*, II; Tirmizî, *a.g.e*, Menâkıb, 281.

Hız. Peygamber, davetinin ilk döneminde yılmadan tebliğ'e devam etmiş ve birçok Müslümanla beraber ayetin de vurguladığı üzere akrabalarının Müslüman olması için çok çaba harcamıştır: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “Öncelikle en yakın akrabalarını uyar.”²⁶⁸ İslam dini

özellikle akrabalara önem vermiş, bir bakıma kişinin akrabalarıyla ancak bir bütün olabileceğini vurgulamıştır. Bu sebeple bütünü'nün bir parçası olan kişi, akrabalarından vazgeçemez ve onların da doğru yolu bulmasını ister. Bütün bunlar, öncelikle çekirdek aileden başlamak üzere, Allah'ın razı olacağı şeyleri etrafındaki yakınlarına öğretmekle başlanması gerektiğini bizlere göstermektedir.

3.3.2 İman Etmeyenler

Ebu Talip, Hz. Muhammed'in amcasıdır ve O'nu himayesine alarak mânevi destek verenlerin başında gelmektedir. Kendisi Kureys'in büyüklerinden olup çok saygı duyulan biridir.²⁶⁹ Namaz kılan oğlu Hz. Ali'yi görünce kavminin dininden dönmeyeceğini söylemiş fakat Hz. Peygamber'in yanlış bir şey öğretmeyeceğini söyleyerek destek olmuştur.²⁷⁰ Kendisi, yeğeninin tebliğ ettiği dine saygı duymuş ve müşriklerin bütün düşmanca davranışlarına rağmen, tehditlere aldırış etmeden sonuna kadar yeğenini müdafaa etmiştir.²⁷¹ En büyük sıkıntıyı boykot zamanında çekmiş ve bütün akrabalarını yardıma çağırmıştır. Onun liderliğinde akrabaları, inanmasa da Hz. Muhammed'in yanında üç yıl boyunca Kureyşliler'in eziyetlerine katlanmışlardır.²⁷² Aynı zamanda şair olan Ebu Talip Kureyşliler'in baskılarına şiirleriyle de cevap vermiştir.²⁷³ Eşi de her zaman yeğenine annelik etmiş ve İslam dininin ilk inananları arasında olmuştur. Ebu Talip öldüğünde Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Şu ümmet üzerinde şu günlerde toplanan iki musibetten hangisine en çok yanacağımı bilemiyorum”²⁷⁴ Hz. Muhammed ölüm döşeginde dahi amcasının Müslüman olması için çaba sarf etmiş ama Ebu Talip kavminin kendisini ayıplamasından korktuğu için iman etmemiştir.²⁷⁵ Amcasının müslüman olmaması kendisini çok derinden yaralamış ve üzüntüsünü her fırsatta belli etmiştir: *“Sen إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ”* *“dilediğin kimseyi doğru yola erdirtemezsin, ancak Allah dilediğini doğruya ulaştırır. O,*

²⁶⁸ Şuarâ, 26/214.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, s. 171.

²⁷⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 245-246; İbn İshâk, *es-Sîre*, III, s. 118; Taberî, *a.g.e.*, II, s. 113.

²⁷¹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, s. 271-272; el-Cevziyye, İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, III, s. 41-42, Mektebetü'l-menâri'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1992.

²⁷² Fığlalı, Ethem Ruhi, *a.g.e.*, X, s. 237.

²⁷³ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, s. 272-273.

²⁷⁴ Taberî, *a.g.e.*, II, s. 229.

²⁷⁵ Buhârî, Cenâiz, 15, Menâkıbu'l-Ensâr, 21, Tefsir, 53; Müslim, İmân, 10; Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 273-286.

*doğru yola girecek olanları daha iyi bilir.*²⁷⁶ Bu ayet Ebu Talip hakkında nazil olmuştur.²⁷⁷ Sadece akraba olma sebebiyle kimsenin kimseye faydası yoktur.²⁷⁸ Çünkü kalplerin sahibi ancak Allah'tır. Dini anlatanların tek görevi nasihat etmektir, iman aşamasında Allah Teâlâ'nın iradesi devreye girmektedir.²⁷⁹ İslam dinine iman etme boyutunda Allah'ın hidayet verdikleri haricinde kimsenin kimseye bir faydası yoktur. Bir kimsenin peygamber olması dahi bunu değiştirmez. Kişi bir bakıma Allah karşısında sorumluluklarının bilincinde olarak kendi başına kalacaktır. Bu durum hadiste şöyle zikredilmiştir: “Ey Kureyş topluluğu! Kendinizi kurtarmaya bakın; Allah'ın yanında size bir faydam olmaz. Ey Abdumenaif oğulları; Allah'ın yanında size faydam olmaz. Amcam Abdulmuttalib oğlu Abbâs; Allah'ın yanında sana faydam olmaz. Halam Safiyye; Allah'ın yanında sana faydam olmaz. Ey kızım Fatma; Benim malımdan dilediğini iste. Ama Allah'ın katında sana faydam olmaz.”²⁸⁰

İnanmayan akrabaların arasında en çok göze çarpan muhakkak ki Ebu Leheb'dir ve kardeşinin oğluna, müşriklerle yarışarcasına en çok fenalığı yapanlar arasındadır. Diğer akrabalar inanmasa dahi asabiyeti göz önünde bulundurarak Hz. Muhammed'e sahip çıkmışlardır. Nitekim müşrikler tarafından boykot kararı alınınca inanmayan bütün akrabalar Ebu Talip'in mahallesinde toplanmış ve her türlü desteği vermişlerdir. Üç yıl süren tecride Haşimoğulları'ndan bir tek Ebu Leheb ve karısı katılmamış üstelik müşriklere destek vermişlerdir.²⁸¹ Ayrıca boykot maddelerinin yazımında bizzat bulunmuştur.²⁸²

Genel bir bakışla müşriklerde bulunan bütün özellikler Ebu Leheb'de bulunmaktadır diyebiliriz. Çünkü o, atalarının ilahlarını terk edememiş, zenginliğe önem vermiş ve nefsin en büyük düşmanı olan kibrinden vazgeçememiştir. Rasûlullah (s.a.v.) kavmini imana çağırdığı zaman, Ebu Leheb şöyle demiştir: “Eğer kardeşimin oğlunun söylediği gerçek ise, ben kıyamet günü malımı ve çocuğumu vererek sizi azaptan kurtarırım.” Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Malı ve kazandığı ona fayda vermedi.*” âyetini indirmiştir.²⁸³ Görüldüğü üzere bu ayette gayet alaylı bir yaklaşım söz konusudur. Hz. Peygamber'in amcası konuşulan konuyu hafife almış ve tamamen gayri ciddi bir şekilde konuyu itibarsızlaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Ayrıca Ebu Leheb kavminin en yaşlılarından olup sözleri de gayet etkiliydi. Bu sebeple yeğeni hakkında “sihirbaz” dediği zaman insanlar Hz. Muhammed'den

²⁷⁶ Kasas, 28/56.

²⁷⁷ Müslim, İmân, 41-42; Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*, s. 196, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, Beyrut, 2002; el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nuzûl*, s. 347-348.

²⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 272.

²⁷⁹ Kutup, Seyyid, *a.g.e.*, XXVIII, s. 45.

²⁸⁰ Buhârî, Vesâyâ, 11; Nesâî, Vasâyâ, VI, s. 70.

²⁸¹ Fığlalı, Ethem Ruhi, *a.g.e.*, X, s. 237.

²⁸² Ecer, A. Vehbi, İslam Tarihinde İlk Ambargo Uygulaması, s. 148, *Erciyes Ü. SBE Dergisi*, s. 2, 1988.

²⁸³ İbn Keşîr, *Tefsîru Kur'ânî'l-a'zîm*, XIV, s. 496.

uzaklaşmaktadırlar.²⁸⁴ İlk dönemde diğer amcaları Hamza ve Abbas da inanmamış fakat hiçbir şekilde yeğenleriyle dalga geçmemişler hatta saygı duymuşlardır. Ebu Leheb kendi çıkarlarını düşünen, bir o kadar da maddi getirilerin peşinde koşan birisi olduğu gözükmemektedir. Bu durumun zihinlerde daha da netlik kazanması için şu rivayeti zikredebiliriz: Bir gün Ebu Leheb Hz. Muhammed'e sorar "Ey Muhammed, müslüman olduğum takdirde bana ne verilecek?" Hz. Peygamber (s.a.v.): "Müslümanlara ne verilmişse sana da o verilecek." buyurdu. Ebu Leheb: "Benim onlara bir üstünlüğüm olmayacak mı?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Ne istiyorsun?" dedi. Ebu Leheb: "Bu dine yazıklar olsun ki ben ve şunlar (o dinde) eşit oluyoruz." dedi.²⁸⁵

3.4 Mekki Surelerin Eğitim Metodu Açısından Üslubu

İnsanların yeni tanıştıkları bir şeye alışmaları hatta kabullenmeleri oldukça zordur. Bu İslam dini için de geçerli bir durumdur. Bu sebeple, Allah Teâlâ insanların bu yeni dini kabullenmesi için ve kolaylık sağlaması hedeflenerek bazı özel üslup çeşitleri kullanmıştır. Gazali'nin (v. 450/1058) de dediği gibi, her insana bir tip ilaç veren doktorun birçok hastasını öldüreceği²⁸⁶ bir hakikattir. Bu sebeple Allah (c.c.) da, herkese tek bir üslupla hitap etmemiş, kişinin seviyesine göre bir üslup benimsemiştir. Nitekim bu üslup gayet başarılı olmuştur. Çünkü Kur'an'ın muhatapları yirmi üç sene zarfında şaşılabilecek bir değişim geçirmişlerdir. Bu bölümde, uygulanan eğitim metodunun ve değişimin zamanımıza uygulanabilirliğini tartışmayı hedefliyoruz.

3.4.1. Tedricilik

Kur'an yirmi üç sene zarfında inzal olmuş ilahi bir kitaptır.²⁸⁷ *"İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısımlar kısımlar indirdik ve onu ağır ağır okuduk."*²⁸⁸ Bu ayet, eğitimde tedriciliğin önemine dikkat çekmiştir. Yani Kur'an ihtiyaca yönelik olarak yirmi üç senede inmiş ve insanları eğitmede tedrici bir metot uygulamıştır: *وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا*

*"Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için ve ihtiyaçlar gerektikçe bölüm bölüm indirdik."*²⁸⁹ Bu üslubu kullanmadaki hedef, Kur'an'ın ezberlenmesini

²⁸⁴ Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, XXXII, s. 166.

²⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXX, s. 217; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, XIX, s. 439; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, XXXII, s. 167.

²⁸⁶ es-Sultan, Nâci b. Dâvil, *İdeal Eğitim Yöntemleri*, s. 12, Guraba Yay. , çev. Ahmet İhsan Dündar, İstanbul, 2008.

²⁸⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 90-91. Taberî, *a.g.e.*, XV, s. 115-119; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, s. 559; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, s. 231.

²⁸⁸ Furkân, 25/32.

²⁸⁹ İsrâ, 17/106.

kolaylaştırmak, anlatılmak istenenin daha iyi anlatılması ve her problemi en uygun yöntemle çözmeye çalışmaktadır.²⁹⁰ Bu hedeflerin yanında Kur’ân, eğitirken sadece indiği dönemi dikkate almamış aynı zamanda gelecek nesillerin eğitilmesini de öngördüğü için aşama aşama indirilmiştir.²⁹¹ Bir bakıma geçen zamanla beraber, insanların yaşadığı sorunların ortak olması sebebiyle Mekki dönemde çözüm için temel çerçeve çizilmiştir. Öncelikle itikadî konuların üzerinde durulmuş ve alt yapının tesisinden sonra muhataplar vahyin Medine dönemindeki ameli kısmında zorlanmamışlardır.

Tedrici metotla yapılan eğitimin faydasını sahabenin hayatındaki değişiklere bakarak görmek mümkündür.²⁹² Çünkü Kur’ân, birebir yaşanan ve tecrübe edilen olaylar çerçevesinde inzal olmuştur. Bir bakıma hayatın akışı içerisinde bulunan sorunlar karşısında Allah’ın rızası gözetilerek insanların eğitilmesi amaçlanmıştır. Sahabede bu değişikliği görmemizin sebebi, onların elde etmiş olduğu bilgileri hiç zaman geçirmeden yaşamlarının bütün evrelerine tatbik etmelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Abdullah b. Mes’ud, Hz. Peygamber’den on ayet öğrendiklerini ve bu ayetleri iyice kavradıktan sonra diğer ayetlere geçtiklerini aktarmıştır.²⁹³ Yani Kur’ân ilmini ve amelini aynı anda öğrenmişlerdir. Zamana yayarak öğreten bu metodu sahabe çok iyi şekilde değerlendirmiş ve İslam’dan önceki hayatlarıyla bağlarını tamamen koparmışlardır. Bu eğitim metoduyla Kur’ân yepyeni bir fert ve toplum dünyası inşa etmiştir. Tedrici metotla öğrenmenin kolaylığına vurgu yapan Abdullah b. Mes’ud şöyle demiştir: “Bize, Kur’ân’ın lafzını ezberlemek zor, onunla amel etmek ise kolay gelirdi; bizden sonrakilere de Kur’ân’ı ezberlemek kolay, onunla amel etmek ise zor gelmektedir.”²⁹⁴ Doğru olanın da bu olduğunu şu ayetler desteklemektedir: “(Ey Muhammed!) Sana bu mübarek Kitabı, ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”²⁹⁵ Ayet, Kur’ân’ı düşünmenin ve manalarını öğrenmenin önemine dikkat çekmiştir. Hasan Basri (v. 641/728), Kur’ân okuyan kişinin mutlaka ahlakında ve amelinde bir değişiklik olması gerektiğini söylemiştir.²⁹⁶

Tedrici eğitime namazın farz kılınmasını örnek olarak gösterebiliriz. Bu bağlamda şu hadisi zikretmek uygun olacaktır: “Ey Muhammed! Artık, nezdimizde (hüküm kesinleşmiştir) bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lütfu olarak on misliyle kabul edilerek) senin

²⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 68; Kutub, Seyyid, *Fî zilâli ’l-Kur’ân*, XVII, s. 53.

²⁹¹ Demirci, Muhsin, Kur’ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması, XLVI, s. 21, *Diyanet İlmi Dergisi*, sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 2010.

²⁹² Kutub, Seyyid, *a.g.e.*, XVII, s. 65.

²⁹³ Süyûtî, *el-İtkân*, II, s. 226; ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, I, s. 64, Mektebetü’l-vehbe, Mısır, ts.

²⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, I, s. 40.

²⁹⁵ Sâd, 38/29.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 87; Taberî, *a.g.e.*, XX, s. 79; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, s. 189; Zemahşerî, *a.g.e.*, V, s. 263.

²⁹⁶ İsrâ, 17/106.

için elli vakit sayılacaktır.”²⁹⁷ Bu hadis, namazın Mi'râc sırasında beş vakit olarak farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak emredildiğini belirtiyor. İlk dönemde iki rekât kılınan farz namazlar daha sonraları dört rekâta çıkartılmıştır.²⁹⁸ Böylece farz olan bir ibadet öncelikle sinelere yerleştirilmiştir. Bu ibadetin kendilerine ağır gelmemesi için böyle bir eğitim metodu tercih edilmiştir.

Diğer bir örnek de içkinin aşamalı olarak yasaklanmasıdır. İçki hakkında ilk ayet hicretten birkaç ay önce inen Mekkî sure²⁹⁹ Nahl 67. ayettir:³⁰⁰ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ

سَكْرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “*Ve hurma ağaçlarının ve asmaların ürününden*

hem sarhoş edici içkiler, hem de güzel, temiz rızıklar elde edersiniz: işte bunda da, aklını kullanan kimseler için bir ders vardır!”³⁰¹ İçki içmeyi çok seven bir topluma düşünmeleri için öncelikle alt yapıyı hazırlayacak bir giriş yapılmıştır. İçkinin kötü bir alışkanlık olması sebebiyle beklenen tavır hemen yasaklanması olabilirdi. Fakat Kur’ân en mükemmeli oluşturmak isterken en basit haliyle durumu muhataplarına anlatmıştır. Bu da bizlere eğitimde aşamalı (tedrici) bir metodun ve bunda da sabrın ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Sabrın eğitimdeki önemini içkinin yasaklanması aşamasında görmekteyiz. Bahsi geçen ayet yasaklama aşamasında ilk basamaktır. Nihai hüküm ise sonraki aşamalarda yani Medine döneminde konulmuştur. Öyle ki bu konuda en son ayet³⁰² indiği vakit süreç içinde olgunlaşmanın getirisi olarak böyle bir yasağın arayışı içinde olan Ömer b. Hattab bu ayeti duyunca “vazgeçtik Ya Rab” demiştir.³⁰³

Bütün bu anlatılanların neticesinde günümüze bakacak olursak, çağımız İslam âleminde müslümanların durumu aynı Abdullah b. Mes’ud’un dediği gibi, Kur’ân ezberlenmesinde bir sorun olmamakla beraber ameli kısımda sorunlar yaşandığını görmekteyiz.³⁰⁴ Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bu sorunu aşabilmenin en güzel yolu; hedef kitlenin kültürel, sosyal, ekonomik, psikolojik yanları dikkate alınmalı ve bunların yanında yaş, zekâ gibi unsurlar ön planda tutulmalıdır. Ayrıca hangi kitleye ne anlatılmak isteniyorsa belli plan çerçevesinde

²⁹⁷ Buhârî, Bed'ül-Halk, 6; Müslim, İmân, 9; Tirmizî, Salât, 13.

²⁹⁸ Buhârî, Salât, 1.

²⁹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 279; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, s. 3082, Eser Neşr. , yy. 1979.

³⁰⁰ Elmalılı, M. Hamdi, *a.g.e.*, V, s. 3107.

³⁰¹ Nahl, 16/67.

³⁰² Mâide, 5/90-91.

³⁰³ Ebû Dâvûd, Eşribe, 3670; Nesâî, Eşribe, 7; el-Vâhidî, *Esbâb'ı-nüzûl*, s. 209; Taberî, *Târih*, s. 557-558.

³⁰⁴ Soysaldı, Mehmet, Günümüzde Kur’ân’ın Anlaşılması, XIV, s. 14, *İslami Araştırmalar*, sayı:1, Ankara, 2011.

hareket etmek gerekmektedir. Bunu yaparken de metotta tedricilik, muhtevada tedricilik ve muhatapta tedricilik yöntemine göre bir yol takip edilmesi uygundur.³⁰⁵

Bu metoda göre, öncelikle yumuşak olunmalı fakat yeri geldiğinde sert olmaktan da kaçınılmamalıdır. Kişilere dinin bütün hükümleri bir anda öğretilmeye çalışılmamalı aksine zamana yayarak kişilerin kapasiteleri müsaade ettiği müddetçe devam edilmelidir. Detaylara çok takılmadan İslam'ın üzerinde durduğu esaslara dikkatler çevrilmelidir.³⁰⁶ Muhatapların yaşı, kültürel geçmişi ve psikolojik alt yapısı dikkate alınarak öğretim gerçekleştirilmelidir. Zira her insan değişik çevreden gelmekte olup hayata bakış açıları epey farklı olabilir. Şu örnek, üslupta yumuşaklığı göstermesi açısından oldukça önemlidir: Gencin biri gelip “Ya Rasulallah, zina için bana izin ver, dedi. Orada bulunanlar gencin bu sözlerine tepki gösterdi fakat Hz. Peygamber müdahale ederek genci yanına oturttu ve ona şunları anlattı: Bu işin annene yapılmasını ister misin? diye sordu. Genç, vallahi hayır, cevabını verdi. Hz. Peygamber, başkaları da anneleri için buna razı olmaz. Aynı şekilde, kızın için kabul eder misin? Kız kardeşin için... ? Halan için... ? Teyzen için... ? Kabul eder misin? diye sorar. Her seferinde, vallahi hayır, cevabını alınca, Hz. Peygamber: Başkaları da buna razı olmaz, der ve sonunda elini gencin üzerine koyup: Ya Rabbi, bu gencin günahlarını affet, kalbini temizle, onu zinadan koru, diye dua eder. Genç de bundan sonra hiçbir kötü temayül göstermez.”³⁰⁷ Hz. Peygamber gencin anlayacağı seviyeye inerek onunla konuşmuştur. Nitekim o bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur: “Biz peygamberler, insanlarla zekâ seviyelerine uygun olarak konuşmakla emrolunduk”³⁰⁸

3.4.2 Küllîlik

Küllî kaidelerden kasıt, İslam'ın inanç bakımından vazgeçilmezleridir. Bu alan, İslam'ın ve imanın gerektirdiği temel ilkeleri konu alır. Küllî kaideleri özetle en güzel Cibril hadisi anlatmaktadır. Ömer (r.a.)’dan rivayet edilen hadise göre dini öğretmek amacıyla Cebrail (a.s.) insan kılığında gelerek İslam'ın olmazsa olmazlarını Hz. Muhammed’e sormuştur:

Cebrail: İman nedir?

Hiz. Muhammed: İman Allah'a, meleklerine, Allah'a kavuşmağa, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeğe inanmandır.

Cebrail: İslâm nedir?

³⁰⁵ Zorlu, Cem, Tebliğde Öncelik ve Tedricilik, s. 236-248, *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, 2006.

³⁰⁶ Saka, Şevki, İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi, s. 65, *AÜİFD*, cilt:42, sayı:1, 2011.

³⁰⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, V, s. 256-257, Dâru'l-hadîs, Kahire, 1995.

³⁰⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 23; el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs*, I, s. 195, Mektebetü'l-Kudûs, Beyrut, 1988,

H. Muhammed: İslâm Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi O'na ortak koşmaman, namazı kılman, farz edilmiş zekâtı vermen, ramazanda oruç tutmandır.

Cebrail: İhsan nedir?

H. Muhammed: İhsan Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görmektedir.³⁰⁹

Hadisten yola çıkarak İslâm'ın inanç alanındaki en önemli kaidesi Allah'ın tek olması ve eşi benzerinin olmamasıdır. Yani tevhid konusudur. Bir kimsenin Müslüman olmasının önemli şartlarından biri Allah'ın varlığını kalben tasdik etmesidir. Müşriklerin Hz. Peygamber'den Allah'ın nesebini ve vasfını öğrenmek istemeleri üzerine cevaben İhlâs süresi nazil olmuştur.³¹⁰ İhlâs süresi bu soruları kati bir dille reddeder ve ilâhın tek olduğuna vurgu yaparak Allah Zât'ını tanıtır: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

*“De ki: O Allah'dır, bir tekdir, Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir). O doğurmamıştır ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey Onun dengi (ve benzeri) değildir.”*³¹¹ Bu sure dinin özünü özetlemiş ve ibadetin tek Allah'a yapılması gerektiğini söylemiştir. Müşriklere ortak koşmanın doğru olmadığını kısa ve veciz bir şekilde anlatmıştır.

Ayrıca birçok ayet inkâr edenlerin affedilmeyeceğine vurgu yapmıştır: *“Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”*³¹² Zaten Mekkî sure ve ayetlerde işlenen en temel konuların başında *tevhid* meselesi gelmektedir.

Allah'a imandan sonra ise meleklerle, indirilen kitaplara, geçmiş bütün peygamberlere, ahiret gününe ve hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etme gelmektedir. Nitekim Râzî (v. 251/925) de bu sıralamanın en doğrusu olduğunu söylemektedir.³¹³ Çünkü bu şekilde sıralama olduğunda iman zinciri birbirinden kopmamış olmaktadır ve bir bütünlük arz etmektedir.

Peygamberleri tasdik etme imanın bir parçasıdır ve onlar arasında bir ayırım yapmak mümkün değildir.³¹⁴ *“De ki: "Biz Allah'a iman ettik. Bize indirilen vahye, İbrahim'e, İsmail'e İshak'a, Yâkub'a ve torunlarına indirilen keza Musa'ya, İsâ'ya, hâsılı bütün peygamberlere*

³⁰⁹ Buhârî, İman, 37; Müslim, İmân, 1.

³¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, s. 727-728; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XIV, s. 513; Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, s. 460; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, s. 176.

³¹¹ İhlâs, 112/1-4.

³¹² Münâfikûn, 63/6. ilgili diğer ayetler için bkz. Şems, 91/9-10; Nisâ, 4/48 -116; Muhammed, 47/34; Tevbe, 9/80.

³¹³ Râzî, *g.e.*, XIX, s. 225-226.

³¹⁴ Taberî, *a.g.e.*, V, s. 554; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, s. 513; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, s.460; Râzî, *a.g.e.*, XXXII, s. 176.

Rab'leri tarafından verilen vahiylerle de iman ettik. (Peygamberlikleri noktasında) onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz yalnız Allah'a teslim oluruz."³¹⁵ Rasullere iman aynı zamanda Allah'a imanla irtibatlıdır. Çünkü yaratılan varlıkların başıboş bırakılması mümkün olmayacağı için mutlaka tebliğ eden birine ihtiyaç vardır.³¹⁶ "*İnsan, başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanır?*"³¹⁷ Tebliğ eden ise bazı emir ve farzları da beraberinde insanlara bildirir.³¹⁸

Peygamberleri reddetmek aynı zamanda tebliğ ettikleri hükümleri de reddetmek manasına gelmektedir. Bu ise dinin inkârı demektir. Bir bakıma Allah'a imanın aslı peygamberlere imandır.³¹⁹ Ayette geçen "insanın başıboş bırakılmaması" aynı surenin altıncı ayetinde geçen bir soruya cevap olarak zikredilmiştir: *يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* "ve (istihza ile) sorar: "Şu

Kıyamet Günü ne zaman gelecekmiş?"³²⁰ Bu cevaptan da anlıyoruz ki ahirete inanmayanlar kendilerine bir sorumluluk yüklenilmediğini düşünerek kıyamet gününü yalanlamışlar ve buna paralel olarak da Peygambere ve O'nun getirdiklerine de inanmamışlardır.³²¹ Bu sebeple vaad edilen kıyamet zamanını alaylı bir şekilde soruştururlar. Bu iki ayet peygambere ve onun getirdiklerine imanla ahirete imanın tam bir irtibat halinde olduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü ahiret hayatı hakkında bilgiyi peygamberler aracılığıyla alırız. Birçok ayette Allah Teâlâ, ahiret hayatı ve yeniden dirilme hakkındaki soruları *قُلْ* kelimesini kullanarak Hz. Peygamberin cevaplamasını istemiştir: *وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا قُلْ*

كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا "Ve onlar (bir de şöyle) diyorlar: Demek biz kemiğe, toza toprağa

*dönüştükten sonra, gerçekten yepyeni bir yaratma eylemiyle diriltileceğiz, öyle mi? De ki: "İster taşa dönüşün, ister demire"*³²²

Ayetlerden anlaşılacağı üzere öncelik Allah'a imandır. Diğer iman edilecek hususlar ise, hem Allah'a iman ile hem de kendi aralarında birbirleriyle irtibatlıdır. Bu sebeple eğitim aşamasında ilk olarak, yaratan varlık olan tek ilah tanıtılmalı daha sonra ise O'nunla irtibatlı konulara değinilmelidir. Çünkü Allah'ı tanımayan bir kimse O'nun bildirdiği şeyleri ve görevlendirdiği kişileri aklında bir yere oturtamaz. Zira Kur'ân'da özellikle Mekkî sure ve

³¹⁵ Âli İmrân, 3/84; Ayrıca bkz. Bakara, 2/286.

³¹⁶ Kıyâme, 75/ 36.

³¹⁷ el-Eşgar, Ömer, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, s. 16, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt, 1985.

³¹⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, s. 526; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, s. 513; Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 233.

³¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 136.

³²⁰ Kıyâme, 75/ 6.

³²¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, s. 272.

³²² İsrâ, 17/49-50. İlgili diğer ayetler için bkz. ;Teğâbün, 64/7; İhlâs, 112/1; Sebe, 34/30; Neml, 64/27; Ankebût, 29/19.

ayetlerde Allah Teâlâ'yı anlatan bölümler, cümle ve ifadeler en çok yer alan kısımlardır. Bütün bunlar anlatılırken bu kaidelerin kendi içinde birbirine bağlı öğeler olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Dikkate değer bir başka durum da, imanı konu alan ayetlerde kademeli bir anlatımının olmadığıdır. Bu sebeple iman edilmesi gereken şeyler bir bütün olarak Kur'ân ve sünnette geçtiği üzere anlatılmalıdır. Anlatım sürecinde muhatapların özellikleri her ayrıntısıyla dikkate alınmalıdır. İman konulu ayetlerin geneline bakıldığında, soru-cevap ve tartışma metotlarının kullanıldığını görmekteyiz. Böylece farklı metotlar kullanılarak konu daha detaylı aktarılmış ve muhataplara kendi seviyelerine hitap ederek fikri açıdan başka başka pencereler sunmuştur.

3.4.3 Tehaddî

Kelime manası itibarı ile "bir kimse ile muâraza, münâkaşa etmek ve meydan okumak"³²³ gibi anlamlara gelen tehaddi kelimesi, Kur'ân'ın üslup açısından öne çıkan özelliklerinden biri olup muhataplarına itirazları ve iddiaları çerçevesinde meydan okumasıdır.³²⁴ Allah Teâlâ kendisine iman etmeyenlere ve sert tutum gösterenlere meydan okumuş ve onları acziyet içerisinde bırakmıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi Kur'ân'dır, onun en kuvvetli tartışma ve savunma dayanağıdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hiç bir Peygamber gönderilmemiştir ki, ona insanları imâna getirecek bir ayet (mucize) verilmemiş olsun. Bana verilen de, Allah'ın gönderdiği (Kur'ân) vahiydir. Onun için kıyamet günü ümmetimin diğer Peygamberlerin ümmetinden sayıca çok olmasını ümit ederim."³²⁵

O, müşriklerle tartışırken hep Kur'ân'dan örnekler vererek ikna çalışmalarına devam etmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Tehaddi bir çeşit psikolojik savaş gibi görünmektedir. Öncelikle meydan okuyan kişi kendinden emin olmalıdır. Bu durum, zaten Hz. Peygamber için fazlasıyla geçerlidir. Muhatabın elinde kendini destekleyecek bir dayanağı veya kaynağı yoksa bu psikolojik savaşın kaybedeni olmaya mahkûmdur. Zira müşriklerin de kaybettiği nokta bu olmuştur. Görünüşte, Arapça'ya hâkimiyetleri sebebiyle imkânları var gibi gözükse de Kur'ân'ın yönelttiği hiçbir meydan okumaya cevap verememişlerdir. İnkâr edenler Kur'ân'la yetinmemişler ve gözle görülecek mucizeler talep etmişlerdir. Fakat bir türlü kabullenemedikleri Kur'ân'ın aynısını getirememişlerdir.³²⁶

Müşriklerin hiçbir suretle ikna olmayan tutumları ve inatlarının yanında bir de kibirleri sebebiyle kendilerine meydan okunmuştur. Kur'ân muarızlarına dört aşamada meydan

³²³ Halîl b. Ahmed, Ferâhîdî, *Kitâbu'l-a'yn*, s. 296; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 808.

³²⁴ Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, s. 253.

³²⁵ Buhârî, *Fedâilü'l Kur'ân*, 1.

³²⁶ Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, XVII, s. 53.

okumuştur. Öncelikle Kur'ân'dan daha üstün bir kitap getirilmesi istenmiştir:³²⁷ “De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım.”³²⁸ Allah Teâlâ, ikinci defasında Kur'ân'ın hepsini,³²⁹ üçüncü defasında on surenin benzerini,³³⁰ dördüncü defa da ise bir surenin benzerini³³¹ getirmelerini inanmayanlardan istemiştir. Sonucun beklenildiği gibi gerçekleştiği Allah (c.c) tarafından şöyle zikredilmiştir:

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ

لِبَعْضٍ ظَهِيرًا “De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân 'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”³³²

Tehaddi üslubu, restleşmelerin olduğu sert tartışma ortamlarında kullanılacak bir metottur. Birçok uyarılara rağmen bazı kimseler kibirlerini terk edememiş ve asla denk olamayacakları bir otoriteye karşı savaş açmışlardır. Tıpkı şu ayetlerde anlatılan konuda olduğu gibi:

“Hayır! Andolsun, لَمْ يَنْتَه لَنْسَفَعَنَّ بِالنَّاصِيَةِ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ

eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. O zaman gitsin de taraftarlarını çağırsın. Biz de zebanileri çağırırız.”³³³ Ebu Cehil, İslam'ın emrettiği en önemli ibadetlerinden olan namazın kılınmasına engel olmaya çalışmış³³⁴ ve dinin emirlerinin yerine getirilmemesi için elinden geleni yapmıştır. Bu derecede sert üsluba aynı sertlikle karşılık verilmiştir. كَلَّا ifadesi ile aslında kendini her şeye muktedir zanneden

Ebu Cehil'in asla bunu yapamayacağını söyleyerek itibarını da sarsmaktadır. لَنْسَفَعَنَّ kelimesi, manasının şiddetine delalet edercesine ses ahenginde bir sertlik vardır. İnsanın kibrini temsil eden ve başının önünde bulunan (نَاصِيَةٍ) perçemlerini yani yalancı sahibini değersiz bir varlık olarak hem de hiç fark etmeden en aşağı seviyeye indirileceği haberi verilmektedir.³³⁵ “Bir

³²⁷ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, s. 194, MÜİFV, İstanbul, 2015.

³²⁸ Kasas, 28/49.

³²⁹ Tûr, 52/34.

³³⁰ Hûd, 11/13.

³³¹ Yûnus, 10/38.

³³² İsrâ, 17/88; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, s. 75; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XIV, s. 513; Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, s. 460; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXXII, s. 176.

³³³ Alak, 96/15-18.

³³⁴ Tirmizî, *Tefsir*, 3346; Müslim, *Sıfâtü'l-Munâfikun*, 38; Taberî, *a.g.e*, II, s. 216; Taberî, *a.g.e*, XIV, s 538.

³³⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühu*, V, s. 345.

anda çekmek” manasına gelen *لَنَسْفَعَنَّ*, hemen olup bitiverecek bir hesaptan sonra Ebu Cehil’in yerinin cehennem olduğunu belirtmesi açısından da dikkat çekicidir. Ayrıca bu fiili bizzat Allah’ın kendine atfetmesi, Hz. Peygamber’in arkasındaki gerçek gücün kudretine dikkat çekmek içindir.³³⁶ Böylece gurur duydukları şan ve şöhret ellerinden alınacak ve tehditler savurmaktan vazgeçeceklerdir.

Bazı inatçı ve kibirli müşrikler ise Kur’ân’ın asla bir benzerini getiremeyeceğini kabullenememiş ve bu uğurda çabalamıştır. Fakat bir kaynağı olmadan ve araştırma gereği duymadan oradan buradan duydukları hikâyeleri anlatarak bunları Kur’ân’la eşit görmüşlerdir. Burada konuya dair şu olayı zikretmek uygun olacaktır. Nadr b. Haris yaptığı yolculuklardan öğrendiği hikâyeleri Hz. Peygamber’in anlattıklarıyla eş tutuyor ve kendi anlattıkları gibi Kur’ân’ı da, geçmişten gelen bir masal olarak etrafındakilere sunuyordu: *وَإِذَا*

“تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ” *Onlara karşı*

*âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler.”*³³⁷ Görüldüğü üzere Müşrikler ayetlerde anlatılan gerçeklikler ile eskilerin masallarını bir tutmuş ve inanmamakta direnmişlerdir.

3.4.4 İnzâr ve Tebşîr

İnzâr sözlükte “korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak”³³⁸ demek olup “sevindirici haber verme”³³⁹ anlamındaki tebşirin zıttıdır. Bu iki üslup din eğitiminde kullanılan metotlardandır. Kâfirlerin inatçı tutumlarına karşı inzâr metodu kullanılmış; müslümanlar için ise iman ettikleri için umut içeren tebşir metodu kullanıldığını görmekteyiz.

H. Peygamber’in şu hadisi Kur’ân’ın eğitim üslubunu en güzel şekilde açıklamaktadır: “Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”³⁴⁰ İslam dininin en önemli eğitim metodu sevdirmedir. Bu nedenle asıl amaç anlatılanları muhatabın kalbine işlemektir. İslam’ın temelleri mevcut bütün varlıkların korku içinde değil umut içinde yaşamaları üzerine kurulmuştur. Kur’ân, Müslümanların umutsuzluğa kapılmamaları için birçok müjdeleyici ayetlerle doludur: “Gerçek şu ki, bu Kur’ân o dosdoğru olan yolu göstermekte; dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan müminlere, ödülleri çok büyük

³³⁶ Râzî, a.g.e, XXXII, s. 23; Kutup, Seyyid, a.g.e, CVI, s. 12.

³³⁷ Enfâl, 8/31; Taberî, a.g.e, XII, s 142; Râzî, a.g.e, XV, s. 161; Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, s. 239.

³³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-a'yn*, IV, s. 209; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 4391.

³³⁹ Halil b. Ahmed, a.g.e, I, s. 141; İbn Manzûr, a.g.e, 287.

³⁴⁰ Buhârî, İlim, 12; Müslim, Cihâd, 6.

olacağını müjdelemektedir.”³⁴¹ Bir diğer ayette ise şöyle denilmektedir: “(O halde,) müminlere kendilerini Allah'tan büyük bir lütuf beklediğini müjdele.”³⁴²

Allah Teâlâ neredeyse her olumsuz konuda mü'minlere çıkış yolunu gösterir ve hemen ardından müjdeli haberler sunar. Bunları genel olarak birkaç maddede toplamak mümkündür:

a. Kur'ân, günah işleyerek kendine zulmedenlere bir çıkış yolu ve eşi benzeri olmayan mükemmel bir umut ışıdır: قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ

اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “De ki: “Ey çok günah işleyerek kendi öz

canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır.”³⁴³

ayetinde vurgulandığı üzere; Allah'ın dinine girmek isteyen her insan için affedilmek gibi eşsiz bir karşılama vardır. Bunun için istenen tek şey tövbe etmektir. Ayette geçen عِبَادِيَ kelimesinin Allah (c.c.)'a izafet edilmesi mü'minlerin azaptan emin olduklarının işaretidir.³⁴⁴

Ayet hataların bağışlanması için verilen zamana dikkat çekmektedir. Ayrıca “rahmet” kelimesinin Allah lafzıyla birleştirilmesi kullarının hatalarına rahmetle cevap verileceğine bir vurgudur.³⁴⁵ İbn Abbas bu ayetin sebebi nüzulü hakkında şöyle demiştir: “Şirk ehlinde çok insan öldüren ve çok zina eden bir grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: “Sen, güzele davet ediyorsun. Bize öyle bir haber bul ki, onu işlediğimiz zaman günahlarımıza kefarete olsun.” dediler ve bunun üzerine bu âyet indi.”³⁴⁶

b. Geçmişte başka varlıklara ibadet eden ve daha sonra tek Allah'a yönelenlerin affedilmesi: “Şeytani güçlere kulluk yapma (eğilimin)den kaçınanlara ve Allah'a yönelenlere (öteki dünya için mutluluk) müjdeleri vardır. Öyleyse bu müjdeyi kullarıma ver.”³⁴⁷ Bu ayette geçen الطَّاغُوتِ “Şeytani güçlere” kelimesiyle Allah Teâlâ mübalağalı bir anlatımı üslubunu

kullanmıştır.³⁴⁸ Burada Allah'tan uzaklaştıran her türlü tâğûttan sakınmak emredilmiştir. Böylece kim Allah'ın kitabına uygun bir hayat yaşarsa onu ahirette sınırsız mükâfatlar beklemektedir.³⁴⁹ Bu âyet, üç kişi hakkında inmiştir. Onlar cahiliye devrinde “Lailahe

³⁴¹ İsrâ, 17/9.

³⁴² Ahzâb, 33/ 47.

³⁴³ Zümer, 39/53.

³⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVII, s. 23.

³⁴⁵ ez-Zeccâc, a.g.e, IV, s. 357; Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühü*, VI, s. 501, Dâr İbn Kesîr, Beyrut, 2005.

³⁴⁶ Buhârî, Tefsîr, 18, Edeb, 20, Hudud, 25, Diyât, 27, Tevhîd, 7, Müslim, İmân, 12; Ebû Dâvûd, Talak, 13; Tirmizî, Tefsîr, 9; Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*, s. 223; el-Vâhidî, a.g.e, s. 384.

³⁴⁷ Zümer, 39/17.

³⁴⁸ Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühü*, VI, s. 493.

³⁴⁹ ez-Zeccâc, a.g.e, IV, s. 349; Râzî, a.g.e, XXVI, s. 262.

illallâh” diyen Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebû Zerr el-Ğıfarî ve Selman-ı Farisî’dir.³⁵⁰ Daha geniş manada doğru olan ise bu ayetin hem onlara, hem de onlar gibi tâğûta ve putlara tapınmaktan sakınıp Allah'a dönen herkese şamil olmasıdır.³⁵¹

c. Ahiret hayatında sınırsız mükâfatların olacağı müjdesi: “*Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Onlar için hem bu dünya hayatında hem de sonraki hayatta müjdeler var. Ve Allah'ın vaatlerinde asla bir değişme olmayacak (olduğuna göre), işte budur en büyük zafer, en büyük başarı!*”³⁵² Bu ayette geçtiği üzere kalplerinde Allah sevgisi olanlar için müjde, hem ahirette hem de dünyada olabilmektedir. Bu mükâfatların gerçekleşmesi ise kesindir. Ebu Zerr, Allah için yapılan bir şeyin nasıl olur da insanların sevgisini kazanmaya vesile olabileceğini sorduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap verir: “O müjdenin mü'minler için hemen olan halidir.”³⁵³

d. Kur'ân'a tâbi olanlara ve görmediği halde Allah'a iman edenlere müjdeler vardır: “*Sen ancak Zikr'e (Kur'ân 'a) uyanı ve görmediği hâlde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.*”³⁵⁴ Ayette gelen “تَنْذِيرٌ” kelimesi

müzari bir fiil olduğu için devamlılığı göstermekte olup uyarının ancak Kur'ân'ı rehber edinmek isteyenleri etkileyeceğini göstermektedir. Onu rehber edinenler içinde bağışlanmanın yanında cennet mükâfatı da vardır.³⁵⁵

e. Ahlaki bir öğüt kitabı olan Kur'ân, eğitim sürecinde tavsiyelere uyan mü'minlere müjdeler sunmaktadır: وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ “*Alçak gönüllüleri müjdele*”³⁵⁶ Ayet Allah Teâlâ'ya

itaat ve ibadet eden kimselere çeşitli müjdelerin olduğunu haber vermektedir. Müjde kibirden uzak olup mütevâzı olan ve inanma huzuruna erişenleri ödüllendirmeyi ifade etmektedir. Bu ödül ise hayallerle sınırlanamayacak kadar büyüktür.³⁵⁷

Kur'ân'da olumlu tasvirlerin yanında menfi durumlarda uyarı ve korkutma maksatlı ayetler bulunmaktadır. Bu uyarılar gayet kibar fakat aynı zamanda inanmayan bir insanı çileden çıkaracak kadar da rahatsızlık vericidir. Bir bakıma kafirlerin ve müşriklerin özgürce seçme haklarının bulunmasının yanında bu seçtikleri davranış ve düşünüş biçimlerinden hesaba çekilecekleri bildirilmiştir:

³⁵⁰ Süyûtî, *a.g.e.*, s. 222; el-Vâhidi, *Esbâb 'ı-nüzûl*, s. 382.

³⁵¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 118-119.

³⁵² Yunûs, 10/64.

³⁵³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XII, s. 225; Râzî, *a.g.e.*, XVII, s. 134; Ebû's Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, II, s. 286.

³⁵⁴ Yasin, 36/11.

³⁵⁵ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühü*, IV, s. 280-281; Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, VI, s. 311.

³⁵⁶ Hac, 22/34.

³⁵⁷ Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 34; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, X, s. 61; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 183; Râzî, *a.g.e.*, XXIII, s. 35; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, s. 392.

a. *“Ey Muhammed! Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'ân ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.”*³⁵⁸ Bu ayette iki zıt fikir sahibi kişi karşılaştırılmakta ve Allah rızasını gözetenlere nasıl sınırsız müjdeler varsa bir o kadar da Allah'a inanmayan Mekke halkı için de sınırsız tehditler olduğu haber verilmektedir. Çünkü onlar düşmanlığı çok ileri safhada yapmaktadırlar. Ayrıca ayet düşünmeye ve tefekküre davet etmektedir.³⁵⁹ İnsana verilen en büyük nimet olan aklın varlığının bir göstergesi olan düşünmek ve anlamak, istenilen bir davranış biçimidir. Kur'ân'da her bir konu açık şekilde izah edildiği için ve anlaşılmayan bir husus kalmaması sebebiyle inanmayanların herhangi bir mazeret sunma hakları kalmamıştır. Ayet özendirme-sakındırma (Terğîb-Terhîb) metodunu kullanarak motivasyonu arttırmayı hedeflemiştir. Ayet, bu eğitim şekliyle davranışların sonucundan bahsetmektedir. Böylece davranışlarının sonucunda neyle karşılaşacağını bilen birey davranışlarına dikkat eder.³⁶⁰

b. Özendirme-sakındırma metoduna diğer bir örnek ise şöyledir: *“Ama Allah, onların (kalplerinde) gizlediklerini bilir. Sen de onlara gayet acı bir azap ile müjdele!”*³⁶¹ Ayet Amr b. Umeyroğulları hakkında inmiştir. Bunlar dört kişi olup onların ikisi daha sonra müslüman olmuştur.³⁶² Ayet kâfirlerin gerçek düşüncelerini gizlemelerine rağmen hangi hal üzere olduklarının bilindiğini haber vermektedir. İman etmedikleri halde iman etmiş gibi gözükmelelerinin haset, korku veya dünyalık elde etme amacı gibi birçok sebepleri bulunabilir.³⁶³ Kâfirlerin hiç istemedikleri ve asla akıllarına gelmeyecek bir durum kendilerine haber verilmiştir. Öyle bir durumdur ki çekecekleri acıların tarifi yoktur. Çünkü onlar Allah'ı ve Peygamber'ini yalanlamışlardır. Cehenneme gitmek aslında kötü bir durum olmasına rağmen mutluluk ifade eden müjdeleme kelimesiyle anlatılmıştır.³⁶⁴

c. *“Her ne zaman cehennemden, o ızdırapdan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, "Tadın yangın azabını" denilir.”*³⁶⁵ Bu ayet, Rahman hakkında inkâr içerikli tartışma içinde olan iki grup hakkında nazil olmuştur.³⁶⁶ Allah Teâlâ bu kâfirlerin ahiretteki hallerini daha dünyada iken gözler önüne sermiş, onlara dertleriyle ve kederleriyle sonları gösterilmiştir. Konu öyle bir tasvirle anlatılmıştır ki insanın uykularını kaçırarak derecede şiddetli ve ateşin içinde her oraya buraya fırlatıldıklarında çıkmayı dileyen halleri sanki

³⁵⁸ Meryem, 19/97.

³⁵⁹ Taberî, a.g.e, XV, s. 645; İbn Kesîr, a.g.e, IX, s. 306; Zemahşerî, a.g.e, IV, s. 62; Kurtubî, a.g.e, XIII, s. 528; Râzî, a.g.e, XXI, s. 257; Zeccâc, a.g.e, III, s. 347.

³⁶⁰ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s 17, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, ...erişim:16/ 12 / 2014, 13:30.

³⁶¹ İnşikâk, 84/23-24.

³⁶² Kurtubî, a.g.e, XXII, s. 177.

³⁶³ Râzî, a.g.e, XXXI, s. 113.

³⁶⁴ İbn Kesîr, a.g.e, XVI, s. 300; Taberî, a.g.e, XXIV, s. 258; Râzî, a.g.e, XXXI, s. 113; Kurtubî, a.g.e, XXII, s. 177.

³⁶⁵ Hac, 22/22.

³⁶⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, XVII, s. 109.

yaşıyormuşçasına zikredilmiştir. Cehennem ateşindeki duyguları, gamları ve kederleri; her tarafı kaplayan ateşin içindeki halleri o anda yaşanıyor izlenimini vermektedir.³⁶⁷ Böylece temsili bir anlatımla olaylar somut hale getirilmiştir. Çünkü ahirete ve hesaba çekilmeyi kabul etmeyen bir toplum için somuttan soyuta doğru bir anlatım daha uygun gözükmemektedir. Ayrıca bu tasvirli anlatımla amaç, kişi ne kadar inkâr ediyormuş gibi gözükse de, muhatabı düşünmeye yönlendirmektir.

Müjde hakkında net ve sınırlı bir şey söylenilmemesi az veya çok her şeyin dâhil olabileceği anlamına gelebilir. Nitekim insanın duygu dünyası sınırlıdır. Dolayısıyla talepleri de bu kapsamda sınırlı kalabilir. Hakikati ve nasıl gerçekleşeceği ayetlerde zikredilmeyen müjdenin asıl etkisi mücerret müjde kelimesi olarak kullanılmasındadır. Böylece muhatap dikkat kesilerek müjdenin içeriğini öğrenmek isteyecektir. Detaylar ise sadece Allah tarafından bilinebilir. Aynı zamanda o, gerçekte olumlu bir sözcüktür. Fakat inanmayanlara Cehennem azabı müjdelenirken onların, alaylı ve gayrı ciddi tutumları gibi, gerçekte olumlu manada kullanılan müjde kelimesi alay etmek için olumsuz olarak kullanılmıştır. Çünkü müjdelerken yeri geldiğinde kinayeli bir şekilde muhatabını tehdit etmiştir. İnananlara eziyet edenlerin Cehenneme gitmesi mü'minler için bir müjde olabilir.

Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda Kur'ân'ın üslubunu görmek mümkündür. O'nun üslubunda bazen yumuşak, bazen şefkat, bazen de gerektiği kadar sertlik bulunmaktadır. O her zaman olaylara olumlu bakan ve daima ümitvar bir üslubun sahibidir. Günah işlemekten korkan ashabına olayların olumlu yönlerini görmelerinde yardımcı olur: "Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer siz günah işlememiş olsaydınız Allah sizi yok eder, başka bir kavim getirirdi. Onlar günah işlerler, hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler, Allah da onların günahlarını bağışlar."³⁶⁸ Hadiste geçtiği üzere hataların her zaman bir geri dönüşü olduğu vurgusunun yanında daima ümit verici bir üslup gözetilmektedir. Hata ile yapılan her yanılaşa mutlaka bir telafi yolu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Namazını kılamayan kimsenin kaza yapması gibi. Diğer bir hadis geçmişte yapılan hatalar için tövbe edildiği takdirde kişinin hesaba çekilmeyeceğini haber vermektedir: "Günahtan tam dönen ve tövbe eden, o günahı hiç işlememiş gibidir."³⁶⁹ İslam dini gerekli dini emirleri yerine getiren kimsenin ümitli olmasını istemiştir.

Nitekim bir gün Resulullah (s.a.v.) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmiş ve sormuştu: "Kendini nasıl buluyorsun?" Genç "Ey Allah'ın Resülü, Allah'tan ümidim var, ancak

³⁶⁷ Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 398; Razi, *a.g.e.*, XXII, s. 23; İbn Kesîr, *a.g.e.*, X, s. 32; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, s. 195; Ebû's-Suûd, *a.g.e.*, VI, s. 19.

³⁶⁸ Müslim, Tevbe, 11.

³⁶⁹ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Zühd, 30, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1998.

günahlarımdan korkuyorum” diye cevap verdi. Resulullah (sav) da şu açıklamayı yaptı: “Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümit ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar.”³⁷⁰

Bütün bu ayet ve hadisler eğitimde önceliğin umut vermek olduğunu ve her hatanın bir telafi şansı olduğunu bizlere öğretmektedir. Bu sebeple çocukluktan itibaren veya dini eğitim almak isteyenlere öncelikle müjde ihtiva eden hadisler ve ayetler öğretilmelidir. İlk bilgiler yerleştikçe de daha farklı konulara doğru geçilmelidir. Bu olumlu eğitimin yanında olumsuzluklardan yeri geldikçe bahsedilmesi daha uygundur. Unutulmamalıdır ki eğitim; tuğlaları tek tek örercesine zaman isteyen bir iştir. Yani eğitim, üst üste biriken ve birbirini destekleyen çabalaradır. Bu sebeple hedefe ulaşma için zaman en önemli destekleyici faktördür.³⁷¹

3.4.5 Va’z ve Nasihat

Bir eğitimcinin insanlara öğüt verebilmesi için, Allah’ın yarattığı bir varlık olması sebebiyle öncelikle muhataplarına saygı duyması gerekmektedir. Kur’ân’da hitap, en sert açıklamalarda bile olabildiğince saygı doludur. Bu da bize tartışırken itidalli olunabileceğini ve aynı fikirleri paylaşmadığımız insanlarla belli saygı çerçevesinde konuşmanın mümkün olduğunu öğretmektedir. Sonrasında ise değer verdiği insana nasihatlerde bulunabilir. Kişi en sevdiğine daha çok nasihat eder ve öğüt vererek doğru yolu bulmasını ister. Allah Teâlâ Kur’ân’da her kesimden insana öğüt verirken sevgisinin bir göstergesi olarak hep rahmetinden ve şefkatinden bahsetmiştir. Kur’ân’a baktığımızda nasihatın iki durumda yapıldığını görmekteyiz:

Birincisi; yolunu kaybederek doğru yoldan çıkanlara verilen nasihat: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ

بِالسِّنِّينَ وَنَقَّصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ “Gerçekten biz, Firavun sülâlesini, senelerce kıtlık

ve gelir noksanlığı içinde tutup kıvrandırdık ki, düşünüp ibret alsınlar.”³⁷² Ayetin kasemle başlaması Allah Teâlâ’nın konuya verdiği önemden kaynaklanmaktadır.³⁷³ Ayet, bu dünyanın bir imtihan olduğunu ve Allah’ı unutanlara bazı belalar verilerek gerçeği görmelerinin hedeflendiğini bildirmektedir. İnatlarından ve hatalarından dönmeleri için Firavun sülâlesi isyanları nispetince, insanlar için en büyük imtihan olan açlıkla imtihan olunmuşlardır. Bu şekilde sert bir imtihandan geçmelerindeki gaye, gerçeği görmelerini sağlamaktır. Çünkü kişi

³⁷⁰ Tirmizî, Cenâiz, 11; İbn Mâce, Zühd, 31.

³⁷¹ es-Sultan, Nâci b. Dâyl, a.g.e, s. 13.

³⁷² Â’râf, 7/130.

³⁷³ Âlûsî, a.g.e, IX, s. 31.

bir bela ile karşılaşınca duaya sarılma ihtiyacı duyar.³⁷⁴ Diğer bir deyişle kişiden kendini kontrol ederek bulunduğu durumunu değiştirmesi beklenir. Ayrıca bulunduğu durum hakkında devamlı düşünme ve tefekkür içinde olmalıdır. Düşünme olmadan veya öğüt almadan doğru olanı bulması oldukça zordur.³⁷⁵

“Ona verdiğimiz levhalarda, insanlara öğüt olmak üzere her şeyi tafsilatlı olarak yazdık. Sen bunlara kuvvetle sarıl ve ümmetine de o hükümlerin daha sevaplı olanlarına sarılmalarını emret. İtaat dışına çıkanların diyarlarını ise nasıl târumar ettiğimi yakında size göstereceğim.”³⁷⁶ Ayette her şeyin detaylı bir şekilde verilmesinin zikredilmesindeki amaç, yapılması isteneni daha iyi anlatmak içindir.³⁷⁷ Burada öğüt, Allah’ın emirlerini yerine getirerek isyandan uzak durmak olarak açıklanmıştır. İnsanlara tebliğ esnasında mutlaka Allah’ın rızasının olduğu en doğru davranışa öğütlerle varılmalıdır. Çünkü bütün peygamberlere gönderilen kitaplarda bu yönde tavsiyeler mevcuttur.³⁷⁸ Kur’ân’ın gönderilme amacı tam olarak da öğüt vermek olup insanlara yanlışı ve doğruyu göstermektir.³⁷⁹ Öğütlere sarılan kimselerde gözle görülür değişiklikler ve davranışlar beklenmektedir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ

يَنْفَقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا “Rabbinin âyetleriyle nasihat

edilip de onlardan yüz çeviren ve daha önce işlediği günahları unutandan daha zalim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine (Kur’ân’ı) anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Ey Muhammed! Sen onları doğru yola çağırırsan da onlar asla hidayete ermezler.”³⁸⁰ Ayette geçen soru edatı öğrenmek amaçlı kullanılmamış bilakis ilahi kelimadan yüz çevirmeyi yerme amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca zulüm yapmakla ayetlerden yüz çevirmek, kötülük bakımından aynı derecede gösterilmiştir.³⁸¹ Ayet, mutlaka her insanın uyarıldığı ve onlara nasihatler verildiğini bildirmektedir. Fakat kendi özgür iradesiyle bu nasihatlerden yüz çevirenler için yapacak pek de bir şey yoktur. Kişi ayetler ve deliller hakkında düşünmekten vazgeçerek kendine en büyük kötülüğü yapmıştır.³⁸² Uyarıyı dikkate

³⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XI, s. 398; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XIV, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, VII, s. 367; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 195.

³⁷⁵ Kutup, *Seyyid, Fî zilâli’l-Kur’ân* VII, s. 154.

³⁷⁶ Â’râf, 7/145.

³⁷⁷ Âlûsî, *Rûhu’l-meâni*, IX, s. 57.

³⁷⁸ Taberî, *a.g.e.*, III, s. 398; Râzî, *a.g.e.*, XIV, s. 247; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, s. 391; Zemahşerî, *a.g.e.*, IX, s. 195.

³⁷⁹ Kutup, *a.g.e.*, VII, s. 172.

³⁸⁰ Kehf, 18/ 57.

³⁸¹ Âlûsî, *a.g.e.*, XV, s. 303.

³⁸² Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 398; Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 143; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 160; Zemahşerî, *a.g.e.*, XVI, s. 195.

almanın ön şartı değişiklik istemektir. Fakat kişi uyarıyı daha dinlemeden ve de alaya alarak karşılık verirse öğütlerin bir faydasının olması beklenemez.³⁸³

“Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O'na verdiğimiz ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır. (Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'ân'ı indirdik.”³⁸⁴ Ayet inanmayanların uydurduğu çeşit çeşit iftiraların doğru olmadığını bildirmekte, Hz. Peygamber'in sözlerinin kesinlikle bir sanat dalı olan şiirle alakasının olmadığı ve Kur'ân'ın sadece bir öğüt kitabı olduğu vurgulamaktadır.³⁸⁵ Şiir gibi duyguların devamlı değiştiği bir edebi türle ilahi kaynaklı bir kitabı birbirine karıştırmak mümkün değildir.³⁸⁶ Şair olamayan birinin söyledikleri de şiir olamaz.³⁸⁷ Bu durum gerçeklerden kaçmaktan başka bir şey değildir. Bu öğütlerin tek gayesi ise doğruyu yanlıştan ayırmaktır.

“Nerede onlarda öğüt almak! Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti.”³⁸⁸ Bu ayet, Peygamber geldiği halde inanmamayı tercih edenlerin öğüt almasının imkânsızlığına dikkat çekmektedir. Ayrıca bir azap geldiğinde unutulmuş gerçeklerin hatırlanması da doğru bulunmamıştır. Zaten bu şekildeki kabullenişler de dikkate alınmamıştır.³⁸⁹ Nitekim Kureyş, Peygambere inanmayınca, Hz. Muhammed müşrikler için Hz. Yusuf zamanındaki kıtlık gibi kıtlık olması için dua etmiştir. Kıtlık sebebiyle kemik yiyecek hale gelmişler ve Peygamber'in ikinci bir duasıyla kıtlıktan kurtulmuşlardır. Fakat iman etmemişlerdir.³⁹⁰ Bütün bu ayetler dikkate alındığında eğitim sürecinin her merhalesiyle devam etmesi gerektiği ve buna rağmen öğüt almak istemeyenlerin de bulunacağı bildirilmektedir.

İkincisi; doğru yolu bulup her an dikkatli olmak zorunda olanlara verilen nasihat: “Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir. Bu ise, düşünebilenlere bir öğüttür.”³⁹¹ Bu ayetin sebebi nüzulü pişman olunduktan sonra her günahın affolunacağına bir işarettir. Şöyle ki ayet, nikâhı olmadığı halde bir kadını öpen adamın Hz. Peygamber'e gelerek bir çıkış yolu araması sebebiyle inmiştir.³⁹² İyiliğin başında namaz gelmektedir.³⁹³ Ayette emir fiil kullanılarak

³⁸³ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XVIII, s. 29.

³⁸⁴ Yâsîn, 36/69-70.

³⁸⁵ Taberî, *a.g.e*, IX, s. 398; Râzî, *a.g.e*, IV, s. 23; İbn Kesîr, *a.g.e*, XI, s. 376; Zemahşerî, *a.g.e*, IV, s. 195.

³⁸⁶ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XXXVI, s. 29.

³⁸⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, XXVII, s. 47.

³⁸⁸ Duhân, 44/13.

³⁸⁹ Âlûsî, *a.g.e*, XXV, s. 119.

³⁹⁰ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 230.

³⁹¹ Hûd, 11/114.

³⁹² Müslim, *a.g.e*, Tevbe, 43; Taberî, *a.g.e*, XII, s. 114; Süyûtî, *a.g.e*, s. 230; el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 114.

devamlı namaz kılınması istenilmiştir.³⁹⁴ Bu Allah Teâlâ'nın kullarının hayat boyunca iyi hal üzere kalması için verdiği bir öğüttür. Kur'an'ın bu ayeti iman edenlere ve düşünen insanlara hataların nasıl yok olacağı konusunda yol göstermiştir.³⁹⁵ Önemli olan kişinin yaptığı hatada ısrarlı olmaması ve pişman olarak tövbe etmesidir.³⁹⁶ Stres hayatın en büyük problemlerinden biridir. Hayatın getirdiklerinin yanında yapılan yanlışlar insanın duygu ve düşünce dünyasını oldukça meşgul etmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ iyiliklerin kötülükleri götürmesini örnek göstererek sorunlardan kurtulma yolunu göstermiştir.

Konuyla alakalı bir diğer ayet ise şöyledir: *“Peygamberlere ait haberlerden kalbini yatıştıracak olanlardan her türlüünü sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bunda da sana bir hakikat, müminlere de bir öğüt ve ibret gelmiştir.”*³⁹⁷ Ayet, Peygamberlerin başına gelen yalanlama, düşmanlık vb. gibi durumlar eğitimcilerin ve öğrencilerin de karşısına bir engel olarak çıkabileceğini bildirmektedir. Bu durumlarda Kur'an'ın da yaptığı gibi maneviyatın yükselmesi için yaşanmış kıssalara müracaat edilebilir.³⁹⁸ Bu sayede kişi kendinin yalnız olmadığını farkına vararak öğütlere sarılır. Dini eğitim ve öğretim aşamalarında bu menfi durumların olabileceğini unutmamak gerekir. Bu sebeple kişi kendinden emin ve doğru yolda olduğunun bilinciyle ilerlemeye devam etmeli ve ayetin de işaret ettiği gibi sıkıntılara sabretmelidir.³⁹⁹ Diğer dikkat çeken bir husus ise eğitimci, bulduğu anlatım yöntemlerini ve üslubunu aynı anda çeşitli gruplara hitap edecek şekilde sunmalıdır. Zira ayet, Allah'ı tanımayanlar için öğüdü ve mü'minler için yapılması gereken emirleri hatırlatmayı aynı anda barındırır.⁴⁰⁰

*“Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.”*⁴⁰¹ Kur'an inananlara en güzel ahlak sahibi olmayı ve kötülükten uzak durmayı emretmiştir.⁴⁰² Bu ayet Ali b. Ebi Talib'i çok etkilemiştir ve Hz. Muhammed'in en güzel ahlakı öğretmek için gönderildiğini söylemiştir. Aynı ayeti müşriklerin önde gelenlerinden Velid b. Muğire de dinlemiş ve bu sözlerde bir tatlılık ve etkileyicilik vardır demekten kendini alamamıştır. Osman b. Ma'zun ise zaten kendini yakın hissettiği İslam'a bu ayeti duyduktan sonra kalbinin

³⁹³ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XI, s. 129.

³⁹⁴ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânühü*, III, s. 493.

³⁹⁵ Kurtubî, *a.g.e*, XXII, s. 67.

³⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, s. 398; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, VII, s. 383; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 195; Âlusî, *a.g.e*, s. 157.

³⁹⁷ Hud, 11/120.

³⁹⁸ Taberî, *a.g.e*, XII, s. 245; İbn Kesîr, *a.g.e*, VI, s. 391; Zemahşerî, *a.g.e*, V, s. 195; Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XI, s. 131.

³⁹⁹ Râzî, *a.g.e*, XVIII, s. 81;

⁴⁰⁰ Taberî, *a.g.e*, XII, s. 247-248.

⁴⁰¹ Nahl, 16/90. İlgili ayetler için bkz. Hâkka, 69/48; Lokmân, /18; İsrâ, 17/34; Hac, 22/30; Ahzâb, 33/35.

⁴⁰² Taberî, *a.g.e*, XI, s. 398; Razi, *a.g.e*, XI, s. 23; İbn Kesîr, *a.g.e*, VII, s. 345; Zemahşerî, *a.g.e*, VI, s. 195.

daha da yaklaştığını söyleyerek iman etmiştir.⁴⁰³ Ömer b. Abdülaziz ise bu ayetin cuma günü hutbeden sonra okunmasını istemiştir. Çünkü ayet özetle neyin iyi neyin kötü olduğunu altı kelimeyle özetlemiştir.⁴⁰⁴ Kişiye ahlaki yönden sık sık fakat aşırıya kaçmadan uyarılar yapılmalı ki doğru yoldan çıkmasın. Ayette geçen üç güzel ahlak ve üç kötü ahlak genel manada Kur'ân'ın hedeflediği ahlak modelini özetlemektedir.⁴⁰⁵ İnsanların uyması gereken kurallar gayet basittir. Hatta Hz. Peygamber farzları emredildiği şekilde yapılmasını istemiş ve bunlara herhangi bir ilave veya eksiltme yapılmasını istememiştir.⁴⁰⁶ Bu sebeple yapılması veya yapılmaması gereken emirlerin hem sünnet hem de Kur'ân'dan araştırılması gerekmektedir. Çünkü Kur'ân insanlık yaşadığı müddetçe yol gösterici bir rehber olarak kalmaya devam edecektir.⁴⁰⁷ Sünnet de bu Kur'ân'ın anlaşılması ve uygulanmasında tek model olarak ebediyetini sürdürecektir. Mü'minler mutlaka bu iki rehberi hayatının her aşamasında kullanmalıdır.

Rasulullah (s.a.s.)ve diğer peygamberler de bahsedilen bu öğüt üslubunu kullanmıştır. Birçok ayet peygamberleri nasihat veren ve doğruları söyleyen olarak insanlara tanıtmıştır:

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum.”⁴⁰⁸

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

“Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”⁴⁰⁹

Birinci ayette Hz. Nuh'un kavmine gece gündüz nasihat vermesine işaret etmek için müzari fiil kullanılmıştır. İkinci ayette ise Hz. Hud'un kavmine öğüt veren olarak isim kullanılması Hz. Nuh gibi yoğun olarak değil gerektiğinde nasihat ettiğinin bir göstergesidir.⁴¹⁰ Peygamberlerin takip ettiği bu eğitim metodu eğitimcilere mükemmel bir örnek olabilir. Kişi bulunduğu ortama ve muhataplarının seviyesine göre bazen nasihati arttırır bazen de yeri geldikçe, ortam olduğu sürece eğitime devam eder. Ayrıca

⁴⁰³ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, III, s. 416, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001; Râzî, *a.g.e.*, XX, s. 103; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, s. 411.

⁴⁰⁴ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, IV, s. 290.

⁴⁰⁵ Râzî, *a.g.e.*, XX, s. 107.

⁴⁰⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, s. 464.

⁴⁰⁷ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, s. 246.

⁴⁰⁸ Â'râf, 7/62.

⁴⁰⁹ Â'râf, 7/68.

⁴¹⁰ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, IV, s. 570- 290.

Peygamberlerin tebliğci özelliklerinden hareketle bir eğitimcinin özelliklerinin şunlar olduğunu anlıyoruz; konuştuğu dile hâkim olmalı, derinlemesine bir anlatım tarzına sahip olmalı, öğrendiği ilmin insanlara ulaşması yolunda emanete sahip çıkmalı ve üslubu nasihat içermelidir.⁴¹¹ Bu ayetlerin de şahitlik ettiği üzere Hz. Muhammed arkadaşlarını sıkmadan, usandırmadan sevdirecek şekilde ders halkaları oluşturunuyordu. Nitekim İbn Mes'ud şöyle demiştir: “Ashabı usanıp sıkılır düşüncesiyle Hz. Peygamber, bize her gün değil, ara sıra vaaz ve nasihat ederdi.”⁴¹² Hz. Peygamberi örnek alan bir eğitimci; nasihat ve öğüt verirken öyle bir üslup geliştirilmeli ki hem müslüman hem de kâfir hayran kalsın. Müslüman yanlışlarını düzeltsin, kâfir ise müslüman olsun.⁴¹³

Nasihat verirken sadece kişi kendi fikirlerini benimseyenlere yönelik değil; bütün dünyayı etkileyecek ve herkesi doğru yola iletecek evrensel nasihatler vermelidir. Bu durum yine Mekkî bir surede bulunan şu ayetle vurgulanmıştır:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمُ افْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

“Bunlar, Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidayetine uy. De ki: ”Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece bütün âlemlere bir öğüttür.”⁴¹⁴ İnsanlığın en büyük rehberleri peygamberlerdir.⁴¹⁵ Peygamberler hayatın her anına rehberlik edecek birçok olaylarla karşılaşmışlardır. Kim doğru yolu bulmak isterse onların yolunu takip etmelidir.⁴¹⁶ Bu sebeple her hangi bir konuda veya sorunda peygamberlerin kıssalarından çıkardığımız öğütlerle bütün insanlığa faydamız olabilir.

Konuyla alakalı bir diğer ayet ise şöyledir: “ Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüller derdine bir şifa, müminlere bir hidayet ve rahmet geldi.”⁴¹⁷ Kur’ân bütün insanlığı kötülüklerden korumak için gönderilmiş bir kitaptır. Kişinin kalbindeki şüphelere ve sorulara cevap verir.⁴¹⁸ Özellikle küreselleşen dünyamızda her şeyin tüketimi çok hızlı olmaktadır. Bu hızlı hayat temposunda insanlar kendine çok az zaman ayırabilmekte ve kalplerdeki sıkıntılar çığ gibi büyümektedir. Ayrıca günümüzün en büyük hastalığı stres de bu hayatın artık kaçınılmaz problemlerinden biridir. Bu nedenle kalpteki onlarca telaşın tek bir çaresi vardır. O da Kur’ân’dır. Çünkü Kur’ân şüphe, anlaşmazlık, ikiyüzlülük, eziyet ve zahmet gibi insan

⁴¹¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVI, s. 398; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXII, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, VII, s. 327.

⁴¹² Buhârî, İlim, 11-12.

⁴¹³ es-Sultan, Nâci b. Dâyl, *İdeal Eğitim Yöntemleri*, s. 15.

⁴¹⁴ Enam, 6/90.

⁴¹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 398; Râzî, *a.g.e.*, XXII, s. 23; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, s. 109; Zemaşşerî, *Keşşâf*, IV, s. 370.

⁴¹⁶ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İ’râbü’l-Kur’ân ve beyânühü*, II, s. 406.

⁴¹⁷ Yûnus, 10/57.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, s. 370; Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 398; Zemaşşerî, *a.g.e.*, II, s. 151.

tabiatının da hoşlanmayacağı hasletlerden yaratılanları korumak için şifa olarak gönderilmiştir.⁴¹⁹ Bu bağlamda tebliğci olarak Hz. Muhammed'e peygamberlerin hayatları boyunca sahip oldukları bütün özelliklere topluca sahiptir.⁴²⁰ Bu bilgi göz önünde bulundurulursa onun bütün hayatı tam manasıyla bir örnek teşkil etmektedir.

Eğitimci asla karşısındakiler arasında ayırım yapmamalı ve nasihatlerine devam etmelidir: *"Hani onlardan bir cemaat: "Allah'ın yerle bir edeceği veya şiddetli bir felaket göndereceği şu gürûha ne diye boşuna öğüt verip duruyorsunuz?" demişti. O salih kişiler de: "Rabbimize mazeret arz edebilmek için! Bir de ne bilirsiniz, olur ki Allah'a karşı gelmekten nihayet sakınırlar ümidiyle öğüt veriyoruz." diye cevap verdiler."*⁴²¹ Öğretici kalplerin sahibinin Allah olduğunu bilir ve asla kimseden umudunu kesmez. O kesinlikle emri bilma'ruf ve-n nehyi anil münkerden vazgeçmez.⁴²²

Nasihat ve öğüt konusunda dikkat edilmesi gereken hususları ise şöyle sıralamak mümkündür:

Nasihat veren bol bol örneklerle başvurulmalıdır. Şu ayet değişik insan modellerine göre çeşit çeşit örnekler vererek nasihatte bulunmanın önemine dikkat çekmiştir: *"Yeryüzünde sizin için yarattığı değişik renklerdeki şeyleri de sizin hizmetinize sunmuştur. Elbette bunda öğüt alan kimseler için bir ibret vardır."*⁴²³ Bu ayetin değindiği nimetleri ve insanların hizmetine sunulan şeylerin başında birbirini takip eden gündüz ve gece, devamlı dönen güneş ve ay gibi nimetleri sayabiliriz.⁴²⁴ Allah'ın bunları bizlere nimet olarak vermesindeki en büyük gaye insanların düşünmesi ve bütün bunlardan öğüt alarak Allah'ın varlığını kabul etmesidir.⁴²⁵ Özellikle teknolojinin ve görselliğin geliştiği çağımızda eğitimci kesinlikle beş duyuya hitap edecek örnekler sunmalıdır.

Örnek vermenin önemine dikkat çeken bir diğer ayet ise şöyledir: وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى *"Gören ile görmeyen bir olmaz; iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar ile kötülük işleyenler de bir değildir. Bundan ne kadar da az ders çıkarıyorsunuz?"*⁴²⁶ Ayette geçen kelimeler tam bir uyum içindedir. Çünkü görmenin yardımcısı duymadır. Hakikati ve bilginin kaynağını öğrenmek

⁴¹⁹ Kurtubî, a.g.e, s. 10.

⁴²⁰ Râzî, a.g.e, XIII, s. 75.

⁴²¹ Â'râf, 7/164.

⁴²² Taberî, a.g.e, VI, s 398; Râzî, a.g.e, XIX, s. 258; İbn Kesîr, a.g.e, VII, s. 250; Zemahşerî, a.g.e, V, s. 195.

⁴²³ Nahl, 16/13.

⁴²⁴ Taberî, a.g.e, XI, s. 398; Râzî, a.g.e, XX, s. 3; İbn Kesîr, a.g.e, VI, s. 298; Zemahşerî, a.g.e, VI, s. 195.

⁴²⁵ Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XII, s. 295.

⁴²⁶ Mü'min, 40/58.

için bu iki duyu organına ihtiyaç vardır. Bu ayet örnek verirken benzeyen ve benzetilen öğelerini birlikte kullanmıştır.⁴²⁷ Yani karşılaştırma yapmıştır. Gören gözle görmeyen göz arasındaki fark ne kadar bariz ise, mü'min ve kâfir arasındaki fark da o kadar açıktır.⁴²⁸ Bu farka rağmen hakikati bilenlerin sayısı oldukça azdır.⁴²⁹ İslam dininin gören gözlere sahip, feraset sahibi nesillere ihtiyacı vardır. Zaten bu ayette de düşünmenin önemine dikkat çekmektedir. Düşünmeyen bir insan cahil ile âlimi, batıl ile hakkı birbirinden ayırt edemez.⁴³⁰ Bu nedenle inandığı halde bir türlü harekete geçemeyen insanlara mü'minin özelliği tam olarak anlatılmalıdır. Ayetten yola çıkarak eğitimci örnekleme metoduna müracaat ediyorsa üç unsura dikkat etmelidir: a) Seçtiği kelimeler birbirine uyumlu olmalıdır, b) Ortak özellikte iki uygun örnek seçilmelidir, c) Karşılaştırma yapılmalıdır.⁴³¹ Eğer hedef kitle inanmayan bir grup ise İslam'a göre doğru ve yanlışın ne olduğu uygun bir üslup seçilerek anlatılmalıdır.

Nasihatte esas olan metot yumuşak sözlü olmaktır. Bu ilke Firavun'a nasihat ve davette Allah'ın Hz. Musa ve Hz. Harun'a emrettiği ilahi bir metottur: *فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ*

يُخْشَى “Varın da ona yumuşak söz söyleyin; olur ki, öğüt dinler yahut korkar.”⁴³² Ayetin de

vurguladığı üzere yumuşak üslupla kişinin uyarılar sonucunda doğruyu hatırlayıp imana gelmesi umut edilir.⁴³³ Muhatabın makamına, kişiliğine ve yaşına uygun hitapta bulunmak gerekmektedir. Ayete göre kuvvet sahibi bir kimseye yumuşak davranılması uygun görülmüştür.⁴³⁴ Ne kadar farklı düşüncelere sahip olursa da mutlaka yumuşak konuşulmalıdır. Bunun sebebi kişinin kalbinin yumuşamasına yardımcı olmaktır. Eğitimci muhataplarına hitap ederken, ayette olumlu sonuçların “لَّعَلَّهُ” (olur ki) her zaman olma ihtimali üzerinde durulduğunu unutmadan ümit var olmalı, mücadeleden vazgeçmemeli ve bütün gayretini sarf etmelidir. Nihayetinde ise sonucu Allah'a havale etmelidir.⁴³⁵ Zaten ayette geçen “لَّعَلَّهُ” kelimesi de buna işaret etmektedir. Birçok mucizeye şahit olan Firavun'un bile iman etmesi ihtimali olduğuna göre diğer insanların doğru yolu bulma umudu ihtimal dâhilindedir.⁴³⁶

⁴²⁷ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'ân ve beyânühü*, VI, s. 586.

⁴²⁸ Taberî, *a.g.e.*, XVI, s. 398; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 202; Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, s. 195.

⁴²⁹ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, s. 565.

⁴³⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXVII, s. 80.

⁴³¹ ed-Dervîş, Muhyiddîn, VI, s. 586.

⁴³² Tâhâ, 20/44.

⁴³³ Râzî, *a.g.e.*, XXII, s. 59.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 399; İbn Atıyye, *a.g.e.*, XIV, s. 63.

⁴³⁵ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, IV, s. 685.

⁴³⁶ Kutup, Seyyid, *a.g.e.*, s. 18.

Nasihat mutlaka muhataplara anlaşılır bir dille yapılmalıdır: “Biz Kur’ân’ı senin dilinle indirip kolaylaştırdık. Umulur ki onlar öğüt alırlar.”⁴³⁷ Kur’ân, Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara en anlaşılır şekilde sunulmuştur.⁴³⁸ Bu sebeple tebliğ merhalelerinde mutlaka anlatılan her şey muhatabın zihninde tam olarak anlaşılmalıdır. Amr b. Âs, Hz. Peygamber’in anlattığı bin adet hadisi tam olarak kavradığını ve perde arkasında söylenilmek istenene vakıf olduğunu belirtmektedir.⁴³⁹

Kur’ân’ın en önemli özelliklerinden birisi de onun bir öğüt olması ve öğüt almaya meyilli olanlara kolaylaştırılmış olmasıdır: وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ “Andolsun biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?”⁴⁴⁰ Bu ayetin de belirttiği üzere Kur’ân muhataplarının daha iyi anlaması için lafızları ve manası kolaylaştırılmış bir kitaptır. Kim öğrenme amaçlı ve ön yargısız ilahi kelamı okursa mutlaka kendi hesabına bir şeyler bulabilir.⁴⁴¹ Buradaki istifham, emir anlamındadır. Yani, ondan öğüt alın, onu koruyun, demektir.⁴⁴² Yumuşak üslup eğitimde vazgeçilmez bir unsurdur. Nitekim Allah (c.c.) bu ayette gayet yumuşak bir dille insanları öğüt almaya davet etmiştir.⁴⁴³ Bu yumuşak üslup belki de çok derinlerde olan anlayış, kabiliyet ve arzunun ortaya çıkmasına yardımcı olabilir.

Bütün bu anlatılanların üstüne eğitimcinin sahip olması gereken en önemli özellik anlattıklarını kendisinin de yaşaması hatta hedef kitleye daha çok yaşayarak öğretmesi ve örnek olmasıdır. Hz. Peygamber’in şahsiyetinde eğitim metodu incelendiğinde, bir şeyi yapmadan önce kendisinin yaptığını görmekteyiz. Zira bu zaten ilahi bir emirdir. Kulu Allah’a en çok yaklaştıran namaz ibadeti Hz. Peygamber’e şöyle tevcih ve emredilmiştir:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا “Ailene namazı emret ve kendin de ona devam e.t”

Hz. Peygamber ibadet konusunda ahabını teşvik eder ve kendi de ibadetlerine azami ölçüde dikkat ederdi. Nitekim gelmiş-geçmiş günahları bağışlandığı halde çokça ibadet yapmasının sebebi sorulduğunda “Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?”⁴⁴⁴ diyerek cevap vermiş ve hem ibadete hem de bu vesileyle şükür etmeye insanları davet etmiştir. Bir başka örnek de çocuklara duyduğu sevgidir. Çocukları sevdiğini hem fiili olarak hem de sözlü

⁴³⁷ Duhân, 44/58.

⁴³⁸ Taberî, a.g.e, XXI, s. 70; Râzî, a.g.e, XI, s. 23; İbn Kesîr, a.g.e, XI, s. 355; Zemahşerî, a.g.e, IV, s. 195.

⁴³⁹ İbn Kesîr, a.g.e, X, s. 512.

⁴⁴⁰ Kamer, 54/17.

⁴⁴¹ İbn Kesîr, a.g.e, XIII, s. 298; Taberî, a.g.e, XXII, s. 132; Râzî, a.g.e, XXIX, s. 43; İbn Atıyye, a.g.e, V, s. 215.

⁴⁴² er-Râvî, Kâzım Fethî, Kur’ân-ı Kerim’de Te’kid Üslupları, s. 148 çev. Hasan Keskin, CÜİFD, cilt:6, sayı:1, Sivas, Haziran, 2002.

⁴⁴³ Kutup, Seyyid, Fî zilâli l-Kur’ân, LIV, s. 11.

⁴⁴⁴ Tirmizî, Şemâil, 44.

olarak göstermiş ve herkese örnek olmuştur. Çocuklara sevgi göstermemeyi ise merhametsizlik olarak kabul etmiştir.⁴⁴⁵

3.4.6 Örnekle Anlatım

Mekkî ayet ve surelerde konular, çeşitli örneklerle anlatılmış ve bu eğitim metodu ısrarla uygulanmıştır. Allah Teâlâ Kur'ân'da anlatılmak istenenin daha net anlaşılması için her mevzuda farklı misaller getirmiştir: وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ

يَتَذَكَّرُونَ “Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu Kur'ân'da, her türlüşünden temsiller getirdik.”⁴⁴⁶ Ayetin de vurguladığı üzere bu kadar örnek verildikten sonra beklenen tek şey Allah'a iman olmalıdır. Bir bakıma hakikatlerin her zaman akıldan çıkmaması için çokça ihtiyaca yönelik örnekler sunulmuştur. Bu örnekler ise hayatı tam anlamıyla kapsayan, yol gösterici ve önemli konuları içine almaktadır. En önemli konu ise Allah'ın tek ilah olmasıdır.⁴⁴⁷ Bu yöntemle hedef kitlenin her şeyi bütün ayrıntılarıyla anlaması sağlanmıştır. Ayrıca ne kadar çok misal kullanılırsa anlama ihtimalinin yükselmesi ve her defasında konunun zihinlerde daha da netlik kazanması beklenir. Böylece hedef kitlenin iman konusunda kendisini masum gösterecek mazeretleri de ortadan kalkmış olacaktır.

Kur'ân'ın anlattığı örneklerde dikkat çeken diğer bir husus da, bunlarda insanların kendilerinden bir şeyler bulmasıdır. Nitekim kişi, anlatılan örnekler kendi hayatını tarif ettiği nispette, konulara dikkat kesilir ve kişiden kendinde gördüğü yanlışlıkları düzeltmesi beklenir. Aşağıdaki ayette verilen örneklerin insanların kendilerinden örnekler olması hususu özellikle belirtilmiştir:

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Allah size kendi

hayatınızdan bir örnek getiriyor: Hiç, elinizin altındaki köle ve hizmetçilerden, size nasip ettiğimiz servette, onların payları da sizinki ile eşit olacak derecede, kendinize ortak yaptığınız, kendinize itibar ettiğiniz kadar onlara da itibar edip saydığınız ortaklarınız var

⁴⁴⁵ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65; Tirmizî, Birr, 12; Ebû Dâvûd, Edeb, 18.

⁴⁴⁶ Zümer, 39/27.

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XII, s. 126; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, s. 195; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVI, s. 275; ed-Dervîş, *Muhyiddîn, a.g.e.*, s. 509; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, s. 272; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, s. 528.

mıdır? İşte Biz aklını kullanan kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”⁴⁴⁸ Bu ayetin iniş sebebini İbn Abbâs şöyle açıklamıştır: “Müşrikler telbiyelerinde “Lebbeyk, Lâ şerike lek illâ şeriken huve lek. Temlikuhu ve mâ melek: Buyur ey Allah’ım, buyur; senin hiçbir ortağın yok. Ancak sana ait olan, kendisine ve sahip olduklarına senin sahip olduğun bir ortağın müstesna.” diyerek telbiye yaparlardı. Ayet bu sebeple indirilmiştir.⁴⁴⁹ Örnekle benzetilen arasında mutlaka bir ilişki bulunmalıdır. İki benzetme arasındaki zıtlık ise anlatılmak istenen örneklemeyi kuvvetlendirmelidir. Yani bu ayet; müşriklerin acziyetinin ispatını, Allah’ın sonsuz kudretini delil göstererek yapmaktadır.⁴⁵⁰ Tam tersi de mümkündür. Bu ayette müşriklerden bir çeşit empati yapmaları istenmiştir. Bu sebeple kendi hayatlarından bir örnek gösterilmiştir. Müşrikler kibirlerinden dolayı fakirleri ve köleleri kendilerine denk görmemektedir. Allah Teâlâ da, yaratan ve sonsuz kudret sahibi bir varlık olarak kesinlikle her hangi bir varlığı kendine eşitmiş gibi gösterilmesini istememektedir. Fakat kölelik sistemine dayalı bir toplumun kendi hizmetçileriyle eşit olmayı kabullenmesi mümkün değildir. İşte bu örnekten yola çıkılarak Allah’ın kendisine eş ve ortak istemesinin mümkün olamayacağı anlatılmaktadır.⁴⁵¹

Muhataplarımızı mutlaka seviyelerine uygun gruplara ayırarak eğitim vermenin gerekliliği tartışılmazdır. Kur’ân’ı iyi bilenle bilmeyene, dini eğitim alanla almayana aynı anda aynı bilgileri vermemiz mümkün değildir. Kur’ân’ın da bu metodu uyguladığını görmekteyiz. Zikredilen örneklerle genel olarak bakıldığında üç muhatap tipi görmekteyiz:

a. Mü’minlere özel örnekler: İnanan bireylerin çevresinde olup bitenleri yorumlaması inananlara göre farklıdır. Çünkü onlar her şeyi Allah’ın yarattığı eşsiz birer varlık olarak görürler. Bu sebeple bazı ayetler sadece iman edenlere yöneliktir. Buna örnek olarak şu ayeti zikredebiliriz:

“خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ” *Allah gökleri ve yeri, gayesiz*

değil, hak ve hikmetle, gerçek bir gaye ile yarattı. Elbette bunda iman edecek kimseler için alınacak dersler vardır.”⁴⁵²

İnananlara hitap eden bu ayet gökyüzünün ve yeryüzünün düzgün ve ölçülü yaratılışını örnek göstererek düşünmeye davet etmiştir. Çünkü büyüklüklerine rağmen hiçbir kusur

⁴⁴⁸ Rûm, 30/28. İbn Kesîr, *a.g.e.*, XI, s. 24.

⁴⁴⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, XI, s. 25; Süyûtî, *a.g.e.*, s. 201.

⁴⁵⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXV, s. 119; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, s. 420.

⁴⁵¹ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 489.

⁴⁵² Ankebût, 29/44.

bulunmayan gökyüzü ile yeryüzünün Allah'ın yüceliğine işaret etmektedir.⁴⁵³ Ayrıca bu yaratılanların tek yaratıcısı Allah Teâlâ'dır.⁴⁵⁴ Ayet sadece mü'minlere yönelik hitabıyla Allah'a inanarak çevremize bakmanın farklı sonuçlar doğurabileceğini söylemektedir. Çünkü her an görebildiğimiz gökyüzü ve yeryüzü kalıcı olduğu için mü'minin imanını kuvvetlendirir ve geleceğe aktarır. Fakat kâfir, inancını destekleyen kuvvetli bir delili olmadığı için miras olarak bırakamaz.⁴⁵⁵

b. İnanmayanlara hitaben zikredilen örnekler: Yukarıda bahsi geçen şu ayeti burada zikretmek uygun olacaktır:

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ “Allah size kendi

hayatınızdan bir örnek getiriyor: Hiç, elinizin altındaki köle ve hizmetçilerden, size nasip ettiğimiz servette, onların payları da sizinki ile eşit olacak derecede, kendinize ortak yaptığınız, kendinize itibar ettiğiniz kadar onlara da itibar edip saydığınız ortaklarınız var mıdır? İşte Biz aklını kullanan kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz”⁴⁵⁶

Kâfirleri anlatan bir örnekleme de şöyle zikredilmiştir: “Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.”⁴⁵⁷ Bu ayet Allah katında hangi amellerin değerli olduğunu anlatmaktadır. Zira inanmayanlar için amelleri dünya hayatında değerli gibi gözükmekte, fakat ahirette rüzgarın külü savurduğu gibi yaptıklarının bir kıymetinin olmadığını anlayacaklardır. Müşriklerin en önemli ve değerli gördükleri fiilleri Allah'a ortak koşmaktır. Fakat bu inançları iyiliklerini bir oraya bir buraya savurarak en önemli bir günde hiçbir hayır bırakmamıştır.⁴⁵⁸ Ahirette fayda vermesi umut edilen davranışlar için ölçü, Allah'ın yapılan fiillerden razı olmasıdır.

Kur'ân, Allah'ı inkârın doğurduğu sonuçları örneklerle anlatmıştır. Bu örnekler herkesin yaşadığı doğadan bir örnekle şu ayette sunulmuştur: “Allah'ın dışında başka veliler edinenlerin örneği, kendine ev edinen örümcek örneğine benzer. Gerçek şu ki, evlerin en dayanıksız olanı örümcek evidir; bir bilselerdi.”⁴⁵⁹ Ayet kim ki Allah'tan başka bir ilah edinirse bu imanın ona ne faydası olacağını ne de zararı dokunacağını haber vermektedir. Bu

⁴⁵³ Kurtubî, *a.g.e.*, s. 366; İbn Atıyye, *a.g.e.*, IV, s. 319.

⁴⁵⁴ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 407.

⁴⁵⁵ Râzî, *a.g.e.*, XXV, s. 71.

⁴⁵⁶ Rûm, 30/28.

⁴⁵⁷ İbrahim, 14/18.

⁴⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, XIII, s. 623; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 190; Râzî, *a.g.e.*, XIX, s. 408; İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, s. 331.

⁴⁵⁹ Ankebût, 29/41.

durumu da soğuk veya sıcaktan korunamayan en küçük bir dokunuşta yok olan örümcek evine benzetmektedir. En kötü tarafı da bu durumun farkında olmamalarıdır.⁴⁶⁰

c. Bütün insanlara hitaben zikredilen örnekler: Başka başlık altında zikredilen şu ayet konunun anlaşılması bakımından oldukça önemlidir: وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ

مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ “Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu

Kur’ân’da, her türlüünden temsiller getirdik”⁴⁶¹ Ayette geçtiği üzere bütün insanlığın (لِلنَّاسِ “insanlar için”) anlayacağı seviyede örnekler oldukça önem arz etmektedir. Çünkü toplumsal bir varlık olan insanların hep birlikte anladığı misaller dünyanın neresinde olursa olsun onları ortak bir anlayışta birleştirir.

Örneklerin evrensel olmasının önemi ayette zikredilmiştir:

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ “Doğrusu bu Kur’ân hem senin için, hem kavmin için bir öğüttür, ondan sorumlu tutulacaksınız.”⁴⁶²

Hasan el-Basrî (v. 642/728) ve Katâde (v. 680/735) 'ye göre bu ayette geçen insanlardan maksat, Hz. Muhammed'in bütün ümmetidir. Allah Teâlâ, göndermiş olduğu her peygambere hayatta iken, kavminin hak yoldan sapanlarını nasıl helak ettiğini göstermiş fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir lütuf olarak, o hayatta iken ümmetini helak ettiğini göstermemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Yıldızlar, göklerin güvencesidir. Yıldızlar gidince vaat edilenler göklerin başına gelecektir. Ben de ashabımın güvencesiyim. Ben gidince onlara vaat edilenler başlarına gelecektir."⁴⁶³

Kur’ân’da bulunan bu kadar örneklere rağmen doğru yoldan uzaklaşan kimseler bir gün elbette hesaba çekileceklerdir. Unutulmamalıdır ki güzel bir söz, kişinin hayatı süresince kendini gösterir. Fakat kendisi ve içerik bakımından güzel olan Kur’ân'ın etkisi zamana ve mekâna bakmaksızın sürer.⁴⁶⁴ Bu sebeple yaşanan döneme bakmaksızın herkes Kur’ân’dan etkilenebilir. Zira Hz. Peygamber yeni dini tanıtırken: “senden sonra Kur’ân kime hitap

⁴⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, s. 405; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni'l-a'zîm*, X, s. 512; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXV, s. 70; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur’ân*, XVI, s. 364; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, s. 318.

⁴⁶¹ Zümer, 39/27.

⁴⁶² Zuhurf, 43/44.

⁴⁶³ Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 2531; Taberî, *a.g.e.*, XXIII, s. 603; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 25.

⁴⁶⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXVII, s. 216.

edecek” diye sorulmuş ve bu soru üzerini önce Kureyş sonra Araplar olmak üzere tüm ümmeti ve insanları kapsayan bu ayet inmiştir.⁴⁶⁵

Örnekleme metodunun asıl amacı muhatapı düşünmeye sevk etmesidir: “Eğer biz, bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”⁴⁶⁶ Kur’ân’ın bu ayeti “eğer bir dağın anlama kabiliyeti olsaydı sertliğine ve taş olmasına rağmen kesinlikle ondaki ayetler hakkında tefekkür ederdi” diyerek insanlardan da akıl sahibi olarak öğütler hakkında düşünmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Düşünmeyen kimselerin kalpleri ise dağların taştan olduğu gibi serttir.⁴⁶⁷ Allah (c.c.) ayette akla ve düşünmeye önem verdiğini açık bir dille ifade etmektedir. Çünkü dağlar sertlik ve heybeti ile yaratılışındaki ihtişam görüntüsü bakımından insanlardan daha çok O’nu tazim etmeli diye düşünülebilir.⁴⁶⁸ Fakat akli olmadığı için böyle bir şeyden muaftır. Bu sebeple muhatapların onu dinleyerek ve düşünerek gerçekten hakkı olan değeri vermesi oldukça önemlidir. Zaten Allah Teâlâ’nın da istediği budur. Zira ayete göre düşünme neticesinde tek bir sonuç ortaya çıkabilir; o da Allah kelamının doğruluğudur.

3.4.7 Soru-Cevap Yöntemi

Cevabı bilindiği halde bir konunun soru şeklinde sunulmasına istifhâm (soru sorma) sanatı denir. Bu durumda ifadeyi soru şeklinde düzenlemekle muhataptan cevap beklenmez. Sözün daha etkili olabilmesi ve okuyucunun dikkatini, işlenen konuya daha iyi çekilebilmek için bu yola başvurulur.⁴⁶⁹ Yani, amaç sözün bir nükte ile tesirli ve etkili hale getirilmesidir.⁴⁷⁰ Kur’ân’da istifham; inkâr, gerçeği itiraf ettirme (var olan durumu inkâr etme), yalanlama, yüceltme, tehdit, kınama, korkutma, üzüntü, uyarma, hatırlatma, şaşırtma, dua vb. durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁷¹ Bu kadar geniş manalar ifade eden istifham üslubunun da etkisi kaçınılmazdır. Çünkü zihinleri meşgul eden basit bir soru, kişileri cevabı aramaya sevk eder. Bir manada muhataplar kendilerine yöneltilen sorulara cevap ararken aslında düşünmeye yönlendirilerek emek harcamaları istenmiş olmaktadır.⁴⁷² Aynı zamanda soru sormak, insanın

⁴⁶⁵ İbn Atıyye, *a.g.e*, V, s. 57.

⁴⁶⁶ Haşr, 59/21.

⁴⁶⁷ Taberî, *a.g.e*, XXII, s. 549; İbn Kesîr, *a.g.e*, XXXI, s. 501; Râzî, *a.g.e*, XXIX, s. 293.

⁴⁶⁸ Taberî, *a.g.e*, XXII, s. 550; Kurtubî, *a.g.e*, s. 489.

⁴⁶⁹ Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, s. 75, MEB. Yay., İstanbul, 1992.

⁴⁷⁰ Gönel, Hüseyin, Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar, s. 174, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall 2011.

⁴⁷¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 328-344; Süyûtî, *el-İtkân*, II, s. 317.

⁴⁷² Aktaş, Sahip, *Kur’ân’da İstifhâm Üslûbu*, s. 17, (Yüksek Lisans Tezi), FÜ. SBE, Elazığ 2006.

kendi mantığını kullanarak içinde bulunduğu durumu fark etmesini sağlar.⁴⁷³ Bu sebeple Kur’ân’da dikkat çekilmek istenen önemli konularda bu edebi sanat dalı kullanılmıştır.⁴⁷⁴

Soru üslubu aslında var olan durumu inkâr etmeyi amaçlamaktadır: *فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ*
مُهْطِعِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ أَيُّطَمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ
مِمَّا يَعْلَمُونَ “Kâfirlere ne oluyor ki sana doğru koşuyorlar? Sağdan, soldan ayrı ayrı gruplar
 halinde (gelip başına üşüşüyorlar). Onlardan her biri, nimet cennetine sokulacağını mı
 umuyor? Hayır! Öyle şey yok!”⁴⁷⁵

Bu ayetin sebebi nüzulü şöyledir: Müşrikler Hz. Peygamber’in etrafına gruplar halinde toplanarak onu dinliyorlardı. Fakat O’nun anlattıklarından faydalanmıyorlardı. Bilakis O’nu yalanlıyor ve istihza edip şöyle diyorlardı: “Eğer şunlar Cennet’e girecekse, biz onlardan evvel oraya gireriz ve orada onlara verilenden fazlası bizim olur.” Bu sözler üzerine Allah Teâlâ da bu ayeti indirmiştir.⁴⁷⁶ *مُهْطِعِينَ* kelimesi hızlı hareket etmeyi ifade etmektedir.⁴⁷⁷

Allah (c.c.) bu kelimenin kullanımıyla kâfirlerin hızlı hareket ederek hayra koşmalarının doğru olmadığı; tam aksine hızlı bir şekilde şerre doğru gittiklerini ifade ederek bir bakıma onları aynı üslupla alaya almıştır. Çünkü başka bir ayette münafıkların süratle küfre doğru gittikleri anlatılmaktadır: *وَلَا يَخْزُوكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ* “*Inkâra koşuşanlar sana kaygı*

vermesin”⁴⁷⁸ Ayetten anlaşıldığı üzere münafıklar art niyetli olarak Hz. Peygamber’i dinlemeye gelmektedir. Bu şekilde bilinçli olarak yanlış harekette bulunan kimsenin karşılık olarak bir şey beklememesi gerekmektedir. Ayrıca büyük bir çelişki hemen göze çarpmaktadır. Dinlemek için birbirleriyle yarışan bu grup aynı zamanda inkâr etme yoluna gitmektedirler. Allah Teâlâ münafıkların gizli olan düşüncelerini açık etmiş ve bu davranışlarındaki kötü niyeti haber vererek mü’minlere uyarıda bulunduğunu düşünebiliriz.

⁴⁷³ Akpolat, Sabri, *Kur’ân’dan Öğütler II*, s. 331, DİB, Ankara, 2011.

⁴⁷⁴ İstifham kullanılan ayetler için bkz. ; Tîn, 95/7; Kalem, 68/35–37; Nebe’, 78/1–3; Hâkka, 69/7–8; Müddessir, 74/23–27; Zuhuruf, 43/9; İbrâhîm, 14/10.

⁴⁷⁵ Me’âric, 70/36–39.

⁴⁷⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, s. 279; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, s. 135; Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 131; Ebû Hayyan, Muhammed b. Yûsufel-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, s. 330, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1993; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, s. 370; Kurtubî, *a.g.e.*, XXI, s. 243; Vâhidî, Ali b. Ahmed, *a.g.e.*, s. 466.

⁴⁷⁷ Kelimenin detaylı manası için bkz. Taberî, *a.g.e.*, XIII, s. 704–706.

⁴⁷⁸ Âli İmrân, 3/176; Râzî, *a.g.e.*, XXX, s. 131.

Ayrıca onların doğrudan yanlışla doğru giderkenki halleri “ayak üzerinde yürümeyle” değil de yanlış olan bir yürüyüş şekli olan “topuklarda yürümeye” benzeterek durumu gözler önünde canlandırılmıştır.⁴⁸⁶ Ayet mü'minler için de bir rahatlama vesilesidir. Çünkü doğru yolda olduklarını bilmeleri onlar için manevi bir güç olmaktadır.

3.4.8 Gaybdan Haber Verme

Allah Teâlâ, hiç kimsenin bilemeyeceği konular dâhilinde olan geçmiş ve gelecekte haber vermiş ve bu haberler aracılığıyla kudretini, ilminin genişliğini muhataplarına sunmuştur. Ayrıca ayetlerde bu haberlerin sadece Allah (c.c.) tarafından bilineceğine özellikle dikkat çekilmektedir. “*Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez.*”⁴⁸⁷ Kur’ân sorular üzerine veya geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını aktaracak şekilde⁴⁸⁸ geçmiş kavimlerden, kıyametin kopmasından ve gelecekte haberler vermiştir.

Ashabı Kehf olayı, gerçek olaylara yer verilen ve olayların ayrıntılarına girmekten ziyade, verilmek istenen mesajın ön plana çıktığı kıssalardan biridir. Burada asıl önemli olan benzer hataların işlenmesi durumunda zamana bakmaksızın her dönemde dersler çıkarmaktır.⁴⁸⁹ Kısaca aynı sebep aynı sonucu doğurmaktadır. Müslümanların sayısının çoğalmasıyla beraber müşrikler, Rasûlullah'ın peygamber olup olmadığını araştırmak için Nadr b. Haris ile Utbe b. Muayt'ı Medine'deki Yahudi âlimlerine göndererek onun hakkında bilgi almalarını söylemişlerdir. Yahudi âlimler ise geçmiş zamanlarda yaşamış olan yiğit gençleri (mağara arkadaşlarını); dünyanın doğusunu ve batısını dolaşmış olan adamı (Zülkarneyn); ruhun ne olduğunu sormaları gerektiğini, zira bu bilgileri ancak bir peygamberin bilebileceğini söylemişlerdir. Nadr ile arkadaşı Mekke'ye dönüp bunları Hz. Peygamber'e sormuşlar ve on beş gün geçtikten sonra Hz. Peygamber'e Cibrail yukarıdaki soruların cevabını içeren Kehf suresi ile İsrâ suresinin 85. ayetini getirmiştir.⁴⁹⁰ Bu kıssada da olduğu üzere kıssaların iki amacı olduğunu söyleyebiliriz: a) Tevhit inancını ve akabinde beklenen davranışları topluma öğretmek. b) Yaşanmış olması bakımından, davet ve kabul aşamasında zorlukların üstesinden gelmeyi öğreterek İslam'a işlevsellik kazandırmak.⁴⁹¹

Bu kıssa dikkatleri daha da çekmek için önce özet şeklinde sunulmuş ve daha sonra detaylandırılmıştır. Merak edilen Ashabı Kehf kıssasının alışılmışın dışında bir olay olmasına rağmen, ondan daha muhteşem bir yaratma hadisesi olan ve yapısıyla Allah'ın varlığına delil

⁴⁸⁶ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, II, s. 306.

⁴⁸⁷ Neml, 27/65; Mülk, 67/25-26.

⁴⁸⁸ Kaya, Remzi, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri, s. 33, *UÜİFD*, Cilt: 11, sayı:2, 2002.

⁴⁸⁹ Kaya, Remzi, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XV, s. 143-144; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 168; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXI, s. 83; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XV, s. 242-244.

⁴⁹¹ Kaya, Remzi, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri, s. 37, *UÜİF Dergisi*, cilt: 11, sayı:2, 2002.

olarak gösterilen yerin ve göğün yaratılması çok daha ilginçtir:⁴⁹² *أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ*

الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا “Ne o, yoksa sen, bizim âyetlerimiz içinde yalnız Ashab-ı

*Kehf ve Rakîm'in mi ibrete şayan olduklarını sandın? İş öyle değil!”*⁴⁹³ Ayette geçen *أَمْ* kelimesi iki manada zikredilmiştir; Birincisi: Hz. Peygamber için de ilginç olan bu olayın gerçekten farklı olması. İkincisi: Müşriklerin bu kıssayı ilginç bulmalarını inkâr manasında kullanılmıştır. Çünkü bu kıssa müşriklerin küfründen daha büyük bir olay değildir.⁴⁹⁴ Bu ayette fark edildiği üzere daha konuya başlanırken Allah’ın kudretine vurgu yapılmış olduğunu ve bu anlayışın bütün kıssa boyunca devam ettiğini görmekteyiz. Çünkü ülkenin ileri gelenlerinin oğulları olan bu gençler; birçok tehditlere ve yaşadıkları zulme karşılık dinlerinden dönmemişler ve saklandıkları mağarada Allah (c.c.) tarafından uyutularak üç yüz dokuz sene kalmışlardır.⁴⁹⁵ Bu süre zarfında aklın alamayacağı şekilde vücutları korunmuş ve de kısa bir süre mağaradaymış *قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ* “Bir gün, ya da bir günden az

*dediler.”*⁴⁹⁶ hissiyle uyanmışlardır. İnanan ve sabreden bu gençlere Allah’ın yardımı yetişmiş ve düşmanlardan onları korumuştur. Ayrıca tevhit dinine inanan bu mü’minler, kendisine zulmedenlerin unutulmasına rağmen; asırlar geçtiği halde hayırla hatırlanmaya devam edilmiş ve de yaşlarının küçük olmasına rağmen dinlerine bağlılıkları bakımından mü’minlere ve özellikle genç müslümanlara örnek olarak anlatılmıştır. Küçük, büyük herkesin öğüt alabileceği bu kıssa, eğitimci için güzel bir materyal olarak kullanılabilir. Zira ayet, dinin emirleri karşısında insanların tutumu nasıl olmalı, ne şekilde dine bağlılık (ihlâs) gösterilmeli, zorlamalar karşısında nasıl bir tavır takınılmalı gibi sorulara cevap vermektedir. Ayrıca zor durumda kalan ve sabreden müminin yanında Allah (c.c.)’ın bulunduğu duygusu, psikolojik ve manevi açıdan bir rahatlama sebebidir. Öte yandan zalim ve kâfir olanların ise sonuçta bir neticeye varamayacakları ve hüsrana uğratılacakları üzerinde durulmuştur.

Gayb hakkında bir diğer ayet de A’raf suresinde geçmektedir: *يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ*

مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْفِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا

⁴⁹² Taberî, *a.g.e.*, XV, s. 155; Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 82-83.

⁴⁹³ Kehf, 18/9. Kur’ân’da geçen diğer kıssalar için bkz. Yâsîn, 36/13-33; Kalem, 68/17-35; Ankebût, 29/38; Kehf, 18/60-82; Yûsuf, 12/4-6.

⁴⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, s. 210.

⁴⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, XV, s. 164-176; İbn Atiyye, *a.g.e.*, III, s. 498-499ü; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, s. 410.

⁴⁹⁶ Kehf, 18/19.

بَعَثَهُ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir.” Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar.”⁴⁹⁷

Hasan el-Basri (v. 642/728) ve Katade'nin (v. 680/735) rivayetine göre Kureyşliler, Muhammed (s.a.v.)'e: “Seninle aramızda bir akrabalık bağı bulunmaktadır. O halde kıyamet saatinin ne zaman olacağının sırrını bize söyle” diye sordular ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.⁴⁹⁸ Ayette geçen خَفِيٌّ عَنْهَا kelimesi mübalağayı göstermektedir.⁴⁹⁹ Bu ise

konu hakkında ne kadar çok soru sorulduğunun bir işaretidir. Ayetin iniş sebebine bakacak olursak, inanmadıkları halde akrabalık bağlarını kullanarak kıyamet vaktinin öğrenmeye çalıştıklarını veya Hz. Peygamber'in sözlerinin doğru olmadığını gösterme maksadıyla onu zor durumda bırakmak için sormuş olabileceklerini görmekteyiz. Bu ayet ve kıyametle alakalı başka ayetleri göz önünde bulundurduğumuz zaman kıyametin ne zaman kopacağını Peygamber dâhil hiç kimse bilmemektedir. Fakat o günün bazı özelliklerinden bahsedilmiştir; O günün mutlaka herkese bir zararı dokunacaktır: تُفْلَتٌ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ “Göklere de,

yere de ağır basmıştır.”⁵⁰⁰ Her şey bir anda oluverecek ve kimse bir şey anlamayacaktır: “Kıyametin kopuşu yalnız bir göz kırpması veya daha az bir zamandan başkası değildir.”⁵⁰¹ Zaten kıyametin Kur’ân’da السَّاعَةِ “saat” olarak geçmesi bir anda ansızın olacağı içindir.⁵⁰² Zamanı geldiğinde ne geri ne de ileri alınabilecektir: “Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler”⁵⁰³

Kıyametin kopacağı zamanın bilinmemesinin elbette birçok hikmetleri bulunmaktadır. Öncelikle muhatap bir gün kıyametin kopacağını bilincinde olarak her zaman dikkatli hareket etmek zorunda kalacaktır. Bu sebeple Allah’ın razı olacağı ve O’na itaat edeceği bir

⁴⁹⁷ Â’râf, 7/187. Kıyametle alakalı diğer ayetler için bkz. Yâsîn, 36/49-50; Nahl, 16/77; Â’râf, 7/34; Nebe’, 78/1-3,39; Mülk, 25-26.

⁴⁹⁸ Taberî, a.g.e, X, s 604-605; İbn Kesîr, *Tefsîr Kur’ânî’l-a’zîm*, VI, s 6; Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, s. 231; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 563-564; Râzî, a.g.e, XV, s. 84; İbn Atıyye, a.g.e, s. 484; Kurtubî, a.g.e, XVI, s. 392-398.

⁴⁹⁹ Zemahşerî, a.g.e, II, s. 538.

⁵⁰⁰ Â’râf, 7/187; İbn Kesîr, a.g.e, VI, s. 469; Râzî, a.g.e, XV, s. 85.

⁵⁰¹ Nahl, 16/77.

⁵⁰² Zemahşerî, a.g.e, II, s. 537.

⁵⁰³ Â’râf, 7/34.

hayat tarzını benimseyerek isyandan uzak durma gayreti içinde olacaktır.⁵⁰⁴ Eğitimci, terbiye metotlarını takip ederken eğitim esnasında kıyametin kopacağı bir günün geleceğini ve akabinde de suale çekileceğini hedef kitlesine aktarmalıdır. Çünkü hesaba çekilme bilincinin kişiyi kötülükten uzaklaştırarak iyiliğe yönelmesi beklenir.

Kur’ân gelecekte de haber vermiştir: *“Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah (onlara zafer konusunda) bir vaatte bulunmuştur. Allah vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*⁵⁰⁵ Tarihte İranlılar Rumlarla savaşarak onları mağlup etmişlerdir. İranlıların Mecusî, Rumların ise Ehl-i Kitap olmaları sebebiyle yenilgi haberi o sırada Mekke’de bulunan Peygamberimiz (s.a.v.) ve ashabına ulaşınca bu durum kendilerine ağır gelmişti. Mekke’deki müşrikler ise sevinmişlerdi. Sevinçli bir durumda iken Peygamberimiz (s.a.v.)’in ashabıyla karşılaşmışlar ve : “Siz kitap ehlisiniz, Hristiyanlar da kitap ehlidir. Bizim İranlı kardeşlerimiz sizin Ehl-i Kitap kardeşlerinize galip geldiler. Siz de bizimle çarpışırsanız, biz de size galip geliriz.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da Rumların İranlıları yeneceğine dair bu ayetleri indirmiştir. Bu ayetler indikten sonra kendinden ve dininden emin olan Ebu Bekir bunları sesli bir şekilde okumuş ve müşriklerden Übeyy b. Halef ile Rumların İranlıları yeneceğine dair iddiaya girmiştir.⁵⁰⁶ Sure Hurûf-u Mukâtaa’ ile başlamaktadır. Bunun sebebi, gayb’dan yani bilinmesi mümkün olmayan bir şeyden haber verildiğine dikkat çekmek içindir. Muhatap bu başlangıcı duyduğunda dikkat kesilir ve hangi konudan bahsedilecek diye kendinden sonra geleni daha bir can kulağıyla dinler.⁵⁰⁷

3.4.9 Mecâz-Teşbih

Bir kavramın herhangi bir özellik (*hakikî veya mecazî*) bakımından kendisinden daha üstün veya daha meşhur bir kavrama benzetilmesine teşbih (benzetme) denir ve genellikle mecazların içinde ve yanında yer almıştır. Teşbih; aralarında ilgi kurulabilen iki varlıktan zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesi ile yapılan bir sanattır.⁵⁰⁸ Ayrıca bu edebi sanatta bir hikâye birkaç şekilde, farklı bölümlerde ve kelimeler cümle içinde istenilen şekilde yer değiştirilerek muhataplara sunulur. Kur’ân’da kelimelerin yerlerinin bu şekilde değiştirilmesi;

⁵⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XV, s. 85.

⁵⁰⁵ Rûm, 30/2-6. Gelecekte haber veren diğer ayetler için bkz. Hicr, 15/9; Neml, 27/93; Sâffât, 51-61; Tevbe, 9/33; Saf, 61/9; Fetih, 48/28.

⁵⁰⁶ Tirmizî, *Tefsîr*, 19; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVIII, s. 201; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, XI, s. 5-12; Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, s. 354; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, IV, s. 328.

⁵⁰⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXV, s. 96.

⁵⁰⁸ Gönel, Hüseyin, *a.g.e.*, s. 169.

bahsedilmek istenen bir faydaya veya hikmete delalettir.⁵⁰⁹ Bunun sebebi, muhatabın acziyetini birçok farklı yolla göstermektir. Edebî sanatlardan biri olan teşbih, Kur’ân’daki kıssalarda ve eskilerden haber verilirken önemli bir yer işgal eder.⁵¹⁰ Kur’ân’da kelimeler hakikî manada kullanıldığı gibi mecâzî manalarda da kullanılmıştır.

Asıl manasından alınıp ilgili bulunduğu başka bir manaya nakledilen lafız demek olan mecaz, mecâzü’l-aklî ve mecâzü’l-lügavî diye ikiye ayrılır:⁵¹¹

1- El-Mecâzü’l-Aklî, (Aklî Mecâz): Bir fiil veya benzeri kelimenin, aralarında mana yakınlığı bulunması sebebiyle asıl olmayan manasına hamledilmesidir.

Kur’ân’ın mecâzü’l-aklî anlatımına örnek olarak şu ayeti zikredebiliriz: وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ

أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا “*Şu dünyada kör (a’ma) olan kimse, ahirette de*

kördür, yolu daha sapıktır.”⁵¹² Buradaki körlük bedensel bir özü değil, ‘dalalet’i (şaşkınlık, doğru yolu bulamama) ifade etmektedir. Yani kim Allah’ın kudretini ve nimetlerini görmeyerek kör gibi davranırsa ve kalbi bu nimetleri itiraf edip doğru yolu bulamazsa yarın ahirette de bu şekilde kör olarak yaratılacak ve o kimseler dikkate alınmayacaklardır.⁵¹³ Bu kimseler dünyada yollarını kaybedip Allah’ın nimetlerini kabul etmedikleri için dünyada olduğu gibi ahirette de gerçeği göremeyeceklerdir. Bunlar, Allah’ı kabul etmeyerek nimetlerini de takdir etmemiş kabul edilmektedirler. Kabul etmemelerinin sebebi ise dünya hırslarından kaynaklanmaktadır.⁵¹⁴ Ahirette körlük manasına gelen ikinci أَعْمَى kelimesi

gerçek körlüğe benzetilmiştir; fakat “kalplerin gerçeği görmemesi” anlamında olduğu için daha şiddetlisidir. Çünkü kâfirlerin dünyada doğru yolu bulma ve kurtulma şansları vardır, ama ahirette bu mümkün olmayacaktır.⁵¹⁵

Konuya dair iki örneği de şu şekilde sunmak mümkündür:

وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ “*Nefes alıp verdiği zaman sabaha andolsun.*”⁵¹⁶ Ayette geçen sabahın

nefes alıp vermesinden kasıt, sabahın ışığının tamamen yeryüzünü kaplaması ve her yeri

⁵⁰⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, s. 124.

⁵¹⁰ Zerkeşî, *a.g.e.*, I, s. 112.

⁵¹¹ Durmuş, İsmail, “*Mecâz*”, *DİA*, XXVIII, s. 219-220, Ankara, 2003.

⁵¹² İsrâ, 17/72.

⁵¹³ Taberî, *a.g.e.*, XV, s. 11-13; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 48; Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 19-20.

⁵¹⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 20.

⁵¹⁵ İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, s. 474; Kurtubî, *a.g.e.*, XXIII, s. 133.

⁵¹⁶ Tekvîr, 81/18.

aydınlatmasıdır. Sabahın ilk ışıklarında temiz hava ve canlılık vardır ve bu sebeple canlılığı insana atfedilen nefes almaya benzetilerek mecaz yapılmıştır.⁵¹⁷

“وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا” *ve yeryüzü ağırlıklarını attığında*⁵¹⁸ Ayet, ölülerin dirilerek yerden

kalkmalarını kastetmiştir. İnsanlar hem hayattayken hem de ölüyken yeryüzüne ağır gelmiş ve yük olmuşlardır. Bu kalkıştan sonra yeryüzünün bilinmeyen yükünü atmasıyla insanlar bilinmeyenleri keşfetmeye başlayacaklardır.⁵¹⁹ Yeryüzünün, ağırlığını atması gibi bir özelliği yoktur. Bilakis yeryüzünden kalkma işlemi, Allah Teâlâ'nın gerçekleştireceği bir eylemdir. Fakat bu, mecaz yoluyla anlatılmak istenmiştir. Ayet temsili anlatım metodu ile soyut bir durum olan yeniden dirilmenin nasıl olacağını somut bir şekilde muhataplarına sunmuştur. Bu sebeple eğitimci özellikle gözle görülemeyen veya fikir sahibi olunamayan konularda bu metoda müracaat ederek olayı zihinlerde netleştirebilir.

2- el-Mecâzü'l-Lügâvî (Lügavî Mecâz): Kelimenin asıl manası dışında başka bir manada kullanılmasıdır. Bu mecazın da birçok örneği Kur'ân'da vardır:

“هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ” *O, size ayetlerini*

*gösteren, sizin için gökten bir rızık indirendir. Ancak O'na yönelen, düşünüp ibret alır.*⁵²⁰

Burada ayetteki رِزْقًا rızık kelimesi yağmura benzetilmiştir. Benzetmenin sebebi yağmurla

gelen çeşit çeşit meyve ve sebzeye dikkat çekmek içindir.⁵²¹

“وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ” *Onun anası haviyedir.*⁵²² Ayette geçen هَاوِيَةٌ kelimesi

cehennem ehli için hazırlanmış çok derin bir çukurdur. Bu kelime anne yerine kullanılmıştır. Çocuk sadece annesine sığınır ve onda huzur bulur. Çocuk nasıl annesinin yanında devamlı durmak isterse inanmayanlar da o şekilde cehennemde kırıdayamaz şekilde kalacaklardır. Bir annenin çocuğunu beklediği gibi Cehennem de ehlini bekleyecektir.⁵²³ Bu sebeple Cehennem ehlinin ahirette tek sığınağı bu Cehennem çukurudur. Fakat burada huzur bulmak

⁵¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, s. 162-163; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XVI, s. 270; Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, s. 325; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, s. 73; Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, LXXXI, s. 10; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, s. 113.

⁵¹⁸ Zilzâl, 99/2.

⁵¹⁹ Taberî, *a.g.e*, XIV, s. 559; İbn Kesîr, *a.g.e*, XVI, s. 328; Râzî, *a.g.e*, XXXII, s. 58; Kurtubî, *a.g.e*, XXII, s. 416.

⁵²⁰ Mümin, 40/13.

⁵²¹ Taberî, *a.g.e*, XX, s. 294; İbn Kesîr, *a.g.e*, XII, s. 176; İbn Atıyye, *a.g.e*, IV, s. 550; Kurtubî, *a.g.e*, XVIII, s. 337.

⁵²² Kâria, 101/9.

⁵²³ Taberî, *a.g.e*, XIV, s. 596; İbn Kesîr, *a.g.e*, XVI, s. 439; Zemahşerî, *a.g.e*, VI, s. 422; Râzî, *a.g.e*, XXXII, s. 75; İbn Atıyye, *a.g.e*, V, s. 517; Kurtubî, *a.g.e*, XXIII, s. 446.

ve bir şefkat aramak imkânsızdır. Bu teşbihli anlatımın gayesi kendinden gayet emin olan kâfirlere sonlarını alaylı bir üslupla sunmaktır. Görüldüğü üzere Allah Teâlâ temsili anlatımla muhatabın alaycı tavrına, cehennemi en değerli varlık olan anneye benzeterek cevap vermiştir. Böylece Cehennem inkâr edenlerin zihninde yer etmesi hedeflenmiştir. Eğitimcinin de özellikle Cennet, Cehennem, ahiret hayatı, yeniden dirilme gibi anlaşılması zor konularda bu metodu kullanması uygun olabilir.

Kur'ân insanların gündelik hayatta kullandığı teşbih sanatının en güzel örneklerini birçok ayette sunmuştur. Biz bunlardan ikisini örnek vermekle yetineceğiz.⁵²⁴

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

“O, şöyle demişti: *"Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Baş beyaz alevler gibi tutuştu (Saçım sakalım ağardı). Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım."*⁵²⁵ Bu ayette benzetme yönü, ateşten çıkan parıltının, aydınlığın, saçtaki ağarmaya, beyazlamaya benzetilmesidir. Yani "saçlara beyazların düşmesi ve ağarması" manasındadır. Bu benzetme ile aslında yaşlılığa vurgu yapılmaktadır.⁵²⁶

Geçen teşbihe dair bir diğer örnek ise şöyledir: *"Bunun üzerine Musa'ya, "Asan ile denize vur" diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi."*⁵²⁷ Deniz bu ayette gökyüzüne doğru yükselen uzun bir dağa benzetilmektedir. Dağ görünüşte hareketsiz durmaktadır ve ikiye ayrılan deniz de hareketsiz bir şekilde kalarak iman edenlere bir zararı dokunmamıştır.⁵²⁸ Denizin ikiye ayrılması olayı teşbihi bir anlatımla zihinlerde daha da netlik kazanmıştır. Böylece denizin yarılması olayını hiç görmemiş kişi dağların büyüklüğünü göz önünde bulundurarak hadisenin büyüklüğünü idrak edebilir. Bu ise Allah'ın kudretinin ve yapabileceklerinin birer kabulü demektir.

3.5 Mekki Surelerde Sunulan Ahlaki Prensiplerde Eğitim Üslûbu

İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütününe ahlak denilmektedir.⁵²⁹ İslam ahlakının iki temel dayanağı Kur'ân ve sünnettir. Hz. Peygamber, bir olan Allah'a itaat etmeye dayalı bir ahlak anlayışını ve dini birlik sağlama görevini üstlenmiş; böylece kabile ve akrabalık anlayışı yerine adaletli olmak, dürüstlük, güvenilirlik, karşılıklı saygı gibi

⁵²⁴ Diğer teşbih ayetleri için bkz. Sâffât, 37/65; Ahzâb, 33/46; Duhân, 44/ 43-46; Yûnus, 10/27; Zilzâl, 99/7.

⁵²⁵ Meryem, 19/4.

⁵²⁶ Taberî, *a.g.e*, IX, s. 454; İbn Kesîr, *a.g.e*, IX, s. 214; Zemahşeri *a.g.e*, V, s. 6; Râzî, *a.g.e*, XXI, s. 182; İbn Atıyye, *a.g.e*, IV, s. 4; Kurtubî, *a.g.e*, s. 408-409; Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XIX, s. 6-7.

⁵²⁷ Şuarâ, 26/63.

⁵²⁸ Taberî, *a.g.e*, XVII, s. 584; İbn Kesîr, *a.g.e*, X, s. 349; Râzî, *a.g.e*, XXIV, s. 139; İbn Atıyye, *a.g.e*, IV, s. 233; Kurtubî, *a.g.e*, XVI, s. 32.

⁵²⁹ Çağrı, Mustafa, "Ahlak", *DİA*, II, s. 1, İstanbul, 1989.

kavramları topluma benimsetmek istemiştir. Kur'ân'da övülen ahlak, *salih amel* kelimesi kullanarak genelleme yapılmıştır: “*İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.*”⁵³⁰ Bunun yanında güzel ahlaktan bahsedilirken “takva, hidayet, sırat-ı müstakim, sıdk, hayr, ma'ruf, ihsan, hasene ve istikamet” gibi kelimeler kullanılmış; kötü ahlaktan bahsedilirken de ism, dalâl, fahşa, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fık, fücür, hatîe, zulüm kelimeleri kullanılmıştır.⁵³¹

İslam dininin asıl amacı toplumsal bir varlık olan insanların bir arada ve huzur içinde yaşayacağı bir ortamı inşa etmektir. Bu sebeple bazı ahlaki prensipler koyması doğal bir durumdur. Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kerim'de nasıl bir ahlak sahibi olunması gerektiğini çok yerde tekrar etmiştir. İnen ayetler bazen var olan kuralları değiştirmiş, bazen de yeni bir ahlak kuralı koymuştur. Her iki durumda da “farklı bir eğitim metodu” uygulayarak insanların zihninde olanı, yeni bir ahlak kuralıyla değiştirmiş ve hayata geçirmiştir. Bu ise tedrici olarak inen ayetler sayesinde zamana yayılarak yapılan bir eğitim metodu olmuştur. Zira eğitim aşamalı hareket etmektir, eğitim üst üste biriken ve birbirini destekleyen çabalardır. Eğitimin gayelerine ulaşmasında zaman önemli faktördür.⁵³² Bu yenilikleri ise örnekleriyle Mekki Sureler ışığında inceleyeceğiz.

3.5.1 Hesap-Ceza

Cahiliye döneminde, özellikle nüfuz sahibi Araplar her istediklerini yapabiliyorlardı. Bütün güç ve hâkimiyet onlar için para ve nesep çoğunluğundan ibaretti. Bu anlayışla kim bu iki gücü elinde bulunduruyorsa güçlü de haklı da o demektir. İnanç olarak da Allah'a ortak koşuyorlar ve putlara ibadet ediyorlardı. Yanlış da yapsalar asla hesap vermezlerdi; hesap verme gibi bir düşünce akıllarından dahi geçmezdi. Hesap verme anlayışı ise kişinin ahlaki açıdan kendisini kontrol altında tutması manasına gelmektedir. Bu ise güvenli bir toplum oluşmasındaki en büyük etkidir. Kur'ân'da, yapılan yanlışların hesaba çekileceğini belirten birçok ayet mevcuttur.⁵³³

Dünya hayatının hesaba çekileceğini belirten ayetlerden birisi şöyledir: *ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ*

التَّعِيمِ “Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz.”⁵³⁴ Ayet Müşriklere

nimetlerin Allah (c.c.) tarafından verildiğini hatırlatarak şükür etmeleri yönde tavsiyede

⁵³⁰ Meryem, 19/96.

⁵³¹ Çağrı, Mustafa, “Ahlak”, *DİA*, II, s. 1-2, İstanbul, 1989.

⁵³² es-Sultan, Nâci b. Dâyl, *İdeal Eğitim Yöntemleri*, s. 13, Guraba Yayn. , çev. Salih Uçan, yy., 2008.

⁵³³ İbrâhîm, 14/7; Enbiyâ, 21/105; Kıyâmet, 75/21; Ra'd, 13/23, Hûd, 11/2; Şûra, 42/15, İnsân, 76/ 8-9; Hadîd, 57/27; Câsiye, 45/27; Kasas, 28/83-84.

⁵³⁴ Tekâsür, 102/8.

bulunmuştur. Bu durum ise onların düştüğü en büyük hatalardan biridir.⁵³⁵ Çünkü inanmayanlar bir bakıma Allah'ı inkâr ederek ellerinde bulunan nimetlerin şükürünü eda etmemektedirler. Mü'minlerin de kâfirler gibi elde ettikleri nimetlerden dolayı hesaba çekilecekleri hadislerde zikredilmiştir.⁵³⁶ Fakat bu ayette özellikle müşriklerin hesaba çekileceklerine vurgu yapılmaktadır. Çünkü onlar verilen nimetlerin gerçek sahibini inkâr etmişlerdir. Ayrıca azarlama amaçlı olarak kâfirlerin Cehennem'e girdikten sonra hesaba çekileceklerinden de bahsedilmiştir.⁵³⁷

Hesap ve cezanın karşılığı sadece dünyada yapılanlarla sınırlı kalacağı ayette şu şekilde zikredilmiştir: *“Siz ancak işlediklerinizin karşılığı ile cezalandırılırsınız.”*⁵³⁸ Kur'an'ın bu ayeti dünya hayatında müşriklerin Allah'a karşı takındıkları tavır ve isyanlarından dolayı sorguya çekileceğini haber vermektedir. Bu ayetle beraber emir ve yasaklara uyulmaması durumunda hesaba çekilme hükmü gelmiş olmakta, ayrıca yasakların çiğnenmesi sonucunda nasıl bir ceza verileceği haber verildiği için bu kaçınılmaz bir son olmaktadır.⁵³⁹

Hesap ve cezanın mutlaka gerçekleşeceğine işaret eden bir diğer ayet ise şöyledir:

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى

*“Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Akıbet (sonuçta) kötülük yapanları yaptıkları ile cezalandıracak, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandıracaktır.”*⁵⁴⁰ Ayet herkesin sadece yaptıklarından sorumlu tutulacağına işaret ederek hesap ve cezanın adaletli bir şekilde olacağını da haber vermektedir.⁵⁴¹ Bu ayet hesaba çekilmenin kesinlikle olacağına vurgu yapmak için Allah Teâlâ'nın kudretine dikkat çekmiştir. Çünkü bu ihtişamlı yapıların yaratılmasındaki gayelerden birisi de Allah'ın varlığının kabulüne yardımcı olmasıdır.⁵⁴²

Ahiret hayatına vurgu yapan ayetler oldukça çoktur. Müşriklerin inkârda ısrarcı olmaları bu tekrarları gerekli kıldığını söyleyebiliriz. Çünkü Kur'an, öncelikle açıklama yaparak ve sevdirek öğretmeyi uygun görmüş, fakat kâfirler ise bir sebep göstermeden sadece inat

⁵³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, s. 603; İbn Kesîr, *Tefsîr Kur'âni'l-a'zîm*, XIV, s. 445; İbn Atrıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, V, s. 519.

⁵³⁶ Tirmizî, *Tefsîr*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 4158; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIV, s. 445.

⁵³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, s. 83.

⁵³⁸ Sâffât, 37/39.

⁵³⁹ Taberî, *a.g.e.*, XIX, s. 529; Râzî, *a.g.e.*, XXVI, s. 135; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, s. 28.

⁵⁴⁰ Necm, 53/31.

⁵⁴¹ Taberî, *a.g.e.*, XXII, s. 59; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XIII, s. 272.

⁵⁴² Râzî, *a.g.e.*, XXIX, s. 6.

etmek suretiyle öğütlerden yüz çevirmişlerdir. Böylece ayetlerde üslup daha da sertleşmiş ve tehditkâr bir hal almıştır.

Ahiretteki hesap ve cezayı anlatan ayetlerin amacı, unutulan tek Allah inancını tekrar hatırlatmaktır. Eğitim metodunda yeri geldikçe verilen tepkiler karşılığında korkutmanın mümkün olabileceğini bu ayetler göstermektedir. Fakat korkutma her zaman değil; aşırıya gidilme ve pişman olmama durumlarında olması daha uygun olacaktır. Kalpleri kazanılanların büyük çoğunluğu şefkatli yaklaşım ve ümit verici üslup sayesinde doğru yolu bulmuşlardır. Hz. Peygamber'in tebliğ sürecinde, getirdiği yeni dini kabullenme aşamasında kimse zorlamayla karşılaşmamıştır. Bu sebeple eğitimci zorlamadan uzak, konuları gayet sevdirci bir üslupla hedef kitleye sunmalıdır. Zaten dinde zorlamanın olmadığı ve sevdirmenin esas olduğu Kur'an'da özel olarak zikredilmiştir: *لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ “Dinde zorlama yoktur”*⁵⁴³

3.5.2 Nimetlerin Hatırlatılması

Nimetlerin var olması insanların değerli olduğunun bir işaretidir. Allah Teâlâ kulları arasında bir ayırım yapmadan herkese nimetler ihsan etmiştir. Bu O'nun Rahmaniyet ve Rububiyet sıfatlarının bir tezahürüdür. Fakat bazı zamanlarda ve durumlarda insanoğlu bu nimetleri vereni unutarak başka varlıkları nimetin kaynağı olarak kabul edip onlara tapmaya yönelmiştir. Nimetlerin varlığı ise Allah Teâlâ'nın varlığına bir delildir. Allah (c.c.) tarafından verilen sayısız nimetler Kur'an'ın birçok yerinde hatırlatılmıştır.⁵⁴⁴ İnsanlara nimetlerin hatırlatılması ve böylece nihai olarak nimeti verene dikkat çekilmesi Kur'an'ın bir eğitim metodudur. Bu eğitim metoduyla, iman edenlere şükretme sebepleri öğretilmiş; inkâr edenlere ise yanlış yolda oldukları delillerle gösterilmiş ve iman etmeleri için ikna etme gayreti içinde olunmuştur.

Nimetlerin varlığı ve yokluğu durumunda insanların halleri şu ayette çok net bir şekilde ifade edilmiştir: وَلَئِنْ أَدْقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَكُوفُ كُفُورًا وَلَئِنْ أَدْقْنَاهُ نَعْمَاءً بَعْدَ

ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ

مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir. Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet

⁵⁴³ Bakara, 2/256.

⁵⁴⁴ Nimetlerden bahseden ayetler için bkz. : Fâtiha, 1/7; Hûd, 11/52; Nahl, 16/18; Neml, 27/16; Lokmân, 31/8; Sâffât, 37/57; Hucurât, 49/8; Rahmân, 55/13.

tattırırsak “Kötülükler başımdan gitti.” der, şımarır ve öğünür. Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”⁵⁴⁵ Bu ayet İbn Abbâs’tan rivayete göre Velîd b. Muğîra hakkında nazil olmuştur.⁵⁴⁶ Ayetteki أَذَقْنَا (tattırdık) fiili ile istiare yapılarak nimetlerin geçiciliğine dikkat çekilmiştir. Çünkü tatma kelimesi yemeğin ağızda tadıldıktan sonra hemen geçip mideye inmesi anlamındadır. Nimetler de sahibinde biraz kalarak ondan faydalandıktan sonra yemeğin inmesi gibi hızlıca yok olur.⁵⁴⁷ Ayet, nimetlerin olması veya nimetlerin bir sebepten dolayı gitmesi durumunda insanların takındığı tavra dikkat çekmektedir. Her iki durum da aslında Allah’ın istemesiyle olmakta fakat insanlar nimetin varlığında şıarmakta ve yokluğunda ümitsizliğe düşerek nankörleşmektedir.⁵⁴⁸ Bu sıfatlar ise kâfirin ve münafıkların özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mü’minler ise bulunduğu kötü durumu hayra yorarlar ve sabrederler. Muhataplardan istenen; bulunduğu haline sabretmesi ve nimetlerin Allah’tan geldiği bilinciyle şükretmesidir.⁵⁴⁹ Böyle bir düşünceye sahip olan kimse kaybettiği şeyler için üzülmez ve zamanını da boşa kaybetmiş olmaz. Ayet, nimetin varlığında şıarmayı ve yokluğunda ümitsizliğe düşerek nankörleşmeyi eleştirirken aynı zamanda doğru davranışı da göstererek yanlış düzeltmenin mümkün olduğunu öğretmiştir. Ayrıca bu ayette gözlem metodu kullanılmıştır. Yani olan bir olay; hikmetleri ve amacı daha iyi anlaşılması için her yönüyle muhataplara aktarılmıştır.

Konuya dair bir başka ayet bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: **أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ**

مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ

عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّبِينٍ “Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah’ın sizin hizmetinize

verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi? Yine de insanlar arasında, hiçbir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp duranlar vardır.”⁵⁵⁰ İbn Abbâs’tan rivayete göre bu ayet, “Melekler Allah’ın kızlarıdır.” diyen Nadr b. Hâris hakkında inmiştir. Çünkü bu müşrik; bilgisi veya kaynağı olmadan tartışmaya devam etmektedir.⁵⁵¹ Ayette, yerde ve gökte ne kadar nimet

⁵⁴⁵ Hûd, 10/9-10.

⁵⁴⁶ Taberî, *a.g.e.*, XVII, s. 459; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 262; Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, s. 422; Râzî, *a.g.e.*, XXIV, s. 86; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî l-Kur’ân*, XI, s. 78; İbn Atıyye, *el-Muharraru l-vecîz*, V, s. 86.

⁵⁴⁷ ed-Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, III, s. 397.

⁵⁴⁸ Konuyla ilgili diğer ayetlere bkz. Hûd, 11/9; İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/112; İsrâ, 17/67-69.

⁵⁴⁹ Taberî, *a.g.e.*, XII, s. 340; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XII, s. 262; Zemahşerî, *a.g.e.*, VI, s. 422; Râzî, *a.g.e.*, XVII, s. 198; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, s. 78; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, s. 86.

⁵⁵⁰ Lokmân, 31/20.

⁵⁵¹ Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, s. 376.

varsa hatırlatılarak bu nimetler üzerinde düşünülmesi ve Allah gibi yüce bir varlığın tanınması istenmiştir. Çünkü insanlara açıktan güzellik, sağlık, mal vb. nimetler verildiği gibi bilemeyecekleri nimetler olan Allah'a yakınlık, cennete ulaşma gibi şeyler de bahşedilmiştir.⁵⁵² İnanan ve inanmayan herkese özellikle tecrübe ettiği nimetler hatırlatılmıştır. Böylece muhatapların tecrübe ettiği yaşamdan örnekler sunulurken düşünmesi ve akabinde tek ilah'ın farkına varması hedeflenmiştir. Ayrıca sayılan bütün bu nimetler insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Muhataplardan rızıklar üzerinde düşünmeleri ve bunların tesadüfî olmadığını da görmeleri istenmiştir. Diğer bir taraftan insanın değerine de vurgu yapılmaktadır. İnsan, etrafındaki varlıklara göre oldukça küçük ve basittir. Fakat bunun yanında Allah Teâlâ onu öyle bir yere koymuştur ki değeri tartışılmaz hale gelmiştir.⁵⁵³ Bu sebeple Kur'ân'da muhataplarına değerleri anlatılmış ve Allah'a inanarak bu değerden bir şey kaybetmemeleri konusunda uyarılmışlardır. Bu ayette soru-cevap ve gözlem metodu kullanılarak verilen nimetlerle anlatılmak istenen hikmetlerin farkına varılması istenmiş ve muhataplar ikna edilmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁴

3.5.3 İnsana Verilen Değer

İnsan yaratılanlar arasında en değerli varlıktır. Allah'ın insanı yaratırken, ona kendi ruhundan üfleme,⁵⁵⁵ en güzel şekilde⁵⁵⁶ ve şerefli olarak⁵⁵⁷ yaratması bu durumu en güzel şekilde ifade etmektedir. Bu değer neticesinde insana birçok ayrıcalıklar sunulmuştur. Nitekim yeryüzünde yaratılan her şey insanın emri altına verilmiştir. Zengine parası olduğu için değil başkalarıyla malını paylaştığı için; fakire ise bulunduğu duruma sabır gösterdiği için değer verilmiştir. İnsandan da bu değere yakışır bir şekilde hareket etmesi beklenmiştir. Bu sebeple kişi Allah'a iman ettiği zaman, kendisinin ve etrafındakilerin değerini fark ettiği sürece doğru yolda olduğu; aksi halde ise yanlış içinde çırpınıp durduğu çeşitli ayetlerde hatırlatılmaktadır. Bunlardan bir kısmını burada zikretmek uygun olacaktır:

İnsana verilen değer ayetlerde çok net zikredilmiştir: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ

“الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ” *Onlara,*

"Allah'ın sizi rızıklandığı şeylerden Allah yolunda harcayın" denildiği zaman, inkâr

⁵⁵² Taberî, *a.g.e*, XVIII, s. 566-368; İbn Kesîr, *a.g.e*, XI, s. 75; Zemahşerî, *a.g.e*, V, s. 18; Râzî, *a.g.e*, XVII, s. 198; İbn Atiyye, *a.g.e*, IV, s. 352.

⁵⁵³ Kutup, Seyyid, *a.g.e*, XXXI, s. 19.

⁵⁵⁴ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 10, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 21:40; Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, s. 209.

⁵⁵⁵ Secde, 32/39.

⁵⁵⁶ Tîn, 95/4.

⁵⁵⁷ İsrâ, 17/70.

edenler iman edenlere, "Allah'ın, dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz? Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz" derler."⁵⁵⁸ Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayet şöyledir: Ebu Bekir (r.a.), yoksul müslümanlara yemek yedirir, onları doyururdu. Bir gün yolda ona rastlayan Ebu Cehil: "Ey Ebu Bekir, Allah'ın bu yoksulları doyurabileceğini mi sanıyorsun?" diye sordu. Ebu Bekir: "Evet." dedi. Ebu Cehil: "O halde neden onları yedirip doyurmuyor?" diye sordu. Ebu Bekir: "Allah bir kavmi fakirlikle, diğer bir kavmi de zenginlikle imtihan etmiş; fakirlere sabretmeyi, zenginlere de yedirmeyi emretmiştir" dedi. Ebu Cehil: "Vallahi ey Ebu Bekir, sen olsa olsa sapıklık içindesin. Sen sanıyor musun ki Allah bunlara yedirmeye gücü yeterken yedirmemiş de sen onlara yediriyorsun?" dedi. İşte bunun üzerine yukarıda zikredilen âyet ile "*Bundan sonra her kim de verir ve sakınırsa, bir de o en güzeli tasdik ederse Biz de onu, en kolayla hazırlarız.*"⁵⁵⁹ ayeti indirilmiştir. Ayrıca fakir müslümanların, müşriklerin iddia ettiği üzere Allah'ın paylarına ayırdıkları mallardan⁵⁶⁰ istediklerinde alaylı bir üslupla "Allah sizi istese doyururdu" diyerek dinlerinden dönmedikleri müddetçe bir şey vermeyeceklerini söylemişlerdir.⁵⁶¹ Ebu Bekir'in fakir insanlara karşı tavrı İslam'ın insana verdiği değeri en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Müslüman, zengin ise İslam'ın insana verdiği değer farkında olarak muhtaç olanların yardımına koşar hatta bunu kendine vazife edinir. Çünkü zenginlik de fakirlik gibi aslında bir imtihandır. Her iki guruba da Allah'ın emrettiği vazifeler vardır. Fakat müşrikler Allah'ı unuttukları gibi sadece zenginlerin değerli olduklarını düşünerek fakirlere sahip çıkmayı reddetmişlerdir. Ayrıca Allah'ın fakirlik ve zenginlik durumlarında yapılmasını emrettiği şeyleri umursamayarak fakir müslümanlarla alay etmişler ve şefkat göstermemişlerdir. Bu alaycı tavır aynı zamanda Allah'ın takdir ettiği durumla da alay etmek manasına gelmektedir.⁵⁶² Ayetteki *بِمَا رَزَقَكُمْ* kelimesi durumun kötülüğünün ne kadar ileri derecede olduğunu göstermektedir. Çünkü müşrikler gerçekte kendilerinin olmayıp Allah'ın olan malı fakirlere vermekten kaçınmışlardır. *ضَالِّ* "sapıklık" kelimesini *مُبِين* "apaçık" kelimesi ile vasıflandırması ise bu yanlış yolda olmanın herkes tarafından görüldüğüne işaret eder. Yani onların yanlışları herkes tarafından bilinmektedir ve gizlenmesi mümkün değildir.⁵⁶³

⁵⁵⁸ Yâsîn, 36/47.

⁵⁵⁹ Leyl, 92/5-6; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, s. 457-458.

⁵⁶⁰ En'âm, 6/136.

⁵⁶¹ Taberî, *a.g.e.*, XVIII, s. 566-368; İbn Kesîr, *a.g.e.*, XI, s. 75; Zemahşerî, *a.g.e.*, V, s. 18; Râzî, *a.g.e.*, XVII, s. 198; İbn Atiyye, *a.g.e.*, IV, s. 352; Kurtubî, *a.g.e.*, XVII, s. 456.

⁵⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, s. 450; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XI, s. 366; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, s. 171; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, s. 456

⁵⁶³ Râzî, *a.g.e.*, XVI, s. 84

Allah Teâlâ bu ayetle, müşriklerin davranışlarının doğru olmadığını ifade etmek için ve zihinlerde doğrunun ne olduğunun netleşmesi için onların cevabını da zikrederek tartışma metodunu kullanmıştır. Ayrıca sebebi nüzul dikkate alındığında, ayette “örnek olay incelemesi metodu” kullanılarak ahlâki değerler ve erdem öğretimi amaçlandığı görülmektedir.⁵⁶⁴ Bütün bunlardan başka insana verilen değeri Rasulullah’ın hadislerinde de görmek mümkündür. Nitekim şu hadisi şerif insana verilen değeri en güzel şekilde ifade etmektedir: “Bir gün Hz. Peygamber arkadaşlarından bir grupla otururken yakınlarından bir cenaze geçmiş ve Peygamber (sav) cenazeyi görünce ayağa kalkmıştı. Yanında bulunanlar, onun bir müslüman cenazesi değil, Yahudi cenazesi olduğunu söyleyerek, “ayağa kalkmanız gerekmezdi” demek istemişlerdi. Onların bu sözü üzerine Hz. Peygamber: “Müslüman değilse insan da mı değil?” cevabını vermişti.⁵⁶⁵

İnsanoğlu, insan olması bakımından doğuştan şerefli yaratılmıştır. Bu konuya dikkat çeken ayet şöyledir: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى

كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”⁵⁶⁶ Ayet insanın sadece insan olarak değerini bu ayette oldukça net bir şekilde ifade etmiştir. İnsanların tüm ihtiyaçları yaratıcı tarafından karşılanmış, fiziksel olarak ihtiyacını karşılayacak şekilde noksansız yaratılmış ve en önemli değer ölçütü olan akıl verilmiştir. Akıl ise hakikatleri görmeye yarayan bir işleve sahiptir.⁵⁶⁷ كَرَّمْنَا kelimesiyle insanda olabilecek her türlü eksikliğin imkansızlığına işaret edilmiştir. Bu eksiklikten kasıt mal manasında değil şeref ve fazilettir.⁵⁶⁸

Allah Teâlâ yarattığı insanlara akıl vermiş ve özgür iradeleriyle seçme hakkı tanımıştır. Kendisine iman hususunda bile deliller sunarak önce düşünmeyi tavsiye etmiştir. Yani iman etmeyi kişinin kendi isteğiyle olması gerektiğine vurgu yapmıştır. O, insanı belli bir şekilde davranmaya zorlamamış, ona dilediğini yapma hürriyeti vermiştir: إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا

كُفُورًا “Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik; ister şükreder, ister nankörlük eder.”⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 13, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 12:50.

⁵⁶⁵ Buhârî, Cenâiz, 50.

⁵⁶⁶ İsrâ, 17/70.

⁵⁶⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 45; Râzî, *a.g.e.*, XXI, s. 13.

⁵⁶⁸ İbn Atıyye, *a.g.e.*, III, s. 474; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, s. 126.

⁵⁶⁹ İnsân, 76/3.

Ayet doğru yolun ne olduğunun insanlara gösterildiğini ifade etmekte fakat onların nankörlük veya şükür etme konusunda kendi tercihlerini yapmakta serbest olduklarını ve bir zorlamayla karşılaşmayacaklarını belirtmektedir.⁵⁷⁰ Aynı zamanda شَاكِرًا kelimesi fail formatında kullanılarak doğru yol gösterilmesine rağmen şükür etmenin azlığına; كَفُورًا kelimesi ise mübalağa sıgasıyla geldiği için de doğru yol gösterilmesine rağmen inkâr edenlerin çok olduğuna işarettir.⁵⁷¹ Bu ayet doğruya teşvik amaçlı özendirme ve sakındırma metodunu kullanmış, böylece insanların umut, kaygı ve güven duyguları esas alınarak onların güçlü bir şekilde bilgi ve davranışa yönelmeleri sağlanmıştır.⁵⁷²

3.5.4 Kadına Verilen Yeni Değer Anlayışı

İndiği dönemde Kur'an kadınlar için birçok yenilikler getirmiştir. Aynı dönemi başka milletlerle kıyasladığımız zaman hatta daha yakın zamana bakıldığında kadınların hakları yok denilecek durumdaydı. Günümüzde dahi İslam'ın kadınlara verdiği değer tam olarak anlaşılamamaktadır. Bilinmesi gereken en önemli şey; Allah Teâlâ'nın erkeğin ve kadının sorumluluklarını adaletli bir terazide sunmuş olduğudur. İslam'ın kadın ve erkek arasında eşitliği değil, adaleti sağlamaya çalıştığını düşünmekteyiz. Farklı yaratılış özelliğine sahip bu iki varlığın eşit olması mümkün gözükmemektedir. Zaten eşit olma düşüncesi öncelikle kadın haklarının çiğnenmesi anlamına gelmekte olup ona kaldıramayacağı sorumlulukları beraberinde getirecektir. Konumuzun Mekkî sureleri kapsadığı halde Kur'an üslubunun Medeni surelerde de devam ettiğini görmekteyiz. Bu sebeple konuyu açıklaması açısından Medeni olan şu ayet dikkate şayandır: "Erkek, kız gibi değildir."⁵⁷³ Kısaca hukuk önünde eşit olmakla beraber vazife bakımından eşit değildirler.

Kur'an'ın indiği dönemde kadınlar; miras, evlilik, boşanma ve sosyal statü gibi konularda oldukça geri planda kalmışlardır. Fakat Kur'an kadının Allah katındaki ve toplumdaki yerini hem ayetlerle hem de Hz. Peygamber'in hayatından örneklerle muhataplarına sunmuştur. Ömer b. Hattab bu konuda şöyle demiştir: "Biz, cahiliye döneminde kadınlara değer vermezdik. Nihayet Allah Teâlâ, onların haklarında ayetler indirdi ve onların haklarını belirtti."⁵⁷⁴ Kadınlara tanınan bu haklar sadece Mekkî ayetlerle sınırlı kalmamış vahiy süresince devam etmiştir. Çünkü Kur'an, yirmi üç senede inmesi sebebiyle sosyal olaylara canlı bir tanıktır ve bu süre zarfında da Arap toplumunda süregelen yanlışlar düzeltilmeye

⁵⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, s. 237.

⁵⁷¹ Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânühü*, VIII, s. 165.

⁵⁷² Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 17, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 15:55.

⁵⁷³ Âli İmrân, 3/36.

⁵⁷⁴ Buhârî, Libâs, 31, Tefsîr, 66, 2; Müslim, Talâk, 31.

devam edilmiştir. Zira Medine döneminde özellikle kadın haklarından, onların hukûkî ve sosyal konumlarından bahseden ve “kadınlar” anlamına gelen “Nisâ” suresi inmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ’nın, insanları kadın erkek ayırmadan yeryüzünde halife olarak yaratması, hukuka sahip olma açısından aralarında fark olmadığına da bir işarettir. Nitekim bazı ayetler kadınlara yönelik hitaplar içermektedir.⁵⁷⁵ Hukuksal olarak kadın ile erkeğin eşit olduğu vurgusu her daim Mekkî ve Medenî surelerde yapılmıştır: “Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”⁵⁷⁶

Allah Teâlâ yaratılış bakımından kadın erkek arasında bir ayırımın olmadığını şu ayetlerle ifade etmektedir: “Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.”⁵⁷⁷

Kız çocuğu doğan müşriklerin tutumu Kur’ân’da eleştirilmiş ve bunun doğru olmadığı kesin bir dille ifade edilmiştir: “Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!”⁵⁷⁸

Hiz. Peygamber’in erkek çocuklarının ölmesi üzerine soyu kurudu diyerek alay edenlere cevap olarak inen ayetler, bu inanışın doğru olmadığını belirtmektedir: “Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.”⁵⁷⁹ Bu ayetin de işaret ettiği üzere Hiz. Peygamber’in soyu tükenmemiş bilakis kızı Fâtıma vasıtasıyla soyu nesilden nesile aktarılmıştır.⁵⁸⁰ Ayrıca kız çocuklarını diri diri gömenlerin hatalarının büyüklüğünü şu ayet ifade etmektedir: “Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahından ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman”⁵⁸¹

⁵⁷⁵ Ekşioğlu, Osman, İslam’da Kadının Yeri, s. 87, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: VIII, İzmir, 1994.

⁵⁷⁶ Ahzâb, 33/35.

⁵⁷⁷ Â’râf, 7/189.

⁵⁷⁸ Nahl, 58/59.

⁵⁷⁹ Kevser, 108/3.

⁵⁸⁰ Acar, H. İbrahim, “Talak”, DİA, XXXIX, s. 497, İstanbul, 2010.

⁵⁸¹ Tekvîr, 81/8–9.

Kadına boşanma hakkı tanınmış⁵⁸² ve erkeğin haksız yere boşamasını da yasaklamıştır: *“İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*⁵⁸³

Bütün kadınlara eğitim hakkı tanınmıştır. Bilenle bilemeyen arasındaki uçurumu şu ayet açık bir şekilde ortaya koymuştur: *“De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”*⁵⁸⁴ Bu ayetin ilme verdiği önem ortadadır. Eğitimin kadın erkek herkes için önemli olduğuna Hz. Peygamber de dikkat çekmiştir: *“İlim öğrenmek kadın erkek her müslümana farzdır.”*⁵⁸⁵ Bir başka ayet ise ilim elde etmek için soru sormayı teşvik etmiş ve bunda da emir fiili kullanılarak kadın erkek ayrımı yapmamıştır: *“Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.”*⁵⁸⁶

3.5.5 İnfak

İnfak; Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara ayni ve nakdi yardımda bulunması demektir.⁵⁸⁷ İslam dini infaka çok önem vermiştir. Çünkü insana verilen değer bunu gerekli kılmaktadır. Ayrıca Kur’ân’da malların gerçek sahibinin Allah olduğu vurgusu özellikle yapılmaktadır: *أَمْنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ*

“Allah'a ve Resulüne

*iman edin ve sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı maldan, (Allah yolunda) harcadın. İçinizden iman edip de (Allah yolunda) harcayanlar var ya; onlar için büyük bir mükâfat vardır.”*⁵⁸⁸ Görüldüğü gibi ayette malların gerçek sahibinin Allah olması sebebiyle, başkasının malı üzerinde cimrilik yapılmasının doğru olmadığı vurgulanmıştır. Zenginler mallarını tasarrufta gerçek sahibinin memurlarıdır.⁵⁸⁹ Ayette meful olarak gelmesi beklenen kelime silinmiştir. Yani neyin infak yapılacağı zikredilmemiştir. Bunun sebebi ise, sadaka vermeye teşvik etmek ve malı harcamada cimrilik yapılmaktan kaçınılması gerekliliğine dikkat çekmektir.⁵⁹⁰

⁵⁸² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, s. 129.

⁵⁸³ Mücâdele, 58/2.

⁵⁸⁴ Zümer, 39/9.

⁵⁸⁵ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

⁵⁸⁶ Nahl, 16/43.

⁵⁸⁷ Çağrı, Mustafa, “İnfak”, *DİA*, XXII, s. 289, İstanbul, 2000.

⁵⁸⁸ Hadîd, 57/7.

⁵⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, s. 382.

⁵⁹⁰ Derviş, Muhyiddîn, *a.g.e*, VII, s. 420.

İnfak yapılırken, karşılık beklemeden Allah rızası için yapılmalı ve infakta bulunan kişinin gururunu kırabilecek davranışlardan uzak durulmalıdır. Ayrıca verilen mallar kullanışa uygun olmalı, hatta sevilen en kaliteli olanından gerçek fakire ulaştırılmaya gayret edilmelidir: “*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.*”⁵⁹¹ Karşılıksız vermek Kur’ân’da birçok kez övülmüştür: “*Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.*”⁵⁹² Bu ayet kendileri aç olmalarına rağmen yiyeceklerini fakir, yetim ve müşrik bir esirle paylaşan Hz. Ali ve ailesi hakkında inmiştir. Ayetten anlaşıldığı üzere severek ve isteyerek vermeleri çok daha önemlidir.⁵⁹³

“*Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.*”⁵⁹⁴ İbn Abbas bu ayetin, Osman b. Affan ve onun kölesi hakkında indirildiğini söylemiştir. Çünkü o köle, Müslüman olmayı istemez ve sadaka vermekten, emru bilma’ruftan (iyilik etmeyi) men ederdi.⁵⁹⁵ Allah’a karşı gelen, inkar eden ve sadaka vermeyen kimseler köleye benzetilmiştir. Mü’minler ise emre uyarak Allah’a inanmayı kabul etmişler ve etrafındakilere infakta bulunmuşlardır. Bu kimseler malından tasarrufta bulunan hürlere benzetilmiştir.⁵⁹⁶ Bir bakıma kölelik sistemine sıkı sıkıya bağlı olan toplumda yaşayan zengin müşrikler kendilerine yakıştıramadıkları köle sıfatını almış oluyorlar. Bu ayet ve zikredilen ayetlerde örnek olay incelemesi metodu uygulanmıştır. Zira ahlâki değerler ve erdem öğretiminde bu metot kullanılmakta ve muhatabın konuyu daha iyi kavrayarak net bir şekilde örnekler aracılığıyla anlaması sağlanmaktadır. Bu da ahlaki açıdan iyi insan olmanın, rol modeller yardımıyla mümkün olduğu anlayışını okuyucuya aktarmaktadır.

3.5.6 Yeni Bilgiler Işığında Eğitim

Vahiyle gelen bütün öğretiler Mekke halkı için yeni bilgiler demektir. Çünkü dini ve ahlaki açıdan bozulmuş bir kavmi yeniden inşa etmek ancak yeni bilgilerle olabilirdi. Kur’ân bu bilgileri bir çırpıda değil, yirmi üç senede yavaş yavaş kalplere yerleştirmiştir. Bu başlık altında ön plana çıkan tevhid, hesap-ceza, ahlak erdemlilik olmak üzere üç konu ele alınacaktır:

⁵⁹¹ Âli İmrân, 3/92.

⁵⁹² İnsân, 76/8–9.

⁵⁹³ Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbü’n-nüzûl*, s. 470; Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e.*, VII, s. 165.

⁵⁹⁴ Nahl, 16/75.

⁵⁹⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XIV, s. 308; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 157.

⁵⁹⁶ Taberî, *a.g.e.*, XIV, s. 307; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XX, s. 87; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, III, s. 409; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, s. 382.

a. Müşrikler için vahiyle gelen en büyük yenilik, puta tapmanın yasaklanması ve Allah'ın varlığını kabul etmektir. Atalarına derin bağlılıkları nedeniyle bu bilgiyi kabullenmeleri oldukça zordur. Nitekim öyle de olmuş ve inkârlarında ısrar etmişlerdir: *“Ayetlerimiz onlara açık açık okunduğu zaman delilleri yalnızca: «Doğru sözlü iseniz babalarımızı getirin bakalım!» demek olur.”*⁵⁹⁷ Atalarının yeniden dirilmenin gerçek olup olmadığına şahitlik yapmak üzere diriltilmelerini istemişlerdir. Fakat onların bu inkârlarının kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü şimdi olmayacak bir şey gelecekte de olmayacak anlamında değildir.⁵⁹⁸ Öte yandan puta tapmayı sorgulayanlar arasından Allah'a iman etmeyi tercih edenler de olmuştur: *“Şöyle de dediler: "İştittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.”*⁵⁹⁹

b. Müşrikler kendilerinin bir gün sorgulanacağı düşüncesini asla kabul etmemişlerdir. Kendilerini, oğullarıyla ve mallarıyla sorgulanamaz kabul etmekte olup yeni bir bilgi olan öldükten sonra dirilmeye iman etmemişlerdir. Çünkü ahirete iman, hesaba çekilmeyi beraberinde getirmektedir: *“(Mekke müşrikleri ise), derler ki: "Biz bir kere öldük mü iş biter, artık dirilmemiz mümkün değil. Ama siz dirilme iddianızda tutarlı iseniz, daha önce gelip geçmiş atalarımızı diriltin de görelim!”*⁶⁰⁰ Allah Teâlâ Kur'ân'da müşrikleri korkutmak üzere zakkum ağacını zikredince Ebu Cehil şöyle demiştir: *“Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in sizi kendisiyle korkuttuğu zakkum ağacı nedir bilir misiniz? O tereyağlı Yesrib hurmasıdır. Eğer ele geçirebilirsek mutlaka onu yiyelim.”* Allah Teâlâ Ebu Cehil'in sözleri üzerine bu âyetleri indirdi.⁶⁰¹ Müşriklerin şüpheleri kabul edilemez bir durumdur, çünkü kalıcı olan hayat ahirettedir. Bu sebeple atalarının tekrar hayata dönmesi imkânsızdır.⁶⁰²

c. Kur'ân muhataplarına ahlaki açıdan da yenilikler sunmuştur. Haksız yere mal edinmemek, dedikodu yapmamak, ticarete dürüst olmak, yetimin malını yememek, fakiri doyurmak vb. birçok ahlaki davranış konularında yeni kurallar konulmuştur. Fakat bunları kendi maddi güçlerine ve otoritelerine bir saldırı olarak gören müşrikler bu emirlere şiddetle karşı çıkmışlardır: *وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ*

بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ *“Çirkin bir iş işledikleri vakit, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: “Şüphesiz, Allah çirkin işleri*

⁵⁹⁷ Câsiye, 45/25.

⁵⁹⁸ Taberî, a.g.e, XXI, s. 99; Râzî, a.g.e, XXVII, s. 271.

⁵⁹⁹ Bakara, 2/285.

⁶⁰⁰ Duhân, 44/34-36.

⁶⁰¹ Kurtubî, a.g.e, XIX, s. 125.

⁶⁰² İbn Kesîr, a.g.e, XII, s. 346.

emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?"⁶⁰³ Suddî (v. 745) ve Mücâhid (v. 723) bu ayetin iniş sebebinin şöyle açıklamışlardır: "Yemenli bir Arap kabilesi Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederdi. Onlara: "Neden Beytullah'ı böyle çıplak olarak tavaf ediyorsunuz?" diye soranlara: "Biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk. Allah da bize Beytullah'ı böyle çıplak olarak tavaf etmemizi emretti." dediler ve bunun üzerine bu âyet nazil oldu." Bu ahlaksız davranışı "Muhafazakârlar" anlamına gelen "Humus" ismi verilen Kureyşliler dışında diğer bütün kabilelerin geceleri yapmış olduğu da rivayetlerde geçmektedir.⁶⁰⁴ Burada kötü davranış Kâbe'yi çıplak gezmek olarak zikredilmiştir. Fakat Kur'ân'ın geneline bakacak olursak kötü davranış: Allah'a iman etmeme, Peygamber'e karşı gelme, haksızlık yapma hususunda da atalarının yaptıklarını tekrar etmiş olmalarından dolayı, genel olarak ahlaki açıdan bozulma içine girecek bütün davranışları içine alabilir. Ayrıca Mekkeliler bu zikredilen davranışın kötü olduğunu bilmekte, fakat Allah'ın emri olduğunu düşünerek itaat manasında yapmaktadırlar. Ancak Allah Teâlâ kötülük emretmekten münezzehtir.⁶⁰⁵ Ayetin başında gelmiş olan و harfi cümleye başlamak için kullanılmış ve yaptıkları çirkin işte ısrarcı olduklarını pekiştirmiştir.⁶⁰⁶

Verilen üç örnekte de diyalog ve tartışma metodunun kullanıldığı görülmektedir. Bu metod ise kavramayı ve ikna olmayı gerektiren konularda kullanılmaktadır.⁶⁰⁷ Nitekim müşriklerin Allah'a ortak koşmaları, ahiretin varlığını inkâr etmeleri ve yaptıkları yanlışlarda ısrarcı olmaları, onların hatalarını kavramaları açısından açıklama gerektirmiştir. Böylece yanlışların telafisi için ikna ve açıklama yoluna müracaat edilmiştir.

3.5.7 Akl Kullanmak ve Düşünmekle İlgili Ayetler

Kur'ân, insanın düşünme eyleminin önemine birçok ayette değinmiştir.⁶⁰⁸ Allah; yaratmış olduğu varlıklar hakkında (deve, karınca, arı, insan), yeryüzü ve gökyüzü hakkında, verilen nimetler üzerine düşünmeyi tavsiye etmiştir. Çünkü bu düşünme eylemiyle Allah'ın varlığına ulaşmak mümkün olabilmektedir. Ayrıca doğru ve yanlış birbirinden daha kolay ayırt edilebilmektedir. Düşünmeyi ifade eden kelimeler; **tefekkür**, **tedebbür**, **i'tibar** ve **taakkul** (**akıl**), **tezekkür** olarak ifade edilebilir.

⁶⁰³ Â'râf, 7/28.

⁶⁰⁴ Taberî, *a.g.e*, X, s. 137-138; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, VI, s. 271; Râzî, *a.g.e*, XIV, s. 23; İbn Atıyye, *a.g.e*, II, s. 391.

⁶⁰⁵ Râzî, *a.g.e*, XIV, s. 59.

⁶⁰⁶ Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e*, II, s. 540.

⁶⁰⁷ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s.10, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 09:30; Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, s. 216.

⁶⁰⁸ Düşünmenin önemine dikkat çeken ayetler için bkz. En'âm, 6/126; Hûd, 11/24; Furkân, 25/62; Mü'minûn, 23/85; Duhân, 44/13; Kamer, 54/32; Vâkıa, 56/62.

Tefekkür: Bir işin akıbeti konusunda düşünmek,

Tedebbür: Bir işin sonucunu başından hesap etmek,

Tedbir: Gereken önlemi almak demektir. Düşünme, tedebbürde olduğu gibi gelecekte olan bir eylem değil de geçmişe yönelikse tezekkür adını alır ve hatırlama, anma anlamına gelir.⁶⁰⁹ Genel olarak Kur'ân'da düşünme, gözlemlerle ve mukayese yoluyla da ibret almaya ve konular-olaylar üzerinde düşünme eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın gözlemleri ve tecrübesinin yanına düşünmek de eklenince sorgulamaya başlar ve sorular sonucunda onun doğruya ulaşma gayreti içine girmesi beklenir. Kur'an sadece iman noktasında değil, iman gereği ve uzantısı sayılan eylem ve ahlakî davranışlarımızı bile düşünen akla göre tanzim etmemizi de önermektedir.⁶¹⁰

*“Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi”*⁶¹¹ Kureyşin ileri gelenleri, geceleyin Kâbe'nin etrafında oturur, sohbet eder ve tavaf etmezler; bir de bununla övünürlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.⁶¹² Bu ayet, müşriklerin dalalete düşmelerinin sebeplerini iki yolla açıklamıştır. Birincisi; Kur'ân'ın içeriği hakkında düşünmemeleri, ikincisi; geçmişe bağlı kalarak atalarından duymadıkları bir şeye inanmama düşüncesi içinde olmalarıdır. Ayete soru ile başlanması; bu düşünme aktivitesinin gerçekleşmediğini kesin bir dille ifade etmektedir.⁶¹³ Nitekim atalarına bile daha iyisi ve şereflişi gelmediği halde müşrikler Kur'ân hakkında düşünmemiş ve onu anlamaya gayret etmemişlerdir. En kötüsü de kendi akıllarını kullanmayarak başkalarının söylediklerine tabi olmuşlardır.⁶¹⁴ Bu davranış ise ayıplanmış ve onların yaptıklarının doğru olmadığı belirtilmiştir.⁶¹⁵

*“O, gece ile gündüzü birbiri ardınca kılandır; öğüt alıp-düşünmek isteyenler ya da şükretmek isteyenler için.”*⁶¹⁶ Enes b. Mâlik ayetin sebep-i nüzulü için şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.), gece Kur'ân okumayı kaçırmış olan Hz. Ömer'e: “Ey Hattâb'ın oğlu, Allah senin hakkında bir âyet indirdi.” buyurup “O, iyice düşünüp ibret almak arzusunda bulunan kimseler yahut da şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirendir.” ayetini tilâvet etmiş ve şöyle devam etmiş: “Geceleyin kaçırdığın nafileleri gündüzünde; gündüz kaçırdıklarını da geceleyin yerine getir.”⁶¹⁷ Ayette geçen öğüt alıp düşünmek, verilen

⁶⁰⁹ Kutluer, İlhan, “Düşünme”, *DİA*, X, s. 53, İstanbul, 1994.

⁶¹⁰ Esen, Muammer, Kur'ân'da Akıl-İman İlişkisi, s. 93, *AÜİFD*, c. 52, s. 2, 2011.

⁶¹¹ Mü'minûn, 23/68.

⁶¹² Süyûtî, *el-İtkân*, s. 180.

⁶¹³ Dervîş, Muhyiddîn, *a.g.e*, V, s. 212.

⁶¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVII, s. 87; İbn Kesîr, *a.g.e*, X, s. 133-132.

⁶¹⁵ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, s. 150.

⁶¹⁶ Furkân, 25/62.

⁶¹⁷ Râzî, *a.g.e*, XXIV, s. 106.

geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”⁶²³ Ayet Allah'ın varlığının işareti olan birçok deliller sunmuştur.

Bu delillerin varlığı ise, لَا يَاتِ kelimesinde geçen lam harfinin de işaret ettiği üzere;

çevresinde olup bitenleri düşünenler için Allah'ın varlığını görmenin muhakkak olduğuna işarettir.⁶²⁴ Zikredilen ve düşünmeye sevk eden örnekler için insanlar açısından vazgeçilmez nimetler olduğunu söyleyebiliriz. Hepsinin ayrı ayrı özellikleri bulunmaktadır.⁶²⁵

3.5.8 Süre Tanınması

Müşriklerin yapıp ettikleri karşısında hemen cezalandırılmamaları sünnetullahtandır. Bu sebeple bazı vesileler aracılığıyla onlar, süre tanınarak imtihana tabi tutulmuşlardır. Bu süre zarfında kâfirlerin kendilerini doğru yolda zannetmelerini önlemek için de mühlet tanınmasının sebepleri ayetlerde aktarılmıştır.

Süre tanınmanın unutmak anlamına gelmediğini şu ayet haber vermektedir:

“Sakin, وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah, onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.”⁶²⁶ Ayetteki وَلَا تَحْسَبَنَّ ifadesinde geçen olumsuzluk manası

ve bunun te'kid nûnu ile birleştirilmesi kâfirlerin yapmış olduğu zulmün Allah tarafından bilinmemesinin imkânsız olduğunu göstermektedir.⁶²⁷ Ayet Allah'ın kâfirlere süre tanıdığını hatırlatmakta ve aynı zamanda kıyamet günü hesaba çekileceklerini haber vermektedir. Hitap burada peygambere ve bütün ümmetidir. Bu ayet mazlumlar için bir teselli; zalim için ise bir tehdit içermektedir. Müşrikler kötülüklerine devam ettikçe günahları da artmakta ve bu sebeple sorumlulukları daha da fazlalaşmaktadır.⁶²⁸ Allah Teâlâ, aynı zamanda eziyet gören Hz. Muhammed ve müslümanlara kâfirlerin eziyetlerine sabretmeyi de tavsiye etmektedir.⁶²⁹

İnanmayanlara mühlet verildiği ifade eden ayetler çoğu zaman tehdit üslubu da içermektedir. Buna dair zikredilen şu ayet oldukça dikkat çekicidir:

⁶²³ Ra'd, 13/3.

⁶²⁴ Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, IV, s. 65.

⁶²⁵ Taberî, a.g.e, XIII, s. 414-416; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIX, s. 4-6; Kurtubî, a.g.e, XII, s. 8-9.

⁶²⁶ İbrâhîm, 14/42.

⁶²⁷ Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, IV, s. 164.

⁶²⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIII, s. 704; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, VIII, s. 228; Râzî, a.g.e, XIX, s. 144; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, III, s. 344.

⁶²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, s. 157.

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

“(Ey Muhammed!) Bu sözü (Kur’ân’ı) yalanlayanlarla beni baş başa bırak. Biz onları bilemeyecekleri biçimde adım adım helâka yaklaştıracamız. Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım sağlamdır.”⁶³⁰ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu ayet büyük bir tehdit barındırmaktadır. Allah Teâlâ Kur’ân’ı yalanlayanlara nasıl bir ceza vereceğini ifade etmekte ve peygamberini psikolojik olarak rahatlatmaktadır.⁶³¹ İfade edilen ceza kendilerinden çok emin olan ve herhangi bir zarar görmeyeceklerini düşünen müşrikler için aynı zamanda küçümseme içermektedir. Bu kadar kendine güvenen bir kavim için farkına varmadan başlarına bir şeylerin gelmesi, fikrî açıdan oldukça rahatsız edici bir durumdur. Ayrıca burada Allah Teâlâ, kâfirlere kıyamet hakkında bilgi verirken korkutmanın dozunu arttırmaktadır. Nitekim başlarına gelecek felaket “سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” yavaş yavaş olacak ve onlar bunu hissedemeyecektir. Her nimet verildiğinde kendilerini doğru yolda düşünecekler ve mü’minleri aşağılayacaklar, en sonunda bu nimetler helaklarına sebep olacaktır. Bu kelimeyle aynı zamanda müşrikler için uygun görülen azap çeşitlendirilmemiş, bilakis genel olarak bahsedilmiştir.⁶³² Buradaki ince nükte ise, müşriklerin bu durumdan haberdar olamayacaklarıdır. فَذَرْنِي kelimesi emir fiilidir ve faili devamlıdır. Bu sebeple kim Kur’ân’ı yalanlamaya devam ederse Allah’ın cezasıyla baş başa kalmaya mahkûmdur.⁶³³

Konuya dair bir başka örnek olarak da şu ayeti zikredebiliriz: وَلَقَدْ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ

“Andolsun, senden önce de nice

peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!”⁶³⁴ Ayette geçen فَأَمْلَيْتُ kelimesinin manası

“uzun bir süre refah ve sükûnet içinde zaman tanımayı” ifade etmektedir.⁶³⁵ Fakat durum tam tersini ifade etmektedir. Çünkü evlat sahibi ve bolluk içinde olmak, inkâr edenler için günah

⁶³⁰ Kalem, 68/44-45.

⁶³¹ Râzî, a.g.e, XXX, s. 96-97; Kurtubî, a.g.e, XXI, s. 180.

⁶³² Taberî, a.g.e, XXIII, s. 197; İbn Kesîr, a.g.e, XIV, s. 100; Kurtubî, a.g.e, XXI, s. 180; İbn Atıyye, a.g.e, V, s. 353; Dervîş, Muhyiddîn, *İ’râbü’l-Kur’ân ve beyânühü*, VIII, s. 41.

⁶³³ Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, VIII, s. 41.

⁶³⁴ Ra’d, 13/32.

⁶³⁵ Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, IV, s. 99.

işlemeye bir vesiledir.⁶³⁶ Bu durum ise tam da müşriklerin hallerini ifade etmektedir. Çünkü onlar verilen süreyi kendi haklılıklarına yorumlamışlar ve peygamberi inkâra devam etmişlerdir. Bu ayet Hz. Peygamber için bir manevi destek olmaktadır ve aynı zamanda ayet inanmayanlar için de tehdit içermektedir. Ayet önceki kavimlerin helak olması haberi ile beraber, onların başlarına gelenleri sanki birebir yaşıyormuş duygusu yaşatmaktadır. Bu nedenle müşriklerin başına gelecekler bellidir ve Hz. Peygamber dâhil tüm mü'minlerden istenen, onların eziyetlerine sabretmeleridir. Müşriklerin inanmak için şart koştukları mucize görme istekleri, aslında Peygamber'le alay etme amacı gütmektedir.⁶³⁷

Hakka inanmayanlara süre verildiğine dair olan ayetler aynı zamanda onların gaflet içinde olduklarını da anlatmaktadır. Bunlarla ilgili bir örnek ayet ise şöyledir: فَذَرْنَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّى

حِينَ “Ey Muhammed! Sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak!”⁶³⁸ Ayet inkârcıların ısrarda bulundukları dalalet ve şaşkınlıklarına dikkat çekmekte ve bu durumu Hz. Peygamber'e haber vererek onu rahatlatmaktadır. Dalalet halinde kalmaları ise azabın geleceği vakte kadardır.⁶³⁹ Allah kâfirlerin doğru yolda olmadığını birçok ayette zikretmiştir. Bu ayet de onlardan biridir. Uyarılardan sonra gerçekte olması gereken şey pişmanlık olmalıdır.⁶⁴⁰ Fakat Mekkeli müşrikler pişman olmak yerine inkârlarında ısrar etmişlerdir.

Sonuç olarak da onlar kendi şaşkınlıklarıyla belli bir vakte kadar baş başa bırakılmışlardır. Bu da bize, yanlış düşüncesinde ısrarlı olana karşı nasıl bir tutum sergilememiz hususunda yol göstermektedir. Ayetler tebliğ aşamasında tartışma metoduyla alakalı bir yöntemi de muhataplara hatırlatılmaktadır. O da fikrinde inat edenlerle tartışmaya girmenin anlamsız olduğudur.⁶⁴¹ Nitekim bu durumda olanlara cezaları bir zaman kadar ertelenmiş ve mühlet verilmiştir. Yani Allah onların cezasını kendisinin vereceğini hatırlatmakta ve mü'minlere sabrı tavsiye etmektedir.

3.5.9 Yalan Söylemekten Nehyetmek

Yalan, İslam dininde kötülüklerin anası kabul edilmiş kesin bir dille haram kılınmıştır. Yalan: Gerçeği gizlemek, gerçeği çarpıtmak, birini aldatmak vb. amaçlarla bilerek söylenen

⁶³⁶ Mü'minûn, 23/55-56.

⁶³⁷ Taberî, *a.g.e.*, XIII, s. 544; Râzî, *a.g.e.*, XIX, s. 57; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, s. 76.

⁶³⁸ Mü'minûn, 23/54.

⁶³⁹ Taberî, *a.g.e.*, XVII, s. 64; İbn Kesîr, *a.g.e.*, X, s. 128; İbn Atıyye, *a.g.e.*, IV, s. 147.

⁶⁴⁰ Râzî, *a.g.e.*, XIX, s. 106.

⁶⁴¹ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 14, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 17:15; Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, s. 216.

gerçeğe aykırı söz demektir.⁶⁴² Sosyal ve dini yaşamda başta olmak üzere hayatın her alanında etkisi negatif yönde olan ahlaki bir bozulma sebebidir. Kişiler bazında kalmayıp bütün toplumu etkileyen bir durumdur. Durumun hassasiyeti göz önünde bulundurulunca birçok ayet ve hadis yalanın fenalığından bahsetmiş ve bu kötü davranış hakkında uyarılarda bulunmuştur. Mekke halkı da yalandan uzak durma hususunda Kur'an tarafından uyarılmışlardır.

Allah Teâlâ özellikle Kur'an'ı ve Peygamber'i yalanlayanları uyarmış ve onları lanetleyerek acı bir azapla korkutmuştur: “*Cehalet içinde gaflete dalmış olan (ve "Muhammed şairdir, delidir" diyen) yalancılar kahrolsun!*”⁶⁴³ Allah Teâlâ bir diğer ayette ise yalanı, günaha devam etmekle ve sahtekârlıkla birlikte zikredip bu fiillerin hepsini bir tutarak böyle davrananların cezalarını belirlemiştir: *وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ*

*“Yalana, sahtekârlığa, günaha dadanan her kimsenin vay haline! Böylesi, Allah'ın kendisine okunan ayetlerini işitir de sonra kibrine yediremeyip büyüklük taslayarak, sanki onları hiç işitmemiş gibi inkârında direnir. Ona gayet acı bir azabı müjdele!”*⁶⁴⁴ Nadr b. Haris, Ebu Cehil, Velid b. Muğira gibi Mekke'nin ileri gelenleri yalanda o kadar ileri gitmişlerdir ki ayetleri duyduklarında hiç işitmemiş gibi davranarak inkâra yönelmişlerdir.⁶⁴⁵ Küfürlerinde o kadar ısrarcıdırlar ki gerçeği göremez hale gelmişlerdir.⁶⁴⁶ *أَثِيمٍ* (günahkar) mübalağalı bir anlatımdır. Çünkü müşrikler inkârda ve

kibirde ısrarcı olmuşlar hatta bu kibir ve inkârları alay etme boyutuna geçmiştir. Yani yalancılıkları hem fiillerinde hem de davranışlarında görülmeye başlanmıştır.⁶⁴⁷ Özellikle pişman olmadan yanlışlarında ısrarcı olmaları ve etraflarındaki insanları da etkileyerek kendi düşüncelerini aktarmaları onları ve yanındakileri felakete sürüklemiştir. Ayrıca kâfirler uydurdukları yalanı Allah'a mâl etmişler, Hz. Peygamber'i sihirbazlıkla suçlamışlar⁶⁴⁸ ve sonuç olarak dönülmez bir yola girmişlerdir: “*Allah'a itaate dâvet edildiğinde, bunu kabul etmediği gibi, üstelik uydurduğu yalanı Allah'a mal eden, Allah adına yalan söyleyenden daha zalim kim olabilir? Allah böyle zalimleri hidâyet etmez, emellerine ulaştırmaz.*”⁶⁴⁹ Zamanla

⁶⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 3840.

⁶⁴³ Zâriyât, 51/11.

⁶⁴⁴ Câsiye, 45/7-8.

⁶⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, s.

⁶⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, s. 99; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, s. 76.

⁶⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, XII, s. 358; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVII, s. 262; Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânühü*, VII, s. 139.

⁶⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXII, s. 614.

⁶⁴⁹ Saf, 61/7.

öyle bir hal alır ki Allah’a iftira edenlerin ve inanmayanların adı artık *yalancı* olarak anılır: “Ancak Allah’ın ayetlerine inanmayanlar uydurur (iftira ederler). İşte onlar, yalancıların ta kendileridir.”⁶⁵⁰ Yalanda ısrar edenler asla gerçek doğrunun ne olduğunu ayırt edemez duruma gelirler: “Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁶⁵¹ Konuyu tamamlaması bakımından Hz. Peygamber’in şu hadisini zikretmek uygun olacaktır: “Kişi yalan söyleye söyleye en sonunda Allah’ın katında kezzâb (yani yalancılığı huy haline getirmiş kimse) diye yazılır”⁶⁵²

Mü’minlerin iman ettikten sonra tekrar yanlışla yönelmelerini engellemek amacı ile onlar bu kötü davranış hususunda uyarılmışlardır: “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”⁶⁵³ Ayette geçen “Emrolunduğun gibi” kelimesi genel bir mana ifade etmekte olup her türlü güzel davranışı içine almaktadır. Bu hal üzere olan ne sağa ne de sola meyleder ve doğru bir çizgide yol alan kişi hiçbir engele takılmadan hedefine kısa yoldan ulaşır.⁶⁵⁴ Zaten kâfir küfründen dolayı veya küfründen dönmedikçe doğru olması düşünülemez.⁶⁵⁵ Bir başka ayet de gösteriyor ki putlara tapmak Allah katında yalancılıkla eş değerdedir: فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ “Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”⁶⁵⁶ Ayet puta tapanların bile bile yalan söylediklerini haber vermekte ve mü’minleri bu kişilere karşı uyarmaktadır. Çünkü puta tapmak en kötü alışkanlıklardan biridir. الزُّور kelimesi “haktan başka yöne kaymak anlamında” kullanılmaktadır.⁶⁵⁷ Hz. Peygamber’in şu hadisi bu ayetleri desteklemektedir: “Bir sahabe Hz. Peygamber’e “Ya Rasûlullah bana İslâm’ı öyle tanıt ki, senden başka birine sorma ihtiyacını duymayayım” deyince, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Allah’a inandım de, sonra da dosdoğru ol.”⁶⁵⁸

Yalan söyleme insanlığın en zor imtihanlarından biridir. Mü’min, eski hatalarına dönmeme ve iman ettikten sonra ahlaki açıdan her zaman uyanık olma hususunda uyarılmıştır. Kâfirin Allah’ı inkâr etmesinin ne kadar fena olduğunun altı çizilmiştir. Kur’ân’da her iki kesime de

⁶⁵⁰ Nahl, 16/105.

⁶⁵¹ Zümer, 39/3.

⁶⁵² Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 10.

⁶⁵³ Hûd, 11/112.

⁶⁵⁴ Taberî, a.g.e, XII, s. 598; İbn Kesîr, a.g.e, VII, s. 476; Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, III, s. 489-490; Kurtubî, a.g.e, XI, s. 225.

⁶⁵⁵ Râzî, a.g.e., XVIII, s. 73.

⁶⁵⁶ Hac, 22/30.

⁶⁵⁷ İbn Kesîr, a.g.e, X, s. 51; Râzî, a.g.e, XXIII, s. 32; Kurtubî, a.g.e, XIV, s. 376.

⁶⁵⁸ Müslim, İmân, 62.

yapıp ettiklerinin karşılığı açık bir şekilde izah edilmiştir. Bu açıklamalar anlatım metoduyla muhataplara sunulmuş ve bu kapsamlı konunun anlaşılması sağlanmıştır.⁶⁵⁹ Bu uyarıların ise toplumsal huzurun gerçekleşmesi için bir gereklilik olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü insanoğlu yanlışın ne olduğunu bilse de hata yapma ihtimali yüksek olan bir varlık olabilmektedir. Kur’ân’a göre yalanı temsil eden varlık şeytandır. Bu sebeple kim yalan söylerse şeytana uymuş olmaktadır.⁶⁶⁰

3.5.10 Gıybetten Menetmek

Gıybet sözlükte hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmekle birlikte terim olarak genellikle “kötü sözlerle anma” manasında kullanımı yaygınlık kazanmıştır.⁶⁶¹ Kur’ân’da dedikodu konusu “hümeze”, “lümeze”, “hemmâz” ve “gıybet” kelimeleri ile ifade edilmektedir.⁶⁶² Toplumda yeni bir ahlak anlayışı amaçlayan bu kelimeler Mekkî ayetlerde geçmektedir: *وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ* “insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden

her kişinin vay hâline!”⁶⁶³, *هَمَّازٌ مَّشَاءٌ بَنِيمٍ* “durmadan söz taşıyan”⁶⁶⁴, *وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم*

بَعْضًا “Birbirinizin gıybetini yapmayın.”⁶⁶⁵ Vahyin kaynağının ve hedeflerinin ortak olması

göz önünde bulundurulduğu zaman Medeni sure olmasına rağmen en son zikredilen ayette, bazı konularda olduğu gibi bu konuda da Mekkî surelerle aynı üslup metodunun takip edildiği görülmektedir. Bu da Kur’ân’ın her an insan için önemli olan ahlakın inşasına devam ettiğinin bir işaretidir. Ayrıca bu toplumun genelinde huzur ve güvenin sağlanması doğrultusunda kullanılan bir üsluptur.

Gıybet diğer bütün kötü davranışlar gibi öncelikle bireyleri daha sonra da toplumu derinden sarsan bir alışkanlıktır. Çoğu zaman hata yapan kimseye pişman olma şansı verilmemektedir. Nitekim pişman olma olasılığı olan bir kişinin hakkında gıybet etmek ve onu sözle aşağılamak daha da günaha sürükleyebilir. Bütün bu olasılıklar göz önünde bulundurulduğunda İslam dini kişiler hakkında kötü sözle bahsetmeyi yasaklamıştır. Hatta yapılan işin fenalığını belirtmek için ölmüş bir kimsenin etini yemekle aynı derecede kabul

⁶⁵⁹ Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 10, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 12:40; Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, s. 202.

⁶⁶⁰ Soysaldı, Mehmet, Kalbin Manevî Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları, s. 91, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 6, sayı: 15, 2005.

⁶⁶¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 3323; Çağrıçı, Mustafa, “İnfak”, XIV, s. 64, *DİA*, İstanbul, 2000.

⁶⁶² Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur’ân’da “Gıybet” Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları, s. 53, *İnönü Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11: 2, 2006.

⁶⁶³ Hümeze, 104/1.

⁶⁶⁴ Kalem, 68/11.

⁶⁶⁵ Hucurât, 49/12.

edilmiştir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَحْسَسُوا وَلَا يَغْتَبَ

“بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”⁶⁶⁶

Ayette geçtiği üzere bir kimse hakkında zanda bulunmak, insanların kusurlarını ve mahremiyetini araştırmak fiillerinin tek varacağı yol gıybettir. Bu sebeple insanların arasına kin ve nefret tohumları atma ihtimali bulunan bu fiilleri Allah Teâlâ haram kılmıştır. كَثِيرًا مِّنَ

الظَّنِّ “Zannın birçoğundan ” burada bazı zandan kasıt; muhatapları bir şey hakkında iyice

düşünmeden karar vermenin doğru olmadığını belirtmek içindir.⁶⁶⁷ Çünkü zan ile yaklaşımların birçoğu da zarar verici olabilir. Bütün çirkin şeylerin zan ile başladığını da unutmamak gerekir.⁶⁶⁸ Aynı zamanda bütün zanların hepsi değil de “bazı zan” diyerek geçmesi bazen kişinin hayır eksenli düşünebilme imkânını göstermek içindir. Ayetteki *tecessüs* ise kişinin sırlarını öğrenmek için araştırma içine girmektir.⁶⁶⁹ Bu ise bir Müslümana kesinlikle yakışmayacak bir durumdur. Kişi kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durmalıdır. Çünkü bu, insanların doğuştan elde ettiği özel hayatı koruma hakkının ihlali demektir.

Konuya dair bir başka ayet ise şu şekildedir: “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı (el, kaş ve göz işaretleriyle) eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen her kişinin vay haline!”⁶⁷⁰ Ayetin birçok rivayete göre farklı kişiler hakkında indiği aktarılmıştır, bunların isimleri şöyledir: Ümeyye b. Halef,⁶⁷¹ Ahnes b. Şerik,⁶⁷² Cemil b. Âmir,⁶⁷³ As b. Vâil, Velîd b. Muğîra.⁶⁷⁴ Bu kimseler hem Hz. Peygamber’i hem de diğer insanları el-yüz hareketleriyle aşağılayarak küçük düşürmüşlerdir. Fakat bu tür davranışların belli insanlara atfedilmesi çok da doğru

⁶⁶⁶ Hucurât, 49/12.

⁶⁶⁷ Dervîş, Muhyiddîn, a.g.e, s. 258.

⁶⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVIII, s. 134.

⁶⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXI, s. 372-373.

⁶⁷⁰ Hümeze, 104/1.

⁶⁷¹ Taberî, a.g.e, XXIV, s. 619; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 305; Râzî, a.g.e, XXXII, s. 92; Kurtubî, *el-Câmi' li. ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, s. 471.

⁶⁷² Râzî, a.g.e, XXXII, s. 92; Kurtubî, a.g.e, XXII, s. 470.

⁶⁷³ Taberî, a.g.e, XXIV, s. 619.

⁶⁷⁴ Kurtubî, a.g.e, XXII, s. 471.

değildir. Bu davranışları genel olarak insanların bazılarında görmek mümkündür. Bu sebeple ayetin, tahsis söz konusu olmaksızın genel olarak bu tür davranış sergileyenlerin hepsi hakkında umumi olduğu da söylenmiştir.⁶⁷⁵

İbn Abbas (r.a.) arkadan çekiştirmenin arkadaşlığı bitirdiğini ve muhabbetti ortadan kaldırdığını söylemiştir.⁶⁷⁶ Bu doğru tespitin günümüzde de birebir yaşanmakta olduğunu tecrübeler vasıtasıyla görmekteyiz. Bu sebeple, insani ilişkilerin dinamiği olan sevginin kaybolmaması için bu tür davranışlardan kaçınmak en doğrusudur. Müslümanlar, ayetler ve hadisler ışığı altında bu kötü davranışların sonuçlarını güzel bir şekilde gözden geçirmelidir. Ayrıca özgüveni yüksek bir müslüman toplumun yetiştirilmesi, sorunları arkadan çekiştirerek değil de yüz yüze konuşarak halletme yoluna gitme bakımından da yararlı olabilecektir.

3.5.11 Yalan Yere Şahitlikten Nehyetmek

Bilerek yahut bilmeyerek bir şey veya olay hakkında olduğundan farklı haber vermek⁶⁷⁷ anlamına gelen Yalan söylemek doğruluğun zıddıdır.⁶⁷⁸ İslam dininde günahların en büyüğü olarak ifade edilmiştir: ⁶⁷⁹ Bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.): “En büyük günahı size haber vereyim mi? buyurdu. Biz: “Evet, ya Rasulallah” dedik. Rasûl-i Ekrem: “Allah’a şirk koşturmak, ana babaya itaatsizlik etmek” buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve “*İyi dinleyin, bir de yalan söylemek ve yalan yere şahitlik yapmaktır.*” buyurdu. Bu son cümleyi sürekli tekrarlardı. Biz daha fazla üzülmelerini arzu etmediğimiz için ‘keşke sussa’ diye temennide bulunduk.”⁶⁸⁰ Hz. Peygamber’in sözüne dikkat edecek olursak şirk, ana-babaya itaatsizlik, yalan söylemek ve yalan yere şahitlik yapmak, kötülük açısından aynı derecede zikredildiğini görmekteyiz.

Yalancı şahitlik insanları mağdur etmenin en büyük sebeplerindendir. Ayet ve hadisler, hem yalandan hem de yalan şahitlik yapmaktan müslümanları uyarmış ve bu tarz ahlaka uymayan söz ve davranışlardan uzak durmaları gerektiğini ifade etmiştir.

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”⁶⁸¹ Ayette geçen yalan yere şahitlik yapmak; putlara taparak bunun doğru olmadığını bile bile Allah’a şirk koşturmak başta olmak üzere doğrunun zıddı olan her türlü sözü içine almaktadır.⁶⁸² Müslümanlar yalan yere şahitlik yapmadığı gibi böyle söz

⁶⁷⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, s. 471.

⁶⁷⁶ Taberî, *a.g.e.*, XXIV, s. 617; Kurtubî, *a.g.e.*, XXII, s. 468.

⁶⁷⁷ Âşikkutlu, Emin, “Kizb”, *DİA*, XXVI, s. 126, Ankara, 2002.

⁶⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 3840.

⁶⁷⁹ Buhârî, *Diyyât*, 2.

⁶⁸⁰ Buhârî, *Şehâdât*, 10; Müslim, *Îmân*, 87; İbn Kesîr, *a.g.e.*, X, s. 331.

⁶⁸¹ *Furkân*, 25/72

⁶⁸² Taberî, *a.g.e.*, XVII, s. 523; İbn Kesîr, *a.g.e.*, X, s. 331; Râzî, *a.g.e.*, XXIV, s. 113; Kurtubî, *a.g.e.*, XV, s. 485.

söyleyenlerin sözlerini duymazdan gelerek vakarlarını korurlar.⁶⁸³ Yalan şahitliğin bir özelliği de onaylama içermedir.⁶⁸⁴ Bu sebeple kasıt olsun olmasın yalan söyleyen kişi sorumluluğunu da peşinen üstlenmiş demektir. Sorumluluğun ne olduğunu ise şu hadis bize açıklamaktadır: “Sizi yalan söylemekten men ederim; çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihayet Allah katında kezzâb (yalancı) diye yazılır.”⁶⁸⁵

Yalan söylemenin sebebi bilgisizlik ve korkaklıktır.⁶⁸⁶ Kişi bu bilgisizliğin cezasını ahirette Allah’ın gazabına uğrayarak çekecektir.⁶⁸⁷ Müslümanlar insanların canını yakarak haksızlığa sebep olacak şekilde yalan yere şahitlik yapmaktan uzak durmalıdır. Söylediği yalanın, insanlar tarafından bilinmese bile Allah tarafından duyulup işitildiği akıldan asla çıkarılmamalıdır: *“İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın.”*⁶⁸⁸ Bir diğer ayet de bu gerçeğe şahitlik etmektedir: *“Çünkü Rabbin, şüphesiz, her zaman gözetleyip durmaktadır!”*⁶⁸⁹ Netice olarak yalancı şahitlik öncelikle uzun vadede kişinin kendi canını yakmakta ve ahirette ise sorguya çekilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Sonuç olarak Mekkî sureler hem ahlaki açıdan hem de itikadî açıdan yeni bir toplum inşa etmek isteyen yirmi üç senelik bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Nitekim Mekkî sureler ve ayetler de özellikle bu iki konu üzerinde durarak sağlıklı, güvenilir, Allah’ın emirlerini yerine getiren, hem ahiretini hem de dünyasını güzelleştiren bir nesil meydana getirmeye çalışmıştır. Gerçek mutluluğun ve başarının ne olduğuna dair bilgiler barındırmıştır.

Ahlaki açıdan yozlaşmış bir topluma eksikleri gösterilmiş ve yanlışlar düzeltilmiştir. Kur’ân bu uyarıları yaparken de gayet yapıcı ve kalıcı çözümler meydana getirecek üsluplar kullanmıştır. Ayrıca toplumda zararları gözle görülen ve ahlaki bozulmalara sebebiyet veren kötü davranışları yasaklamış ve muhataplarına tavsiyelerde bulunmuştur.

3.6 Mekkî ve Medenî Surelerdeki Eğitim Üslûbunun Farkları

Mekke ve Medine’de inen surelerde üslup açısından oldukça farklar bulunmaktadır. Bunun birçok sebebi olmakla beraber Mekke dönemi inşa, Medine dönemi ise yerleşen yeni dinin

⁶⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, X, s. 331.

⁶⁸⁴ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, IV, s. 222.

⁶⁸⁵ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 10.

⁶⁸⁶ Çağrı, Mustafa, “Yalan”, *DİA*, XLIII, s. 298, İstanbul, 2013.

⁶⁸⁷ Buhârî, Eymân, 17; Müslim, İmân, 5.

⁶⁸⁸ Kâf, 50/18.

⁶⁸⁹ Fecr, 89/14.

kurallarının netleştigi bir dönemdir. Kur'ân'ın muhtevasına baktığımızda işlenmek istenen konuların üç esas üzerine kurulduğunu görmekteyiz: Tevhid, Nübüvvet ve Meâd.⁶⁹⁰ Bu sebeple asıl gaye, her iki dönemde de bu üç ana fikrî muhataplara uygun bir üslupla sunmaktır.

Mekke dönemine, hem siyasi çıkarlar açısından hem de yeni bir bilginin öğrenilmesi açısından bakmak çok yerinde olacaktır. Tek ilah inancı unutulmuş, zenginlerin söz sahibi olduğu, zayıfların ise hiçbir hukuki hakkı olmadığı bu dönemde insanlar, yeni dini tanımaya çalışırken kendi statülerinin el verdiği kadarıyla vahye tepkiler vermişlerdir. Bu da zihni açıdan insanların çeşitliliğini bizlere göstermektedir. Kur'ân ise bütün bunları dikkate alarak Mekke döneminde her kesime uygun bir metot takip etmiştir.

Hicretten önce inen ayetlerin belli karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Mekkî sureler Allah'a ortak koşanlar için deliller getirmiştir. Müşrikler kendi içlerinde doğup büyümüş ve doğruluğunu kabul ettikleri Hz. Peygamber'e çok sert tepkiler vermişlerdir. Bu nedenle onların Allah'a inanmamak için sundukları gerekçeler delillerle çürütülmüştür. İçerik bakımından bu sureler Allah'ın birliğine, kudretine ve cömertliğine; ahiret gününe ve ba's, haşır, amellerin karşılığı gibi ahiret meselelerine dair ayetlerle insanlarda merhamet ve feragat duygularını geliştirmeyi, temel haklar bakımından insanlığın eşitliği fikrine dayalı bir ahlak bilinci oluşturmayı hedefleyen ayetler geniş yer tutar.⁶⁹¹ Ayrıca inanmayan insanlara yaşantılarının bir parçası olan varlıklardan, tabiattan, yeryüzü ve gökyüzünden deliller sunulur. Ataların dinine sorgulamadan bağlanmak yerine muhataplardan, kendi aklını ve fikrini işin içine sokarak tecrübelerinden faydalanması istenir.⁶⁹² Çünkü kişiden, bütün gözlemleri ve beyin fırtınası sonucunda yaratılan varlıklardan Allah'a ulaşması beklenir. Fakat inatlarındaki ısrar neticesinde ayetlerde zaman zaman sert üslup da kullanılmıştır.⁶⁹³ Konular kısa ve öz şekilde anlatılmıştır. Ahlaki açıdan da sıkıntıların olduğu bu dönemde insanlar vahiy aracılığıyla uyarılmışlardır. Bir bakıma ahlaki prensiplerinin temelleri atılmıştır.⁶⁹⁴ Ayrıca bu dönemde az da olsa haklarında bilgi kırıntılarına sahip olunan geçmiş kavimlerden kıssalar zikredilmiş ve bu kıssalardan öğüt alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu vesileyle geçmiş kavimlerin yanlışları ve doğruları yeri geldikçe muhataplara aktarılmıştır.

⁶⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, s. 140; Yargıcı, Atilla, Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi, s. 284-288, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 17, sayı: 4, Ankara, 2004.

⁶⁹¹ Çağrı, Mustafa, "Kur'ân Muhtevası", *DİA*, XXVI, s. 390, Ankara, 2002.

⁶⁹² Â'râf, 7/28- 189- 198; Meryem 19/77-95; Tâhâ 20/130-135; Enbiyâ, 21/19-47; Lokmân, 31/21; Fussilet, 41/41-44; Zuhuruf, 43/19-24; Ahkâf, 46/7- 12; Tûr, 52/29-49.

⁶⁹³ Fussilet, 41/26-29; Kalem, 68/1-33; Müzzemmil, 73/10-15; Müddessir, 74/8-30; Abese, 80/17-42; Çağrı, Mustafa, *a.g.m*, *DİA*, XXVI, s. 391, İstanbul, 2000.

⁶⁹⁴ Çağrı, Mustafa, *a.g.m*, *DİA*, XXVI, s. 391, Ankara, 2002.

Velid b. Müğire, ayetlerin üslubunun hiçbir şiir türüne benzemediğini söylemiş; Ümeyye b. Halef kendisinin daha iyi şeyler söyleyeceğini iddia ettiği halde bunu yapamamış ve diğer müşrikler inen vahyin üslubundan etkilendiklerini yeri geldikçe itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Müşrikleri bu denli etkileyen Kur’ân, kendilerinin anlayacağı açıklıkta ve aciz bırakacak bir şekilde Arapça olarak inmiştir.⁶⁹⁵ Ayetler kısa, secili; muhtevanın gerektirdiği durumlarda sert bir üslubu takip etmiştir.⁶⁹⁶ Ayetlerin kısa olmasının en başta gelen sebepleri arasında, Mekkî dönemde var olan çok güçlü psikolojik tahrik gelmektedir.⁶⁹⁷ Kur’ân mevcut edebi türlerden tamamen farklı, kendine has bir metotla döneminde kullanılan edebi sanatlardan çok farklı bir üslup tercih etmiştir. Önemli bazı kelime ve cümleler tekrar edilerek böylece konunun önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Mekkî döneminde ayetler “Ey insanlar” diyerek başlamaktadır. “Kella” lafzının bulunduğu sureler Mekkî’dir. Çünkü bu lafızla müşriklerin kibirli olmaları reddedilmiş ve tehdit edilmişlerdir.⁶⁹⁸ Vurgulanmak istenen manalar için cümlelere kasemlerle başlanmıştır.⁶⁹⁹

Medenî surelerde ise inşa sürecinden sonraki bir süreç olup ibadet ve muamelat ön plana çıkmaktadır. İbadetler konusunda özden şekle, ilkeden ayrıntıya doğru bir gelişim gözlenmekte olduğu için Medine döneminde ibadetler daha ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca Mekke döneminde sadece müşriklerin inanışları ve ahlaki yaşantılarının var olması bakımından hitabın bir kesime olduğunu; Medine döneminde ise daha çok inanç ve ahlak ilkelerini benimseyen müslümanlara yönelik olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple ayetler “Ey iman edenler” diyerek başlamaktadır. Evrensel mesajlar daha ön plandadır. Diğer topluluklarla nasıl bir ilişki içinde olunacağı hakkında bilgiler verilmiştir. Savaş, cihat ve büyümenin etkisiyle çeşitliliğin bir getirisi olan münafıkların hallerinden sıkça bahsedilmektedir. Üslubu muhtevaya uygun olarak daha sadedir; sembolik ifadelere, mecaz ve istiarelere daha az yer verilmiş, anlatımda açıklık ağırlık kazanmıştır. Ayrıca ayetlerin hacimleri artmıştır.⁷⁰⁰ Yani ayetler uzundur ve üslûbu sakindir.

Medine ve Mekke’de inen ayetler eğitim açısından incelendiğinde insana değer verildiği açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü vahiy insanı merkeze almış, onun bu dünyada ve ahirette rahat ve huzurlu olabilmesi için ahlaki ve psikolojik açıdan bütün prensipleri Peygamber aracılığıyla bildirmiştir. Ayrıca merkezinde insan olan Kur’ân, insanın zihni ve

⁶⁹⁵ Nahl, 16/103; Şuarâ, 26/195.

⁶⁹⁶ Çağrı, Mustafa, *a.g.m, DİA*, XXVI, s. 392, Ankara, 2002.

⁶⁹⁷ İkinci, İclal, *Mekkî Surelerde Hoşgörü*, (Yüksek Lisans Tezi), s. 21, AÜ. SBE, Ankara, 2009.

⁶⁹⁸ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 61, TDV Yay. , Ankara, 1989.

⁶⁹⁹ Yargıcı, Atilla, *a.g.e*, s. 283.

⁷⁰⁰ Çağrı, Mustafa, *a.g.m, DİA*, XXVI, s. 393, Ankara, 2002.

fikrî yapısını göz önünde bulundurarak ayetlerin indiği ortamı dikkate almış ve bu durumu ayetlerin üslubunda göz önünde bulundurmıştır.

3. 7 Mekkî Surelerin Eğitim Üslûbunun Toplumsal Sonuçları

Her toplumda, tarihi gelişim süreci içerisinde farklı uygarlıklar, kültür ve dinlerle ilişki içerisine girmek suretiyle bünyesinde sosyo-kültürel içerikli değişimler ortaya çıkmaktadır.⁷⁰¹ Bu değişim vahyin inzal olduğu Arap toplumu için de kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü din ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir.⁷⁰² Toplumsal sonuçtan bahsederken bazı soruları sormak gerektiğini düşünmekteyiz. Kur'ân indiği dönemde nasıl bir topluma hitap etmişti, vahyin gelmesinde gaye neydi ve o toplumda ne gibi değişiklik hedefleniyordu, bu bağlamda hedeflenen değişiklikler meydana gelmiş midir; toplumsal değişmeden kastedilen nedir gibi sorular önem arz etmektedir.

Kur'ân'ın asıl gayesi, Allah'a inanan ve en güzel surette yaratılmış⁷⁰³ olmanın gerektirdiği anlayış bakımından evrensel ahlak kurallarına uygun insan modeli oluşturmaktır. Nitekim İslam dininin özelliklerinden biri de; işlevsellik kazanmak istediği ortamlarda dinamik olmasıdır. Bu sebeple amaçlarını gerçekleştirme yolunda en büyük hedefi; manevi, dini ve toplumsal devrim⁷⁰⁴ olmuş; hatta insanlık tarihinde kısa bir süre denilebilecek bir zamanda Mekke ve Medine döneminde büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Ayrıca sağlamış olduğu düzen ve istikrar sayesinde de Mekke halkı için sosyal bir bütünleşme gerçekleşmiştir.⁷⁰⁵ Çünkü Kur'ân, haklının haksız ezdiği, kölelerin hiçbir söz hakkının bulunmadığı ve hukuk kurallarının çiğnendiği bir dönemde inmiş ve fakir-zengin, köle-hür, kadın-erkek demeden herkese kucak açmış böylece onları ortak bir düşünce etrafında toplamıştır. Bütün bu değişimleri gerçekleştirirken de indiği toplumun değerlerini dikkate almıştır. Çünkü değerler, toplumsal davranışta bulunurken insanlara neyin önemli, neyin önemsiz olduğu konusunda rehberlik etmektedir. Fakat toplumdaki bazı kimselerin hatalı davranışta bulunması bu davranışın toplum tarafından kabul gördüğü manasına gelmemektedir.⁷⁰⁶ Bu bağlamda İslam dini, değerlerle çelişmeyecek, süreklilik arz edecek ve nesilden nesile aktarılacak yeni bir sistem ortaya koymuştur.

Kur'ân, ahlaki unsurların her insanda genel manada bulunduğunu ifade etmekte ve doğru yolu bulan kimsenin mutlu olacağını muhataplara aktarmaktadır: “*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini)*

⁷⁰¹ Sinanoğlu, Ahmet Faruk, Toplumsal Yapı ve Değişim, s. 18, *Hikmet Yurdu*, yıl:1, s. 2, Temmuz-Aralık, 2008.

⁷⁰² Sinanoğlu, Ahmet Faruk, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁰³ Tîn, 95/4.

⁷⁰⁴ Günay, Ünver, Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu, s. 107, *AÜİFD Özel Sayı*, Ankara, 1999.

⁷⁰⁵ Günay, Ünver, Toplumsal Değişme ve İslamiyet, s. 10, *ÇÜİFD*, cilt: 1, yıl: 1, 2001.

⁷⁰⁶ Eren, Selim, Toplumsal Norm, Ahlak ve Din, s. 292, *CÜİFD*, XI/2, 2007.

ilham edene andolsun ki, nefsinı arındıran kurtuluşa ermiştir."⁷⁰⁷ Allah Teâlâ, bu Mekki ayette insanlara iyi ve kötünün ilham edildiğini bildirmekte ve seçim özgürlüğü tanımakta olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰⁸ Fakat seçim yaparken dinin yasaklarına, emirlerine ve ahlaki kurallarına uymanın uygun davranış olduğu yeri geldikçe zikredilmektedir.

Kur'ân'ın ahlaka uymayan davranış açısından üzerinde durduğu konuların başında puta tapmak ve Allah'a şirk koşturmak gelmektedir. Bu sebeple ahlaki erdemlilik açısından şirk kesin bir dille reddedilmiştir. Allah (c.c.) dini kabullenmeyenlerin bir özelliklerinin de ahlaki olarak uygun davranışlar sergilememek olduğunu haber vermektedir: *"Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler."*⁷⁰⁹ ve bir diğer ayette şöyle de denilmektedir: *"Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu. Yoksulu doyurmağa teşvik etmiyordu."*⁷¹⁰ Ayetlerde görüldüğü üzere ahlaki anlayış ve davranışın zeminine *tevhidi* yerleştirmekle inanç ve ahlak arasında güçlü bir bağ kurulmuştur.⁷¹¹ Bu sebeple ahlaki en güzel doğru yönlendiren şeyin gerçekte tevhid inancı olduğunu görmekteyiz. Bu ise tek ilahın kontrolünde ve denetiminde idame ettirilen bir hayatı ifâ etmek manasına gelmektedir. Her şeyi gören ve her şeyi duyan tek ilah inancı, insanda oto kontrol oluşmasına yardımcı olabilmektedir: *"Bilinmeyen nice hazineler ve görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun yanındadır. Onları Kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. O'nun haberi olmadan bir tek yaprak bile düşmez. Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hâsılı yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın."*⁷¹² İşte hedef örnek insan modeli tam olarak da budur. Allah (c.c.)'a inanmış ve bunun bilinciyle bütün bir hayatını ahlaki açıdan ideale ulaşma gayreti içinde yaşamış bir insan modelidir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında yeni dinin gelmesinin sonucu olarak zihniyet değişimi paralelinde Mekke'de büyük değişiklikler meydana gelmiştir. İnanmayanlar inkârlarına bir neden bulamayarak inatlarında daha da ısrarcı olmuşlardır. Hz. Peygamber'e tabi olanların sayıları arttıkça yalnızlaşmışlar ve bulundukları konumlarını maddi-manevi kaybetmişlerdir. Bunun yanında Peygamberin doğruluğunu birçok vesileyle söylemek zorunda kalmışlardır: *"Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan)*

⁷⁰⁷ Şems, 91/7-9.

⁷⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXI, s. 192.

⁷⁰⁹ Fâtır, 35/29.

⁷¹⁰ Hâkka, 69/33-34.

⁷¹¹ Eren, Selim, *a.g.e.*, s. 306.

⁷¹² Enâ'm, 6/59.

döndürülüyorlar?”⁷¹³ Ayetin de üzerinde durduğu üzere, bildikleri halde yalanlamaları akıllarıyla değil duygusal davranmalarına sebep olmuş ve yanlışlar birbirini takip etmiştir.

Diğer taraftan bulundukları toplumdan ve kurallarından bunalmış fakat bir çıkış yolu bulamayanların sayısı da az değildi. Bu insanlar bulundukları ortamı sorgular hale gelmişlerdi. Kur’ân Allah inancının unutulduğu, insanın yaratılışıyla bağdaşmayan bir ahlaki anlayışın yaygın olduğu bir ortamda, yeni öğretileriyle insanlara rehberlik etmiştir. İnsanlık onuru için önemli olan bazı sıfatları insanlara tekrar kazandırmıştır: “*Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık*”⁷¹⁴ Allah Teâlâ, zulmün altında ezilenlere İslam’a mensup olmakla beraber kalplerine huzur vermiştir ve böylece gerçek mutluluğa ulaşmada yol gösterici olmuştur: “*İnananlar, Allah’ı anmakla gönülleri huzur bulan kimselerdir. Şunu iyice bilirsiniz ki, gönüller ancak Allah’ı anmakla huzura erer.*”⁷¹⁵ Ayrıca Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirerek ve Allah’ın kontrolü altında oldukları bilinciyle, insanlığa yakışmayan davranışlardan da uzak durmuşlardır: “*Allah’tan korkarlar, O’nun beğenmeyeceği bir ahlak içerisinde bulunmaktan şiddetle sakınırlar.*”⁷¹⁶ Kısacası Kur’ân dinamik yapısıyla, hem Mekke halkı için hem de bütün inananlar için bir rehber ve doğru yol gösterici olmuştur ve öyle olmaya devam edecektir: “*Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana bir şifa ve müminler için bir hidayet ve rahmet geldi.*”⁷¹⁷ Daha nice güzel vasıflar kazanan bu insanlar, kendilerini zihni açıdan daha rahat hissetmişler, toplumla daha iyi kaynaşır olmuşlar ve iç huzuru elde etmişlerdir.

⁷¹³ Ankebût, 29/61.

⁷¹⁴ İsrâ, 17/70.

⁷¹⁵ Ra’d, 13/28.

⁷¹⁶ Ra’d, 13/21.

⁷¹⁷ Yûnus, 10/57.

SONUÇ

Eğitim ve üslup birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bulunduğumuz bilgi çağında bu gerçek, eğitimciler tarafında da kabul edilmiştir. İnsan yetiştirmenin önemini kavrayan eğitimciler, eğitimi üslupla harmanlayarak farklı metotlar tespit etme arayışına yönelmişlerdir. Bu durum din eğitimi alanında da kendini göstermektedir. Nitekim yeni nesillerin dinî açıdan daha bilinçli yetiştirilmesi için bu arayışların devam etmesi önemli görülmüştür.

Bu alanda Kur'ân ve sünnet, hem üslubu hem de kullandığı metot bakımından müslümanlara en güzel örnekleri sunmaktadır. Kur'ân'ın, tek ilah inancı unutulmuş bir topluma hitap ederken farklı bir üsluba sahip olduğu görülmüştür. Nitekim Mekkî surelerle Medeni sureler, hitap ettiği toplum göz önünde bulundurularak incelenirse aralarındaki farklar bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mekkî surelerde yeni bir ilah anlayışının yerleştirilmesi için, müşriklere karşı sert bir hitap metodu takip edildiği görülmektedir. Çünkü şirkin yok edilmesinde zamana yayma söz konusu olmadığı için, inat eden topluma karşı oldukça yüksek tonda uyarıların bulunduğu görülür. Bu uyarıların yanında, düşünmeye yönelik ayetler, hem mü'minlere hem de inanmayanlara birbirinden farklı deliller sunmuştur. İki gruptan bahsedilirken inanç dünyalarına ayrı ayrı hitap edilmiştir. Müşrikler Cehennemle korkutulmuş; müslümanlar ise Cennetle müjdelanmışlardır. Kur'ân'da her akıl ve seviyeye göre hitabı görmek mümkündür. Mekke dönemi, ilk davet dönemi olduğu için çok önemli yenilikler ve köklü değişiklikler göze çarpmaktadır.

Kur'ân'ın kendine özgü bir üslup kullanmış olduğu görülmektedir. Kısa fakat çok manalar içeren Mekkî surelerde bu üslup hemen dikkat çekmektedir. Kur'ân aktardığı bilgilerin zihinlerde kalıcı olması için; soru-cevap, tekrar, gelecekte bahsederken mazi fiilin kullanılması, kıssa, mesel, teşbih, kinaye, mecaz gibi öne çıkan değişik üslup çeşidi kullanmıştır.

Modern eğitimin sistematik olarak geliştirdiği ilke ve yöntemlerin Kur'ân tarafından indiği dönemde kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Allah (c.c.) muhataplarını eğitirken bir yaratıcı olarak onların psikolojik durumlarını, bulundukları ortamı, yaş ve zekâlarını dikkate almış; bu eğitim sürecini zamana yayarak tepkiler ve itirazlar doğrultusunda üslupta değişikliklere giderek eğitimi şartlara ve durumlara uygun hale getirmiştir. Bir bakıma hayatın her aşamasında eğitimin evrelerini bize öğretmiş olmaktadır. Bu bağlamda din eğitimcileri öğrencilerin gelişim sürecini dikkatle takip etmeli ve uygun ders programı hazırlayarak eğitimin sistemli bir ortamda olmasını sağlamalıdır.

Vahyin dili Arapça olması bakımından muhatapları etkilemek için dilin her türlü lügavi özellikleri kullanılmıştır. Hatta dile edebi açıdan birçok yenilikler de eklenmiştir. Dil, şiir ve edebiyat, o dönemde ön planda olduğu için insanlara ulaşmakta bir araç olarak kullanılmıştır. Bu gerçeklik bugün için de geçerli gözükmemektedir. Bu sebeple din eğitimcisinin, insanları eğitirken hem Arapça'ya hem de kendi diline hâkim olması, sonuca ulaşmada yardımcı etkenlerden biri olarak görülmüştür.

Allah Teâlâ ayetlerde kendi varlığına ve birçok itikadî konulara dikkat çekerek deliller sunmuştur. Örneğin, yaratanın gücüne işaret etmek için yeri ve göğü örnek göstermiştir. Bu ve benzeri deliller hem görsel hem de işitsel olarak muhataplara sunulmuştur. Bu açıdan din eğitimi esnasında görsel ve işitsel materyallerin kullanılmasının önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir.

Dinin konularından; Cennet-Cehennem, ahiret hayatı, Nübüvvet, ölümden sonra diriliş soyut kavramlardandır. Özellikle erken yaş eğitim döneminde bu konuların, Kur'ân'da da olduğu üzere somut örnekler üzerinden anlatılması zihinlerde soru işaretlerini gidereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda din eğitimcilerinin materyal kullanımı bakımından kendini geliştirerek bu alandaki eksiklikleri gidermesi eğitimin kalıcılığı bakımından daha uygun gözükmemektedir.

Günümüzde dini yeni tanıyan veya önceden bilgi birikimi olan kişilere aynı konuların anlatıldığı veya üslup bakımından da bazı yanlışlar yapıldığı görülmektedir. Kur'ân dikkatlice okunduğunda müslümanlara farklı, inanmayanlara farklı bir üslup kullanıldığını görebiliriz. Bunun sebebi ise her iki grubun hayata bakış açılarının tamamen birbirinden farklı olmasıdır. Bu bağlamda Kur'ân'ın takip ettiği metodu günümüz eğitim süreçlerinde de uygulamanın daha uygun olduğu söylenebilir. Nitekim bireylere dini bilgi aktarılırken; bulunduğu eğitim döneminin, yaşının, zekâsının, ekonomik ve sosyal yapısının dikkate alınması doğru olacaktır. Yani inşa dönemindeki bir kişiye öncelikle dini tanıtarak bilinç kazandırılmalı, daha sonra yükümlülüklerden bahsedilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Nitekim Kur'ân'ın uyguladığı tedrici metot da buna delalet eder. Bunun yanında belli bir dinî eğitimden geçmiş kişilere ise dinin emirleri yeri geldikçe hatırlatılmalıdır. Bu da bize ihtiyaca yönelik eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'ın hem kendine has eğitim metotlarını hem de modern dönemde geliştirilen eğitim metotlarını çok daha önceden kullandığını belirtmiştik. Fakat özellikle soyut kavramların anlatımında olmak üzere din eğitimcilerinin Cennet-Cehennem, ahiret hayatı yeniden diriliş gibi dinî konuları anlatma hususunda yetersiz olduğu görülmektedir. Zaman ve muhataplar değiştikçe eski metotların yerini yenilerinin alması daha kalıcı etkiler yaratması bakımından

önemlidir. Uzun bir çalışma gerektiren din eğitimi, görsel ve işitsel materyaller kullanılarak sistemli bir hale getirilmesi durumunda olumlu sonuç almakta fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak sahabenin dini-manevi gelişimleri göz önünde bulundurulduğunda, Kur'ân'ın kullandığı belli başlı eğitim metotlarının ne kadar fayda sağladığını görmek mümkün olmaktadır. Çünkü, insana verilen değer ön plana çıkmış ve tedrici bir eğitim metodu uygulanırken onların hayata bakış açıları tamamen değiştirilmiştir. Bu sebeple olumlu sonuç alınan Mekkî surelerdeki üslubun, günümüz şartlarına ve imkânlarına adapte edilerek kişilerin eğitiminde kullanılmasının doğru olduğunu düşünmekteyiz. Zira tarih tekerrür olmaktan çıkarılmalı, yapılan yanlışlar en aza indirilmeli ve doğrulanmış tecrübelerin yardımıyla varılmak istenene ulaşmak asıl hedef olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpolat, Sabri, *Kur'ân'dan Öğütler II*, DİB, Ankara, 2011.
- Acar, H. İbrahim, "Talak", *DİA*, XXXIX, İstanbul, 2010.
- Akgül, Muhittin, http://www.hikmet.net/soru/28477/mekk-238-ve-meden-238-ayetlerin-246-ozellikleri_nelerdir.16/10/2014, 21:45.
- Aktaş, Sahip, *Kur'ân'da İstifhâm Üslûbu*, (Yüksek Lisans Tezi), FÜ. SBE, Elazığ, 2006.
- Algül, Hüseyin, "Hamza", *DİA*, I, İstanbul, 1997.
- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Bulûğu'l-ereb*, Dâru'l-kitâbi'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- _____, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l-ihyâi't-turâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.
- el-Akk, Halid Abdurrahman, *el-Furkân ve'l-Kur'ân*, el-Hikme, Dimaşk, 1996.
- Aydüz, Davut, Kur'ân'ı Kerim'in Gramer Yapısına Bir Bakış, *Yüzüncü Yıl Ü. Kur'ân ve Dil Sempozyumu*, Van, 2001.
- Bağçivan, Mehmet, *Mekkî Surelerde Sosyal Baskı*, (Doktora Tezi), YÜ. SBE, Yalova, 2014.
- Balâzûrî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbü'l-eşrâf*, Dâru'l-meârif, Mısır, ts.
- Bulhiyye, Muhammed, *Kur'ân'ı Kerim'de Belaği Üslub*, Batna Ü., Cezair, 2009-2010.
- Buhârî, Ebû Abdullah b. İsmâîl, *Sahîhu'l Buhârî*, Dâru'l-âfâki'l-arabiyye, Kahire, 2009.
- Cebeci, Suat, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 14, http://www.ebsad.org/img/20.140.407_6.321.527.362.pdf, erişim:16/ 12 / 2014, 15:30.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay. , Ankara, 2012.
- Cevad Ali, *Mufasssal târihi'l-Arab*, İntişârât li-Şerif Rıda, Bağdat, 1380.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, el-Mektebü'l-İslamî, Kuveyt, 1992.
- Coşkun, Ahmet, <http://www.kuranihayat.com/content/kuranin-ifade-ozellikleri-ahmet-coskun,13/12/2014, 23:55>.
- Çağrııcı, Mustafa, "Kur'ân Muhtevası", *DİA*, XXVI, Ankara, 2002.
- Çağrııcı, Mustafa, "İnfak", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.
- _____, "Ahlak", *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- Çiçek, Halil, *20. Asırda Tefsir İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yay. , 1996.
- Dayf, Şevki, *el-Asru'l-câhili*, Dâru'l-meârif, Kahire, 1960.

- Demirci, Muhsin, Kur'ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması, *Diyanet İlmi Dergisi*, XLVI, sayı:1, Ocak-Şubat-Mart, 2010.
- _____, *Tefsir Usulü*, MÜİFV, İstanbul, 2015.
- Demirel, Özcan, Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı, Pegem Yay., Ankara, 1999.
- Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbü'l-Kur'ân ve beyânühü*, Dâr İbn Kesîr, Beyrut, 2005.
- ed-Dihlevî, Şah Veliyyullâh, *Hüccetüllâhi'l-bâliğa*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 2005.
- Durmuş, İsmail, "Mecâz", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.
- Düzenli, Yaşar, www.Kurannesli.info/bilgibankasi/yazi.aspx?id=1190, 18/06/2014, 20:30.
- Draz, Abdullâh, *en-Nebeü'l-azîm*, Dâru't-tayyibe, Riyad, 1997.
- Ebû Hayyan, Muhammed b. Yûsufel-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1993.
- Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhyiddîn, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mektebetü'r-Riyadi'l-hadîs, Riyad, ts.
- Ecer, A. Vehbi, İslam Tarihinde İlk Ambargo Uygulaması, *Erciyes Ü. SBE Dergisi*, s. 2, 1988.
- Ehdel, Haşim, *Ta'lîmü tedebburi'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Dar'ş-şuûnü'l-İslamiyye ve'l-evkâf, Mekke, ts.
- Ekinci, İclal, *Mekkî Surelerde Hoşgörü* (Yüksek Lisans Tezi), s. 21, AÜ. SBE, Ankara, 2009.
- Eren, Cüneyt, Kur'ân Metninin Dil Özellikleri, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 18 sayı: 59, Bahar 2014.
- Erginer, Ergin, Öğretim İlke ve Metotları, Anı Yay., Ankara, 1999.
- Esen, Muammer, Kur'ân'da Akıl-İman İlişkisi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, 2011.
- el-Eşgar, Ömer, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt, 1985.
- Fayda, Mustafa, "Muhammed", *DİA*, XXX, İstanbul, 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hamza", *DİA*, X, İstanbul, 1997.
- Fîrûzâbâdi, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut, 1994.
- Gönel, Hüseyin, Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall 2011.
- Günay, Ünver, Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu, *AÜİFD Özel Sayı*, 1999.

- _____, Toplumsal Değişme ve İslamiyet, *ÇÜİFD*, cilt: 1, yıl: 1, 2001.
- Güngör, Mevlüt, Kur'an Bağlamında İslam Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret inancı, *Dini Araştırmalar*, 2006.
- Güven, Mustafa, Kuran'ın Dili ve Anlatım Üslûbu Üzerine Bir Deneme, *Hikmet Yurdu*, Ocak – Haziran 2011, Yıl: 4, c: 4, sayı: 7.
- Halîl b. Ahmed, Ferâhîdî, *Kitâbü'l-a'yn*, thk., Abdülhamîd Handâvî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003.
- el-Hımsî, Naîm, *Fikratü i'câzi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980.
- İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tûnissiye, Tunus, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Zâdu'l-mesîr*, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Mısır, ts.
- İbn Hişâm, Muhammed b. Ahmed, *es-Sîre*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1975.
- İbn İshâk, Muhammed, *es-Sîre*, Muhammedu'l-Hâmisi, Mağrib, 1976.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, Fârûku'l-hadîse, Kahire, 2000.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1998.
- İbn Manzûr, Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-meârif, Kahire, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakât*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2001.
- İmamoğlu, Vehbi, Mekke Putperestlerin İslam'la Yüzlemesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009.
- İsfahânî, Râğıb, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ts.
- İslim, Ömer Faruk, Scamper (Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası Tekniği), 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September, 2011, Fırat University, Elazığ.
- Kâdî İ'yâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki (fî şerefi) 'l-Mustafâ*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984.
- Karaismailoğlu, Adnan, "Üslub", *DİA*, XLII, İstanbul, 2012.
- Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî ulumî'l-Kur'ân*, Dâru's-Suûdiyye, ts.
- Kaya, Murat, Kur'an Üslubu ve Başlıca Hususiyetleri, *Araştıran SBE İlmi Dergisi*, Bişkek, 2006.

- Kaya, Remzi, Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri, *UÜİFD*, cilt: 11, sayı:2, 2002.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'ân'da "Gıybet" Olgusu -Bir Davranım Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları, *İÜİF Dergisi*, 11: 2, 2006.
- Kılıç, Nimet, Ek, H. Nurcan, Öğrencilerinin Sigaraya Yönelik, Bilgi, Tutum ve Davranışları, *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*, 2006.
- Kırbaş, Hayri, http://www.kirbas.com/pdf/pdf_ciktisi.php?id=400..Beyin,Firtınası2, 26/06/2014, 23:40.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, er-Risâle, Beyrut, 2006
- Kutluer, İlhan, "Düşünme", *DİA*, X, İstanbul, 1994.
- Kutub, Muhammed, *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım*, İşaret Yay. , çev. Bekir Karlığa, İstanbul, 1990.
- Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, Ravza Yay. , çev. İsmail Aslan, İstanbul, 1999.
- _____, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, Minberu't-tevhîd ve'l-cihâd, ts.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB. Yay, İstanbul, 1992.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, "Üslûbu-l Kur'ân", *DİA*, XLII, İstanbul, 2012.
- el-Meydanî, Habenneke, Abdurrahmân, *Kavâidü't-tedebbüri'l-emsâl*, Dâru'l-kalem, Dimaşk, 2009.
- Mevdûdî, Ebu'l-Â'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yay, İstanbul, 1996.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2010.
- Naiboğlu, Muhammed Nasrullah, Kur'an'da Bedii Tasvir Üslubu Hakkında, *Bakü Devlet Ü. İlmi Mecmuası*, Bakü, 2008.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb el- Horasânî, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2007.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metotlar*, TDV, Ankara, 2013.
- Öztürk, Mustafa, İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiye Hukuku, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, İstanbul, 2011.
- Öztürk, Resul, İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslam'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sayı: 1, 2007.
- Polat, İbrahim Ethem, Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt: I, sayı: 1, Bahar, 2001.

- Pak, Zekeriya, Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'an'dan Hareketle Tespitiyle İlgili Bazı Hususlar, *CÜİFD*, cilt: 5, sayı: 1, 2001.
- er-Râvî, Kzım Fethî, Kur'an-ı Kerim'de Te'kid Üslupları, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Dilek Mat., çev. Hasan Keskin. *CÜİFD*, cilt:6, sayı:1, Sivas, Haziran, 2002.
- er- Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Dâru'l-fikir, Lübnan, 1981.
- Saka, Şevki, İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi, *AÜİFD*, cilt:2, sayı:1, 2011.
- es-Sâbûnî Muhammed Ali, *Safvetu't-tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ân'î'l-Kerîm, Beyrut, 1981.
- Sinanoğlu, Ahmet Faruk, Toplumsal Yapı ve Değişim, s. 18, *Hikmet Yurdu*, yıl:1, s. 2, Temmuz-Aralık, 2008.
- Soysaldı, Mehmet, Kalbin Manevî Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 6, sayı: 15, 2005.
- _____, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ahiret İnancı*, FÜİFD, ts.
- Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yay., Ankara, 2011.
- es-Sultan, Nâci b. Dâyl, *İdeal Eğitim Yöntemleri*, Guraba Yay., çev. Ahmet İhsan Dündar, İstanbul, 2008.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Lubâbu'n-nukul fî esbâbi'n-nuzûl*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 2002.
- _____, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Merkez dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Medine, 1426.
- Şeker, Necmeddin, Sözlü İletişimde Nebvî Metot Hz. Muhammed'in (as) Konuşma Üslubu ve Adabı, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz - Aralık 2011, 5 (10).
- et-Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*, Dâru'l-hicr, Kahire, 2001.
- _____, *Târihu't-Taberi*, Dâru'l-ma'rife, Kahire, ts.
- Tatlılıoğlu, Durmuş, Günümüz Gençliğinin Temel Problemleri ve Dinimizin Ortaya Koyduğu Çözüm Yolları, *Yeni Ümit Dergisi*, sayı 64, Nisan-Mayıs 2004.
- Tetik, Necati, Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat, *Yüzüncü Yıl Ü. Kur'ân ve Dil Sempozyumu*, Van, 2001.
- Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Mektebetü'l-ma'rif, Riyad, ts.
- Tuğlu, Nuri, Hz. Muhammed'in Arap Toplumunda Meydan Getirdiği Sosyal Değişim, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, Isparta, 2002.

- U'lyâ, Salih Ahmed, *Târihu'l-Arabu'l-kadîm ve'l bi'setü'n-Nebeviyye*, Şirketü'l-matbûât, Beyrut, 2000.
- Ünal, Halime, Çukur, Cem Şafak, Arkadaş Grubunun ve Okula Olan Bağlılığın Gençlerin Şiddet Algısına ve Şiddet Davranışlarına Etkisi, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Aydın, Ekim 2009.
- el- Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbü'n-nüzûl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1991.
- Yargıcı, Atilla, Mekkî ve Medeni Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 17, sayı: 4, 2004.
- Yavuz, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurrahman, "Ayet", *DİA*, IV, İstanbul, 1991.
- _____, "İ'câzü'l Kur'ân", *DİA*, XXI, İstanbul, 1991.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşr., yy., 1979.
- Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşr. , İstanbul, 2011.
- _____, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Akademi Yay. , İzmir, 2010.
- ez-Zeccâc, İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühü*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1988.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekaâvîl fî vücûh't-te'vîl*, Mektebetü'l-ubeykât, Riyad, 1998.
- _____, *Esâsü'l-belâğa*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedruddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûm'il-Kur'ân*, Dâru'l-hadîs, Mısır, 2006.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1995.
- Zorlu, Cem, Tebliğde Öncelik ve Tedricilik, s. 236-248, Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	:Fatma DURSUN
Doğum Tarihi ve Yeri	: 15.06.1980 - Elmalı/Antalya
Medeni Durumu	:Evli
<u>Eğitim Durumu</u>	
Mezun Olduğu Lise	:Hacı Mehmet-Dudu Gebizli İmam Hatip Lisesi, Antalya, 1998
Lisans Diploması	:Zarka Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ÜRDÜN, 2006
Yüksek Lisans Diploması	: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015
Tez Konusu	: Mekkî Surelerin Eğitim Üslubu ve İlk Dönemde İnsanlar Üzerindeki Etkisi
Yabancı Diller	: Arapça, İngilizce
<u>İş Denevimi</u>	
Çalıştığı Kurumlar	:Diyanet İşleri Başkanlığı Kepez Müftülüğü Kur'ân Kursu Öğreticisi, (2012- Devam Ediyor)
E-Posta	:fatma_batu1@hotmail.com